

หลักธรรม “ขั้น ๕” (เบญจขั้น)



บทสรุปย่อ (Synopsis)

หลักธรรม “ชั้น ๕” (เบญจชั้น) คือ แนวความคิดที่ทำให้เกิดมุมมองด้วยวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลยิ่งขึ้นในการพิจารณาสังขารธรรมเพื่อจำแนกธรรมออกเป็น ๒ ประการ ได้แก่ “กาย” (รูปชั้น) และ “จิต” (นามชั้น) ซึ่งเกิดจากสติปัญญาในการหยั่งรู้สภาวะธรรมดังกล่าวนี้ เรียกว่า “นามรูปปริจเฉทญาณ” โดยตั้งสมมุติฐานไว้ว่า (๑) “อุปาทานชั้น ๕” เป็นเหตุปัจจัยแห่งการเกิดทุกข์ และ (๒) การทำลายหรือการระเบิด “ชั้น ๕” ลงได้อย่างราบคาบ คือ ความวิมุตติหลุดพ้นจากกิเลส และกองทุกข์ทั้งปวง บุคคลที่จะเข้าใจใน “ปริศนาธรรมแห่งทุกข์” ดังกล่าวนี้นี้ได้ชัดเจน ย่อมประกอบด้วยความรู้ปริชาญาณแห่งการหยั่งรู้ด้วย “ญาณทัสสนวิสุทธิ” ในการพิจารณาสภาวะธรรมแห่งทุกข์นั้น เพราะฉะนั้น เพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงใน “ชั้น ๕” นั้น การเจริญบำเพ็ญภาวนาวิปัสสนากรรมฐาน จึงเป็นแนวทางที่ดีที่สุด ดังเช่น องค์สมเด็จพระบรมศาสดาทรงใช้เป็นเครื่องมือตรัสรู้ริยสัจธรรมทั้งปวง ไม่มีแนวทางอื่นเสมอเหมือนเช่นแนวทางแห่งความสำเร็จในอริยมรรค ผล และนิพพาน ดังกล่าวนี้นี้เลย การจำแนกแยกวิเคราะห์สภาวะธรรมแห่ง “นามรูป” นั้น จึงเป็นองค์ความรู้ปัญญาพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาปัญญาแห่งพุทธศาสนา เรียกว่า “นามรูปปริจเฉทญาณ” หมายถึง ญาณกำหนดจำแนกรู้ นามและรูป นั่นคือ รู้ว่าสิ่งทั้งหลายเกิดดับแล้วแต่ “รูปธรรม” และ “นามธรรม” นอกจากนี้หลักธรรม “ชั้น ๕” ยังสนับสนุนเกื้อกูลการเกิด “วิปัสสนาญาณ” เพื่อดับ “อุปาทานชั้น ๕” ทั้ง ๙ ประการ ได้แก่ (๑) อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ หมายถึง ญาณอันตามเห็นความเกิดและความดับ คือ พิจารณาความเกิดขึ้นและความดับไปแห่งเบญจขันธ์ จนเห็นชัดว่า สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นครั้งแล้วก็ต้องดับไปล้วนเกิดขึ้นแล้วก็ดับไปทั้งหมด (๒) กังคานุปัสสนาญาณ หมายถึง ญาณอันตามเห็นความสลาย คือ เมื่อเห็นความเกิดดับเช่นนั้นแล้ว จึงคำนึงเด่นชัดในส่วนความดับอันเป็นจุดจบสิ้น ก็เห็นว่าสังขารทั้งปวงล้วนจะต้องสลายไปทั้งหมด (๓) กายตูปัญฐานญาณ หมายถึง ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว คือ เมื่อพิจารณาเห็นความแตกสลายอันมีทั่วไปแก่ทุกสิ่งทุกอย่างเช่นนั้นแล้ว สังขารทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นไปในภพใดคติใด ก็ปรากฏเป็นของน่ากลัว เพราะล้วนแต่จะต้องสลายไป ไม่ปลอดภัยทั้งสิ้น (๔) อาทินวานุปัสสนาญาณ หมายถึง ญาณอันคำนึงเห็นโทษ คือ เมื่อพิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงซึ่งล้วนต้องแตกสลายไป เป็นของน่ากลัวไม่ปลอดภัยทั้งสิ้นแล้ว ย่อมคำนึงเห็นสังขารทั้งปวงนั้นว่าเป็นโทษเป็นสิ่งที่มีความบกพร่อง จะต้องระคนอยู่ด้วยทุกข์ (๕) นิพพิทานุปัสสนาญาณ หมายถึง ญาณอันคำนึงเห็นด้วยความหน่าย คือ เมื่อพิจารณาเห็นสังขารว่าเป็นโทษเช่นนั้นแล้ว ย่อมเกิดความหน่าย ไม่เพติดเพลินติดใจ (๖) มุญจิตุกัมมตาญาณ หมายถึง ญาณอันคำนึงด้วยใคร่จะพ้นไปเสีย คือ เมื่อหน่ายสังขารทั้งหลายแล้วย่อมปรารถนาที่จะพ้นไปเสียจากสังขารเหล่านั้น (๗) ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ หมายถึง ญาณอันคำนึงพิจารณาหาทาง คือ เมื่อต้องการจะพ้นไปเสีย จึงกลับหันไปยกเอาสังขารทั้งหลายขึ้นมาพิจารณากำหนดด้วยไตรลักษณ์เพื่อมองหาอุบายที่จะปลดปล่อยออกไป (๘) สังขารุเปกขญาณ หมายถึง ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร คือ เมื่อพิจารณาสังขารต่อไป ย่อม

เกิดความรู้เห็นสภาวะของสังขารตามความเป็นจริง ว่ามีความเป็นอยู่เป็นไปของมันอย่างนั้นเป็นธรรมดา จึงวางใจเป็นกลางได้ ไม่ยินดียินร้ายในสังขารทั้งหลาย แต่นั่นมองเห็นนิพพานเป็นสันติบท ญาณจึงแล่นมุ่งไปยังนิพพาน เลิกละความเกี่ยวเกาะกับสังขารเสียได้ และ (๙) *สัจจานุโลมิกญาณ* (อนุโลมญาณ) หมายถึง ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้ร้อยสัจจ์ คือ เมื่อวางใจเป็นกลางต่อสังขารทั้งหลาย ไม่พะวง และญาณแล่นมุ่งตรงไปสู่นิพพานแล้ว ญาณอันคล้อยต่อการตรัสรู้ร้อยสัจจ์ ย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไป เป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาญาณ ต่อจากนั้นก็เกิด “โคตรภูญาณ” มา คั่นกลางด้วยการเจริญวิปัสสนาที่แก่กล้าสูงสุดคือ “*วุฒฐานคามินีปฏิบัติ*” แล้ว เชื่อมต่อ “อริยมรรค” จนเกิด “มรรคญาณ” ให้บรรลุสำเร็จอริยผล (ผลญาณ) ในความเป็นอริยบุคคลต่อไป

บทนำ (Introduction)

ในการศึกษาหลักธรรมพุทธศาสนาให้เข้าใจอย่างละเอียด และนำไปปฏิบัติให้ถูกต้องเพื่อผลที่มุ่งหมาย หมายถึง ประโยชน์ปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) ประโยชน์เบื้องหน้า (สัมปรายิกัตถะ) และประโยชน์สูงสุด (ปรมาตถะ) คือ พระนิพพาน นั้นเอง ความเข้าใจอย่างชัดเจนใน “*คำนิยาม*” (Definition) ของ “*ศัพท์บัญญัติ*” (Terminology) และการปรับเปลี่ยน “*วิสัยทัศน์*” (Vision) “*โลกทัศน์*” (Worldview) หรือ “*กระบวนทัศน์*” (Paradigm) มาสู่ศรัทธาอย่างแรงกล้าและปราศจากข้อสงสัยในพระธรรม ย่อมเป็นแรงดลบันดาลใจอย่างแรงกล้าที่ผลักดันให้พลังแห่งสมาธิปฏิบัติบรรลุถึงความหมั่นเพียรอันยิ่งใหญ่ (สัมมัปปธาน ๔) เพื่อให้เห็นแจ้งรู้จริงแห่งความตรัสรู้ธรรม ดังเช่น “*ศัพท์บัญญัติ*” ด้านพุทธศาสนาของคำว่า “*เบญจขันธ์*” (The Five Groups of Existence) มีขอบเขตของความหมายกว้างลึกมากน้อยแค่ไหน “*ความหมาย*” (Meaning) เชิงอรรถศาสตร์ (Semantics) เป็นอย่างไร หรือประวัติของคำที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิชานิติศาสตร์ (Etymology) เป็นอย่างไร เป็นต้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง “*ความหมาย*” แสดงบทบาทสำคัญในการสื่อความหมายระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารไม่ว่าจะผ่านสื่อกลาง (Medium) อะไรก็ตาม ซึ่งภายในความหมายที่ผ่านสื่อกลางนั้นย่อมมี “*ความหมายแฝง*” (Encoded Meaning) ด้วย “*สัญญาเจตนา*” (ความตั้งใจ-Volition) ไว้ด้วยเสมอ คำว่า “*สื่อกลาง*” (Medium-Means-Tool) นั้น หมายถึง การกระทำที่แสดงออกทางกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม หรือ “*กรรม*” (Volitional Action or Deed) ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายอกุศลกรรม กุศลกรรม หรืออัปายกตธรรม ก็ตาม การกระทำนั้น จะแสดงออกใน ๓ ด้าน คือ ทางกาย การวาจา และทางใจ เช่นกัน “*ความหมาย*” ที่กล่าวถึงในที่นี้จึงหมายถึง ความรู้ ความเข้าใจ สติปัญญา ความคิดเห็น ความเห็นแจ้งรู้จริง ปัญญาญาณ ญาณทัสสนะแห่งการหยั่งรู้ นั่นคือ “*สติสัมปชัญญะ*” (Mindfulness and Awareness) หมายถึง ความระลึกได้และรู้สึกตัวอยู่เสมอ หรือการควบคุมตนเองได้ด้วยสติไม่ประมาท บุคคลที่มองข้ามความหมายโดยปราศจากความรู้จริง (อวิชชา-Ignorance) ในสภาวะธรรมที่

ปรากฏจริงในธรรมชาติ ย่อมเป็นบุคคลที่รู้ไม่จริง หลอกตนเอง หรือวิปลาสด้วยความคิดที่ผิดเพี้ยนไปจากความจริง สภาวะการณดังกล่าวนี้ ย่อมนำพาชีวิตบุคคลดังกล่าวนั้น ไปสู่สังสารทุกข์ในภวัตรอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนให้ตั้งปณิธานในการเจริญสมาธิปฏิบัติเพื่อพัฒนา เพิ่มพูน สังคม ต่อยอด หรือวิวัฒน์ “ปัญญาญาณ” ด้วยการดำเนินชีวิตแบบ “พุทธะ” และเพื่อทำลายล้างความงมงาย ความมัวเมา ความขาดสติสัมปชัญญะ

ความมึนงงในชีวิต

ซึ่งมีเหตุปัจจัยมา

จาก “อวิชชา” และ “วิปลาส” (Distortion) ดังนั้น บุคคลที่เข้าใจ “ความหมาย” (อรรถ – Meaning) ได้ยาก คือ บุคคลที่เรียนรู้ยาก เข้าใจยาก ย่อมเผชิญอุปสรรคในการเจริญปัญญาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์ปัญญาความรู้ที่สำคัญในการพิจารณาธรรม นั้นคือ “โยสิโสมนสิการ” ซึ่งเป็นวิธีคิดที่ควบคู่กับพุทธสัทธรรม (ศาสนาพุทธ) กล่าวโดยสรุป ในการศึกษาพุทธศาสนานั้น “ศัพท์บัญญัติ” (Technical Terms)ทั้งหลายนั้น ผู้ใฝ่ในธรรมต้องทำความเข้าใจอย่างชัดเจนปราศจากข้อสงสัยใดๆ ทั้งสิ้น

สำหรับ “รากศัพท์” (Roots) ในพุทธศาสนานั้น ส่วนใหญ่แปรคำศัพท์มาจาก “ภาษามคธ” นั่นคือ “ภาษาบาลี-สันสกฤต” (Pali-Sanskrit Language) คือ ภาษาเขียนอินเดียโบราณ เมื่อ ๔๐๐ ปี ก่อนพุทธกาล เป็นภาษาที่ใช้ในพิธีกรรมในพุทธศาสนาทางตอนเหนือของอินเดีย ซึ่งจัดอยู่ในตระกูลภาษาอินโดยูโรเปียน (Indo-European Family of Languages) ในช่วงปลายศตวรรษที่ ๔ ก่อนพุทธกาล นักไวยากรณ์อินเดีย “ปานิณี” (Panini) ใช้ภาษาสันสกฤตเขียนบรรยายไวยากรณ์ภาษาสันสกฤต ซึ่งเป็นไวยากรณ์ที่มีความสมบูรณ์ที่สุดของโลก และการวิเคราะห์พระสูตร (Sutras) ในศาสนาฮินดู ส่วนภาษาพูดเรียกว่า “ภาษาปรากฤต” (Prakrit) สำหรับศาสนาพุทธนั้น พระพุทธเจ้า (Buddha) ทรงประกาศพระศาสนาในช่วงต้นศตวรรษที่ ๖ ก่อนคริสต์ศักราช ในครั้งพุทธกาลนั้น เจ้าชายสิทธัตถะ โคตมะ (Prince Siddhartha Gautama. ๕๖๓-๔๘๓ B.C.) โดยมีพระนางสิริมหามายา พุทธมารดา ในวงศ์กษัตริย์ “โกลิยวงศ์” ที่กรุงกบิลพัสดุ์ และมีพระนางพิมพาเป็นพระชายาซึ่งเป็นเจ้าหญิงฝ่ายโกลิยวงศ์ พระองค์ทรงออกบรรพชาจนตรัสรู้ธรรมสำเร็จ “พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ” (“Nirvana” – a divine state of release from misdirected desire) เป็น “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า” ด้วยสมาธิและมรรคมีองค์ ๘ เพื่อดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวง ทรงเสวยวิมุตติสุข (นิพพาน) ได้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ (อัสสัถะ) ณ ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลคยา สีละ จังหวัดคยา ปัจจุบันห่างจาก “พุทธคยา” ประมาณ ๗ ไมล์ โดยหลักแล้วใช้ภาษาบาลี-สันสกฤตบันทึกคำสั่งสอน พระไตรปิฎก หรือหลักธรรมวินัย เพราะฉะนั้น “ภาษาบาลี-สันสกฤต” จึงเป็นอุปสรรคอย่างมากในการศึกษาพระธรรมวินัย รวมถึงพระไตรปิฎก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับผู้ที่ไม่ได้ครองสมณเพศ อย่างไรก็ตาม สำหรับผู้ใฝ่ในธรรมจำเป็นต้องทำความเข้าใจโดยตรง นั่นหมายถึง ความสำเร็จในอนาคตของการปฏิบัติธรรม เพราะ “ความแตกฉานทางปัญญา” (ปฏิสัมภิทา)

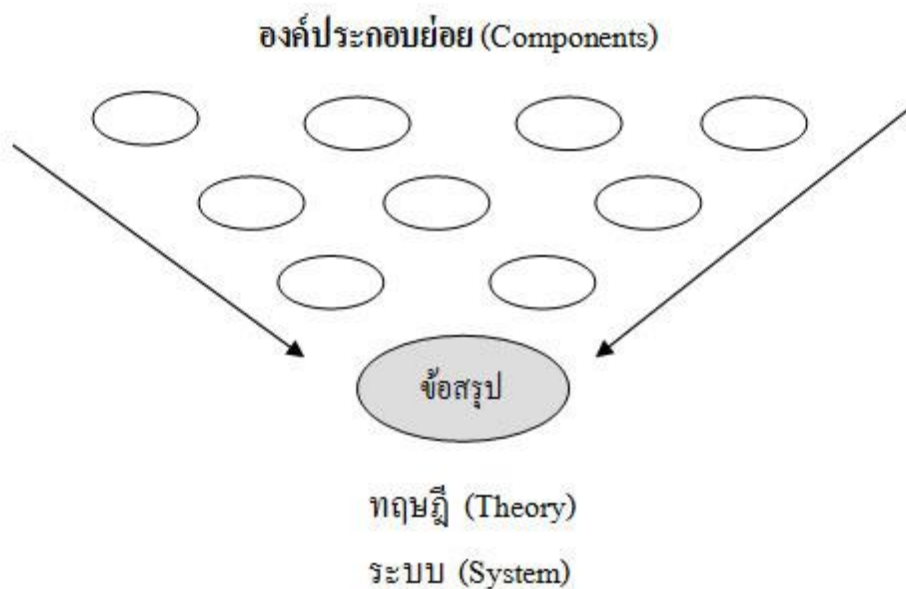
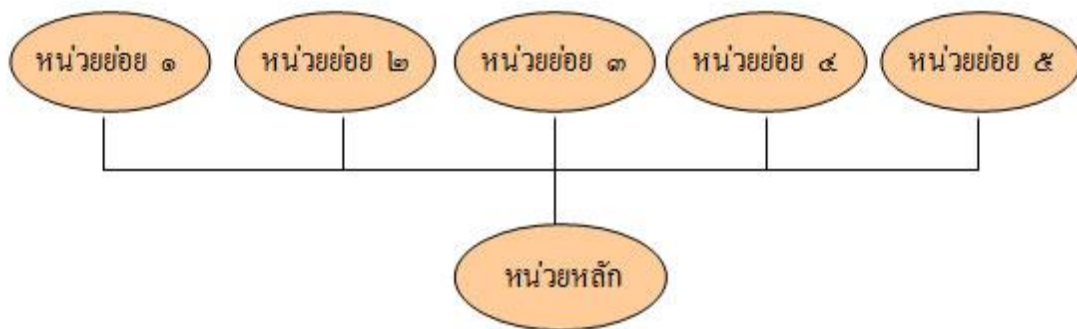
ใน “ภาษาบาลี-สันสกฤต” ทำให้สามารถสืบค้นจากแหล่งความรู้ภูมิได้ใน “ต้นฉบับของ คัมภีร์” (The Original Scriptures) ได้ด้วยตนเอง โดยเฉพาะความสมบูรณ์แห่งความหมายพร้อมอรรถและพยัญชนะของข้อมูลปฐมภูมิจากต้นฉบับได้ สำหรับการเขียนบรรยายเอกสารฉบับนี้ ผู้เขียนจึงนิยามความหมายข้อหลักธรรมสำคัญๆ เป็นภาษาอังกฤษด้วย เพื่อให้เกิดความเข้าใจง่าย ควบคู่ไปกับภาษาบาลี-สันสกฤต ในอีกแง่มุมหนึ่ง บุคคลที่สามารถสื่อความหมายได้หลายภาษา (Polyglot) ย่อมขยายขอบเขตความรู้และขีดความสามารถในการเข้าใจได้อย่างเพิ่มพูน และลดขีดจำกัดในการพัฒนาตนเอง (Self-Development) ลงได้อย่างง่ายดาย สำหรับ “คำนิยาม” (Definition) ความหมายของคำว่า “เบญจชั้น” มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

เบญจชั้น (The Five Groups of Existence)

“เบญจชั้น” (ชั้น ๕) หมายถึง กองแห่งชีวิตที่มีองค์ประกอบสำคัญ ๕ กอง ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ “กองแห่งชีวิต” เป็นหน่วยรวมระหว่าง “รูปธรรม” (“รูป” คือ กาย หรือ ร่างกาย) และ “นามธรรม” (“นาม” คือ จิตใจ หรือจิต) โดยมีองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

๑. **รูปชั้น** หมายถึง ส่วนที่เป็นรูป ร่างกาย พฤติกรรม สิ่งที่เป็นร่างพร้อมทั้งคุณและอาการ รูปทุกรูป เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป
๒. **เวทนาชั้น** หมายถึง ส่วนรับอารมณ์ความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉยๆทางอายตนะภายใน
๖ ความรู้สึกทุกอย่าง คือ เวทนาเจตสิก เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป
๓. **สัญญาชั้น** หมายถึง ส่วนที่กำหนดหมายรู้ให้จำอารมณ์นั้นๆ ได้ ทางอายตนะภายนอก
๖ สภาพจำ คือ สัญญาเจตสิก เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป
๔. **สังขารชั้น** หมายถึง สภาพที่ปรุงแต่งจิตด้วยสัญญาเจตนาให้เป็น กุศล อกุศล อัปายากฤตเจตสิก ๕๐ ประเภท (ยกเว้นเวทนามกับสัญญา) ซึ่งปรุงแต่งจิต อาภิ โลภะ โทสะ อิสสา มัจฉริยะ ตรีทธา วิริยะ และปัญญา เป็นต้น เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป
๕. **วิญญาณชั้น** หมายถึง ส่วนที่เป็นความรู้แจ้งอารมณ์ ทางอายตนะภายใน ๖ จิตทุกดวง เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป

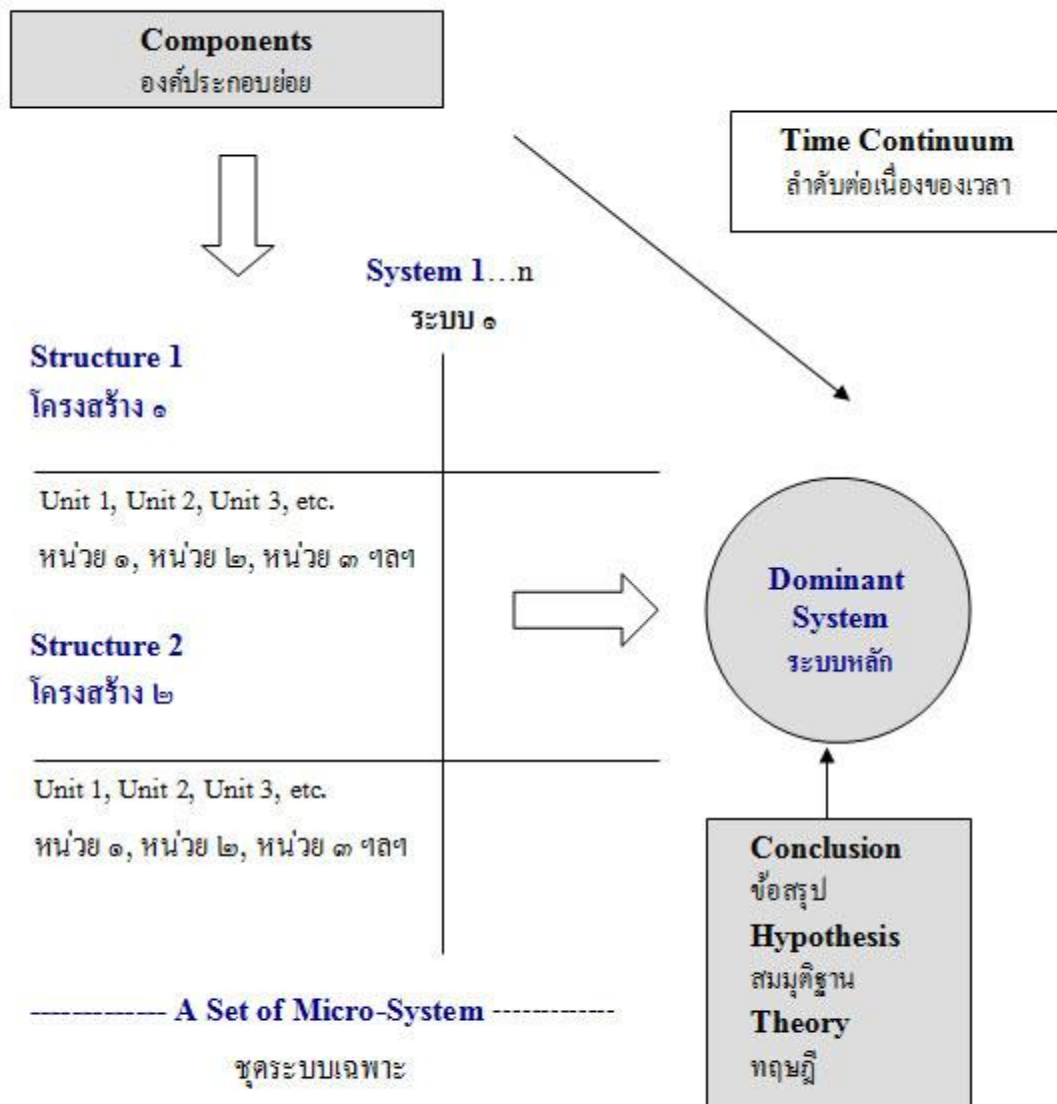
การรวมกันเป็น “หน่วยรวมแห่งชีวิต” (The Collective Unit of Life) ด้วยกองชีวิตทั้ง ๕ กอง นั้น แต่ละกองจะประกอบด้วย “โครงสร้าง” (Structure) คือ องค์ธรรมรองหรือองค์ธรรมย่อยซึ่งสัมพันธ์กันในเชิงแนวนอนอยู่ภายใต้ระบบเดียวกัน และ “ระบบ” (System) คือ องค์ธรรมหลักหรือหลักธรรมในกลุ่มเดียวกันซึ่งสัมพันธ์กันในเชิงแนวตั้งลงไปอาจอยู่ภายใต้ระบบอีกระบบหนึ่งที่สำคัญกว่า คือ หน่วยย่อยอาจหลายหน่วยรวมกันเป็นองค์ประกอบของหน่วยที่ใหญ่กว่า ซึ่งเป็น “การคิดเชิงสังเคราะห์” (Synthetic Thinking) ดังแผนผังประกอบข้างล่างนี้



จากแผนผังข้างบนนั้น แสดงว่า “การคิดเชิงสังเคราะห์” เป็นกระบวนการคิดเพื่อหาข้อสรุป เพื่อสร้างหลักการหรือทฤษฎีใหม่ หรือเป็นการพิสูจน์ หักล้าง หรือ ยืนยัน หลักการหรือทฤษฎีเก่าที่นำเสนอมาก่อนหน้านั้น ผลลัพธ์ที่ได้ คือ ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบของปรากฏการณ์ในธรรมชาติที่ยังไม่ยุติในข้อสรุป ต้องมีการพิสูจน์อีกต่อไป เป็นเพียง “โลกียสัจจะ” เท่านั้น ซึ่งเกิดจากการคิดหาเหตุผลด้วยตนเอง หรือจากคนอื่น ยังไม่ใช่ “ปรมัตถสัจจะ” ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดจาก “ญาณทัสสนะ” ในการหยั่งรู้ความแปรปรวนของ “สภาวะธรรม” (Phenomenon) ที่เกิดขึ้นในภูมิแห่งวิปัสสนา ได้แก่ ปรากฏการณ์ เหตุการณ์ ความคิด สิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือสรรพสิ่งในธรรมชาติ ข้อสรุปดังกล่าวนี้ เรียกว่า “ความคิดรวบยอด” (A Unit of Concepts) ดังนั้น “ทฤษฎี” และ “ระบบ” จึงหมายถึง หลักการที่ผ่านการพิสูจน์สมมุติฐานต่างๆ มาแล้ว ด้วยชุดข้อมูลของสภาวะธรรม แล้วนำเสนอ

เป็น “หลักการ” (Principle) ด้วยชุดของความคิดรวบยอด (A Collection of the Conceptual Units) ขอให้ผู้ใช้ในธรรม (ธรรมกามะ) พินิจพิเคราะห์แผนผังข้างล่างนี้ ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์แบบองค์รวมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องโครงสร้างและระบบด้วย ซึ่งเป็นการมองแบบองค์รวมหลายมิตินั่นเอง

► ระดับชั้นโครงสร้างและระบบเชิงสังเคราะห์



ภาพปรากฏในความคิด คือ การเห็นกระบวนการประมวลผลรวบรวมจากชุดข้อมูลขององค์ประกอบย่อยทั้งหมดจากระดับเล็กที่สุดไปสู่ระดับที่ระดับที่ใหญ่ที่สุดที่เกิดขึ้นในชุดระบบเฉพาะหนึ่งๆ จากชุดระบบเฉพาะที่มีอยู่ทั้งหมดภายในระบบหลักนั้นๆ เพื่อหาข้อสรุปในการสร้าง “หลักการ” หรือ “ทฤษฎี” ซึ่งเป็นมุมมองในการหาเหตุผลของการเกิดขึ้นของเหตุการณ์ปรากฏการณ์ ความคิด สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในธรรมชาติตามความเป็นจริง นั่นคือ “สภาวะธรรม” (Natural Phenomenon) ข้อสังเกตที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ ทั้งทฤษฎีและองค์ประกอบย่อยเป็น “สังขตธรรม” (Conditioned Things) ต้องอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ มีความแปรปรวนเกิดขึ้นเสมอ คือเปลี่ยนแปลงไปตามมิติลำดับของเวลา “สมมุติฐาน” หมายถึง แนวคิดเบื้องต้นที่สรุปไว้เพื่อรอการพิสูจน์เป็นข้อสรุป “ข้อสรุป” หมายถึง ผลลัพธ์จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ชุดข้อมูล (สภาวะธรรม) “ทฤษฎี” หมายถึง สมมุติฐานที่ผ่านการพิสูจน์แล้ว เพื่อตั้งเป็นหลักการ ซึ่งสามารถนำมาพิสูจน์ได้อีกตามระยะเวลาข้างหน้า

ความสำคัญของเบญจขันธ์ (The Importance of the Five Groups of Existence)

“เบญจขันธ์” เป็นองค์ธรรมหลักเบื้องต้นที่เป็นความรู้เกี่ยวกับองค์ธรรมรองและองค์ธรรมย่อยที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องร่างกาย ชีวิต จิต ใจ หรือ วิญญาณ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้พิจารณา สภาวะธรรมที่เป็นหลักธรรมสำคัญเกี่ยวกับ “กรรม” และ “กฎแห่งกรรม” รวมทั้งกุศลธรรม อกุศลธรรม และอภัยกตธรรม นอกจากนี้ ยังมีผลสำคัญต่อการศึกษาเกี่ยวกับ “การเจริญสมาธิภาวนา” แห่งอริยมรรค ผล และนิพพาน ซึ่งสามารถสรุปความสำคัญของเบญจขันธ์ในเชิงลึก ดังนี้

๑. แสดงความแตกต่างระหว่าง “กาย” กับ “ใจ” คือ “กองแห่งชีวิต”
๒. แสดงองค์ประกอบหรือองค์ธรรมพื้นฐานเกี่ยวกับ “รูป” และ “นาม”
๓. สามารถอธิบายเขตแดนเชื่อมโยงความรู้ระหว่าง “รูป” (กาย) และ “นาม” (จิต)
๔. อธิบายการรวมกันขององค์ประกอบแห่งขันธ์ ๕ ทำให้เกิดชีวิตโดย “นามรูป”
๕. ใช้เป็นบัญญัติแห่งสิ่งมีชีวิตด้วยกองชีวิตทั้งห้า คือ ทั้งมวลมนุษย์ และ สรรพสัตว์
๖. ใช้เป็นบัญญัติแห่งสรรพสิ่งในธรรมชาติที่นอกเหนือจากมนุษย์และสัตว์
๗. ระบุความสิ้นสุดของชีวิต คือ การแตกสลายของ “รูปขันธ์” เท่านั้น คือ ร่างกาย
๘. ระบุการเกิดดับของ “นามขันธ์” คือ “จิต” ต้องเป็นไปตาม “กฎแห่งกรรม”
๙. ใช้หลักกรรม “กฎแห่งกรรม” กำหนดภพภูมิของคุณภาพชีวิตด้วยขันธ์ ๕
๑๐. กำหนดความสำคัญของ “จิต” และ “เจตสิก” (วิญญาณ) ในหมวดหลักธรรมต่างๆ
๑๑. อธิบายการเกิด “ปัญญาญาณ” ผ่านการเจริญธรรมใน “มโนวิญญาณ”
๑๒. อธิบายการเกิด “องค์ฌาน ๕” ผ่านขั้นตอนการระงับความแปรปรวนของขันธ์ ๕
๑๓. แสดงองค์ประกอบของ “ธรรม ๓” คือ อกุศลธรรม กุศลธรรม อภัยกตธรรม
๑๔. ทำให้เห็นองค์ธรรมหลักมีองค์ประกอบด้วยองค์ธรรมรองและองค์ธรรมย่อย

๑๕. ใช้เป็นสื่อกลางในการเรียนรู้เกี่ยวกับปัจจัยแห่ง “ทุกข์” และ “สังสารวัฏฏ์”
๑๖. อธิบายสภาวะธรรมใน “สังสารวัฏฏ์” ต้องขึ้นอยู่หลักธรรม “วิญญานกถา ๑๔”
๑๗. แสดงถึงการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏฏ์นั้น คือ วิญญานชั้นตามกฎแห่งกรรม
๑๘. อธิบายถึงปัจจัยที่เกิดขึ้นสืบเนื่องๆ ด้วยเหตุผลใน “ปฏิจลสมุปบาท อิทัปปัจจยตา”
๑๙. ชี้ให้เห็นปัจจัยที่มาของทุกข์ทั้งหลายสืบเนื่องมาจาก “อุปาทานันธ์ ๕”
๒๐. ทำให้เห็นมูลเหตุสำคัญของการเกิด “ันธ์ ๕” ที่มาจาก “อวิชชา”
๒๑. เป็นองค์ประกอบพื้นฐานในการอธิบายหลักธรรมเกี่ยวกับ “กรรม” และ “วิบาก”
๒๒. อธิบายถึงการกระทำสภาวะธรรมทุกอย่างต้องอยู่ภายใต้ “กฎแห่งกรรม” ด้วยเหตุผล
๒๓. จำแนกธรรมที่เป็นสังจธรรมระหว่าง “รูปธรรม” กับ “นามธรรม”
๒๔. จำแนกธรรมที่เป็นสังจธรรมระหว่าง “โลกียธรรม” กับ “โลกุตตรธรรม”
๒๕. ทำให้เข้าใจกระบวนการของสังขตธรรมเกิดจาก “สังโยชน์” และ “อาสวะ”
๒๖. ทำให้รู้จริงรู้ชัดในหลักธรรมอริยสัจ ๔ เพื่อการดับทุกข์
๒๗. ทำหน้าที่เป็นต้นแบบของการพิจารณาสภาวะธรรมสำหรับหลักธรรมอื่นๆ
๒๘. ทำให้เข้าใจอย่างชัดเจนในหลักธรรม “ไตรลักษณ์” คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
๒๙. แสดงถึงสภาวะธรรมแห่งการเกิด การดำรงอยู่ และการดับไป อย่างต่อเนื่อง
๓๐. แสดงถึงอาการที่เกิด-คงอยู่-ดับที่สัมพันธ์กันใน “กาล ๓” คือ อดีต ปัจจุบัน อนาคต
๓๑. อธิบายสังจธรรมอันแท้จริงแห่งปรมาตม คือ “ตถาตธรรม” และ “อนัญญุตธรรม”
๓๒. ทำหน้าที่เป็นตัวบ่งชี้ความสำเร็จบรรลุอริยธรรมด้วยการดับเบญจขันธ์

กล่าวโดยสรุป ความเข้าใจ รู้ชัด เห็นจริง ในสังจธรรมแห่งขันธ์ ๕ ทั้งโครงสร้างและระบบนั้น ทำให้เห็น “แบบจำลองต้นแบบ” (Stereotype Model) ของสภาวะธรรมแห่งกองชีวิต ที่สามารถนำไปอธิบาย “สภาวะธรรมของตนเอง” (เห็นธรรมภายใน คือ เห็นกายในกาย เห็นเวทนาในเวทนา เห็นจิตในจิต เห็นธรรมในธรรม นั่นคือ แนวทางการเจริญ “สติปัฏฐาน ๔”) หมายความว่า เข้าใจในเรื่อง “ธรรมกาย” คือ กายอันเป็นที่ขุมแห่งธรรม-กองธรรม หรือผู้มีธรรมเป็นกาย และนำไปพิจารณาศึกษาเชิง

“เปรียบเทียบ” (Comparatively) หรือ “เทียบเคียง” (Analogically) กับ “สภาวะธรรมของคนอื่น” (เห็นธรรมภายนอก) ตลอดจนทำ “การอนุมาน” (Inference or Deduction) ถึงกฎธรรมชาติแห่งสังจธรรมในการอธิบายถึงสภาวะธรรมอื่นๆ ของจาก “ระดับหน่วยที่เล็กที่สุด” (“กลาป” [กะ-หลาป] หรือ กลาปะ คือ หน่วยที่เล็กที่สุดของรูปธรรม) คือ “อนุ” (Molecule) จนถึง “ระดับหน่วยใหญ่ที่สุด” คือ “ระบบโครงสร้างจักรวาล” (The Structural System of the Universe) รวมทั้ง “ระบบโครงสร้างอนันตจักรวาล” (Infinite Galaxy) โดยไม่จำกัดว่าจะเป็นฝ่าย “รูปธรรม” หรือ “นามธรรม” ลองพิจารณา วาทะของ พระราชวุฒาจารย์ หลวงปู่ดุลย์ อตุโล (“หลวงปู่ฝากไว้” หน้า ๑๐๓) ดังนี้

“เทวดาจะมาชุมนุมกันจำนวนมากก็ล้านโกฏิก็ไม่มีปัญหาอะไร เพราะในเนื้อที่ ๑

ปรมาณู เทวดาอยู่ได้ถึง ๘ องค์”

คำว่า “เทวดา” ในที่หมายถึง การเปรียบเทียบถึง หน่วยที่เล็กที่สุดของรูปขันธ์ เรียกว่า “กลาป” ซึ่งมีองค์ประกอบของรูปธาตุจำนวน ๘ “อวินิพโลครูป” ต่อ ๑ อะตอม (Atom) ไม่สามารถแยกพราออกจากกันได้ คือ “สุทธัญฐกกลาป” หรือ “อณู” (Molecule) ได้แก่ ปฐวี-อาโป-เตโช-วาโย-วัณณะ-คันธะ-รสะ-โอชา หลักธรรมที่กล่าวถึงนี้ คือ องค์ความรู้ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้เห็นด้วย “ญาณทัสสนะ” หรือ “ปัญญาญาณ” ที่ทันสมัยอยู่เสมอ ดังนั้น “ปรมัตถสัจธรรม” (Absolute Truth) ที่ค้นพบหรือตรัสรู้เห็นจริงแล้วที่ต้องลงมือศึกษาด้วยตนเอง คือ “หลักพุทธธรรมแห่งลัทธิธรรม” (The Principle of Buddhism) นั่นเอง สำหรับ “หลักธรรม” ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้อย่างรู้แจ้งเห็นจริงอันเป็นที่สุดแห่งสัจธรรม คือ “ธรรมคุณ ๖” ดังนี้

■ ธรรมคุณ ๖ (Virtues of the Dhamma)

“ธรรมคุณ ๖” คือ คุณอันประเสริฐของพระธรรม ๖ ประการ ได้แก่

(๑) สุวาทาโต ภควตา ธมโม

(พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว คือ ตรัสไว้เป็นความจริงแท้ อีกทั้งงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ ประกาศหลักการครองชีวิตอันประเสริฐ บริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง)

(๒) สันทิฏฐิโก

(อันผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง คือ ผู้ใดปฏิบัติ ผู้ใดบรรลุ ผู้นั้นย่อมเห็นประจักษ์ด้วยตนเอง ไม่ต้องเชื่อตามคำของผู้อื่น ผู้ใดไม่ปฏิบัติ ไม่บรรลุ ผู้อื่นจะบอกก็เห็นไม่ได้)

(๓) อกาลิโก

(ไม่ประกอบด้วยกาล คือ ไม่ขึ้นกับกาลเวลา พร้อมเมื่อใด บรรลุได้ทันที บรรลุเมื่อใด เห็นผลได้ทันที อีกอย่างว่า เป็นจริงอยู่อย่างไร ก็เป็นอย่างนั้น ไม่จำกัดด้วยกาลแห่งเวลา)

(๔) เอหิพัสสิโก

(ควรเรียกให้มาดู คือ เชิญชวนให้มาชม และพิสูจน์ หรือท้าทายต่อการตรวจสอบ เพราะเป็นของจริงและดีจริง)

(๕) โอปนยิโก

(ควรน้อมเข้ามา คือ ควรน้อมเข้ามาไว้ในใจ หรือน้อมใจเข้าไปให้ถึง ด้วยการปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นในใจ หรือให้ใจบรรลุถึงอย่างนั้น หมายความว่า เชิญชวนให้ทดลองปฏิบัติดู อีกอย่างหนึ่งว่าเป็นสิ่งที่นำผู้ปฏิบัติให้เข้าไปถึงที่หมาย คือ นิพพาน)

(๖) จจตตัม เวทิตัพโพ วิญญูหิ ติ

(อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน คือ เป็นวิสัยของวิญญูชนจะพึงรู้ได้ เป็นของจำเพาะตน ต้องทำ
จึงเสวยได้เฉพาะตัว ทำให้กันไม่ได้ เอาจากกันไม่ได้ และรู้ได้ประจักษ์ที่ในใจของตนนี้เอง
ดังนี้)

หมายเหตุ: ธรรมคุณข้อที่ ๑ มีความหมายกว้างรวมทั้งปริยัติธรรม คือ คำสั่งสอนด้วย ส่วนธรรมคุณ
ข้อที่ ๒ ถึง ๖ มุ่งให้เป็นคุณของโลกุตตรธรรม จะเห็นได้ในที่อื่นๆ ว่า ธรรมคุณข้อที่ ๒ ถึง ๖ ท่านแสดง
ไว้เป็น “คุณบทแห่งพระนิพพาน” ก็มี

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับ “เบญจขันธ์” ที่ควรศึกษาเพิ่มเติมอย่างละเอียด มีดังต่อไปนี้

๑. รูปขันธ์ ดู รูป ๒-รูป ๒๘-มหาภูต ๔-อุปาทายรูป ๒๔
๒. เวทนาขันธ์ ดู เวทนา ๒-เวทนา ๓-เวทนา ๕-เวทนา ๖
๓. สัญญาขันธ์ ดู สัญญา ๖
๔. สังขารขันธ์ ดู สังขาร ๓-อภิสังขาร ๓-เจตนา ๖
๕. วิญญาณขันธ์ ดู วิญญาณ ๖

เมื่อพิจารณาถึงความสำคัญของเบญจขันธ์นั้น เป็นสภาวะธรรมที่ถูกปรุงแต่งอยู่ใกล้ตัวของเรามากที่สุด
เพราะเป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิต หรือ “กองแห่งชีวิต” มีจำนวน ๕ ขันธ์ ได้แก่ (๑) รูป
ขันธ์ (๒) เวทนาขันธ์ (๓) สัญญาขันธ์ (๔) สังขารขันธ์ และ (๕) วิญญาณขันธ์ เราใช้เบญจขันธ์เป็นฐาน
ในการยังใจจากอกุศลและนำจิตเข้าสู่กุศล โดยอาศัยกองแห่งชีวิตดังกล่าวทั้งหมดตลอดชีวิต ซึ่งระบบ
โครงสร้างอันประณีตละเอียดอ่อนนี้ คือ สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นด้วย “ธาตุธรรมชาติ” จำนวน ๖ อย่าง (การ
พิจารณาชีวิตให้เห็นเป็นการรวมกันของธาตุทั้ง ๖) ดังรายละเอียดข้างล่างนี้

ในขั้นพื้นฐานทั่วไป การจะเริ่มศึกษาค้นคว้าความรู้เกี่ยวกับ “ขันธ์ ๕” นั้น ควรทำความเข้าใจ
เกี่ยวกับ “ธาตุธรรมชาติ” (Natural Elements) ซึ่งรวมถึงองค์ประกอบร่างกายของมนุษย์ด้วย ว่า
ประกอบด้วยธาตุอะไรบ้าง ที่มารวมกันเป็นร่างกายแห่ง “รูปธรรม” (รูปธาตุ-รูปขันธ์) และยังรวมถึง
จิตวิญญาณแห่ง “นามธรรม” (นามธาตุ-นามขันธ์) เข้าไปด้วย บุคคลที่ขาดความสุขุมในการพิจารณา
ก็จะมองเป็นเรื่องที่ไร้สาระ ไม่มีประโยชน์แก่ตน แต่ในทางตรงกันข้าม สำหรับนักปฏิบัติธรรมทั้งหลาย
นั้น ต้องใส่ใจที่จะค้นหาธรรมแห่งความรู้ออกมาให้ได้ ซึ่งไม่แตกต่างจากนักเรียนวิชาฟิสิกส์เคมีที่
จะต้องแยกธาตุและท่องจำสูตร ประการสำคัญ ผู้ใฝ่ในธรรมจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องนำความรู้ทางโลกมา
ดัดแปลงใช้ในการศึกษาธรรมะ ซึ่งเป็นความรู้ในปรมัตถธรรมที่มีความซับซ้อนและละเอียดประณีต
ดังนั้น ในการยก “นามรูป” ขึ้นพิจารณาจึงต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับ “ธาตุธรรมชาติ” คือ “ธาตุ
๖” เป็นสมมติฐาน ดังนี้

ข้อสังเกต: วัตถุประสงค์หลักของการปฏิบัติธรรม คือ “การดับทุกข์” นั้นหมายความว่า “ทุกข์” ที่
เกิดจาก “อุปาทานขันธ์ ๕” เพราะฉะนั้น “การดับทุกข์ทั้งปวง” คือ “การทุบขันธ์ ๕” (ขั้นปริ
นิพพาน) หรือ “การระเบิดขันธ์ ๕” (หลวงปู่บุญฤทธิ์ ปิณฺโฑ-จันทสมบุรณ์) ซึ่งหมายถึง การ

ดับ “อวิชชา” ซึ่งเป็นองค์ธรรมย่อยของหลักธรรม “อาสวะ ๔” ในเวลาเดียวกัน ด้วยการบำเพ็ญภาวนาตามแนวทาง “มรรคมืองค์ ๘” นั่นเอง อาณิสสที่เกิดจาก “การทุบซันต์ ๕” นั้น คือ การตรัสรู้ธรรม ซึ่งเป็น “ปัญญาญาณ” ที่เกิดขึ้นในวิปัสสนาภูมิเท่านั้น ถือเป็น “ภาวนามยปัญญา” ส่วนความรู้วิชาที่เรากำลังศึกษาอยู่ในขณะนี้ ถึงแม้จะเข้าใจได้อย่างละเอียดถึงขั้นตอนการตรัสรู้ธรรม ก็ยังไม่สามารถบรรลุธรรมดังกล่าวนี้ได้ เพราะเป็นเพียงความรู้ในโลกียธรรมหรือสมมุติสัจจะเท่านั้น คือ “จินตามยปัญญา” กับ “สุตมยปัญญา” ไม่ใช่ “โลกุตตรธรรม” หรือ “ปรมัตถสัจจะ” ที่เกิดจากความเพียรในการบำเพ็ญสมาธิภาวนาเพื่อให้เกิด “ญาณทัสสนะ”

๘.๖ ธาตุ ๖ (The Six Elements)

“ธาตุ ๖” หมายถึง สิ่งที่ทรงสภาวะของตนอยู่เอง คือ ความมีอยู่โดยธรรมดา สภาวะที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีอัตรา มิใช่สัตว์ มิใช่ชีวะ ได้แก่

- (๑) **ปฐวีธาตุ** คือ สภาวะที่แผ่ไปหรือกินเนื้อที่มีลักษณะข้นแข็ง หรือ “ธาตุดิน”
- (๒) **อาโปธาตุ** คือ สภาวะที่เอิบอาบ ดูดซึม ขยายขนาด พูนเข้าด้วยกัน หรือ “ธาตุน้ำ”
- (๓) **เตโชธาตุ** คือ สภาวะที่ทำให้ร้อน หรือ “ธาตุไฟ”
- (๔) **วาโยธาตุ** คือ สภาวะที่ทำให้สั่นไหว เคลื่อนที่ และค้ำจุน หรือ “ธาตุลม”
- (๕) **อากาสธาตุ** คือ สภาวะที่เป็นช่องว่าง โปร่งไป
- (๖) **วิญญานธาตุ** คือ สภาวะที่รู้แจ้งอารมณ์

“ธาตุธรรมชาติ” ดังกล่าวข้างต้นนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ธาตุกัมมัญฐาน” ซึ่งรวมกันเป็น “กองแห่งชีวิต” คือ ธาตุที่เป็นสภาวะแห่งรูปธรรมทางร่างกาย ได้แก่ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาสธาตุ ส่วนธาตุที่เป็นสภาวะแห่งนามธรรมด้านจิตทางจิตใจได้แก่ วิญญานธาตุ กลุ่มธาตุที่ตรงกับความหมายของ “รูปขันธ์” คือ ได้แก่ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ ซึ่งเรียกว่า “มหาภูตรูป ๔” (ธาตุ ๔) ส่วนธาตุที่มีความหมายตรงกับ “นามขันธ์” คือ วิญญานธาตุ โดยตามปกติ นามขันธ์แห่งเบญจขันธ์ จะมีองค์ประกอบ ๔ อย่าง ได้แก่ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญานขันธ์ กล่าวโดยสรุป แสดงว่า ร่างกายของมนุษย์มีองค์ประกอบด้วยเบญจขันธ์โดยแยกออกเป็น “รูปขันธ์” และ “นามขันธ์” หรือเรียกว่า “นามรูป” (Mind and Matter) ถ้าพิจารณารู้แจ้งด้วย “ปัญญาญาณทัสสนะ” เรียกว่า “โสฬสญาณ” (ญาณ ๑๖) ได้แก่ (๑) **นามรูปปริจเฉทญาณ** หมายถึง ญาณกำหนดจำแนกรู้นามและรูป คือ รู้ว่าสิ่งทั้งหลายมีแต่รูปธรรมและนามธรรม และกำหนดแยกได้ว่าอะไรเป็นรูปธรรม อะไรเป็นนามธรรม (๒) **ปัจจัยปริคคหญาณ** หมายถึง ญาณกำหนดรู้ปัจจัยของนามและรูป คือ รู้ว่ารูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายเกิดจากเหตุปัจจัย และเป็นปัจจัยแก่กัน อาศัยกันและกัน โดยรู้ตามแนวปฏิจจสมุปบาท หรือตามแนวกฎแห่งกรรมกัฏฐิ ตามแนว “วัฏฏะ ๓” เป็นต้น และ (๓) **สัมมสนญาณ** หมายถึง ญาณกำหนดรู้ด้วยพิจารณาเห็นนามและรูปโดย “ไตรลักษณ์” คือ ยก

รูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายขึ้นพิจารณาโดยเห็นตามลักษณะที่เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มิใช่ตัวตน ถ้าพิจารณาให้เห็นชัดแจ้งเกี่ยวกับ “ธาตุธรรมชาติ” หรือ “ธาตุกัมมฐาน” นั้น จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับ รูปชั้นใดโดยตรง เพราะการพิจารณาสภาวธรรมในภูมิแห่งวิปัสสนานั้น จะพิจารณาองค์ประกอบของ รูปธรรมแห่งกายภาคของร่างกายมนุษย์ และสรรพสิ่งที่เป็นองค์ประกอบอยู่นอกเหนือจากนี้ สักว่าเป็น “ธาตุ” เท่านั้น ที่สำคัญยังเป็น “สิ่งปฏิกุศลโสโครก” ไม่ใช่สรณะอันเป็นที่พึ่งได้ ซึ่งวิญญูชนไม่ควร เข้าไปยึดเหนี่ยวเป็นที่ตั้ง (อรรถาธิบายพหุพาทาน) ดังนั้น “รูปชั้น” จึงเป็นเพียง “เครื่องรู้ของ จิต” และ “เครื่องระลึกของสติ” (พระราชสังวรญาณ- หลวงพ่อพุทธ ฐานิโย. ๒๕๔๒) ในการบำเพ็ญ สมาธิภาวนาตามแบบ “ปฏิกุศลธาตุมนสิการ” ของผู้บำเพ็ญเพียรสมาธิภาวนา ไม่ว่าสภาวธรรมนั้นจะเป็นเรื่อง “โลกียธรรม” หรือ “โลกุตตรธรรม” ก็ตาม สิ่งนี้เป็นเรื่องสำคัญมากเกี่ยวกับการพิจารณา หรือ “วิปัสสนา” สภาวธรรมแห่งรูปธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพิจารณาภายในกายของตนเอง และ กายภายนอก ซึ่งหมายถึงสรรพสิ่งอื่นๆ ที่อยู่ล้อมรอบ ด้วยเหตุนี้ การพิจารณา “รูปชั้น” ใน ความหมายของกายภาคแห่งร่างกายนั้น จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำนิยามของ “รูป ชั้น” ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะเป็นความรู้พื้นฐานสำคัญในการเจริญภาวนาในแต่ละระดับฌานและญาณที่ สูงขึ้นไป ดังรายละเอียดต่อไปนี้

กองที่ ๑ รูปชั้น (Corporeality)

“รูปชั้น” หมายถึง สภาวะที่แปรปรวนแตกสลายเพราะปัจจัยต่างๆ อันขัดแย้งกัน ร่างกาย และส่วนประกอบฝ่ายวัตถุพร้อมทั้งพฤติกรรมและคุณสมบัติของมัน หรือส่วนที่เป็นร่างใน องค์ประกอบของ “มหาภูต ๔” หรือ “มหาภูตรูป ๔” กับทั้งคุณสมบัติและส่วนที่แสดงอาการ แห่ง “มหาภูต ๔” (มหาภูตรูป ๔) ซึ่งเป็นองค์ประกอบของ “อุปาทายรูป ๒๔” (รูปอาศัย) คือ รูปที่เป็นไปอย่าง สืบเนื่องโดยอาศัยมหาภูตทั้งสี่เป็นพื้นฐาน

■ มหาภูตรูป ๔ (Primary Elements)

“มหาภูตรูป ๔” (มหาภูต๔) คือ สิ่งที่ทรงสภาวะของตนเองเป็นไปตามเหตุปัจจัยใน ธรรมชาติ ไม่มีอดีตหรือชีวิตหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ธาตุ ๔” หรือ “ภูตรูป ๔” ได้แก่

- (๑) ปฐวีธาตุ คือ สภาวะที่แผ่ไปหรือกินเนื้อที่มีลักษณะแข็งแข็ง หรือ ธาตุดิน
- (๒) อาโปธาตุ คือ สภาวะที่เอิบอาบ ดูดซึม ขยายขนาด พูนเข้าด้วยกัน หรือธาตุน้ำ
- (๓) เตโชธาตุ คือ สภาวะที่ทำให้ร้อน หรือธาตุไฟ
- (๔) วาโยธาตุ คือ สภาวะที่ทำให้สั่นไหว เคลื่อนที่ และค้ำจุน หรือธาตุลม

✚ **หมายเหตุ:** ให้ดู เพิ่มเติมหลักธรรม “ธาตุ ๑๘” ในตอนหลักธรรม “นามชั้น”

เพื่อให้เข้าใจอย่างชัดเจนยิ่งกว่านี้ ควรพิจารณาเกี่ยวกับองค์ประกอบในหลักธรรม “อุปาทายรูป ๒๔” เพิ่มเติม ซึ่งเป็นสภาวะฝ่ายวัตถุที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง (สันตติ) คือ “เกิดขึ้น-ดำรงอยู่-ดับไป” (อุปาทาย-ฐิติ-ภังค) โดยอาศัยองค์ประกอบทั้งสอง “มหาภูตแห่งรูปชั้น ๓” ข้อสังเกต คือ คำว่า “อุปาทายรูป” คือ รูปที่อาศัยทำหน้าที่แสดงอาการหรือคุณสมบัติของมหาภูตรูปนั่นเอง หลักธรรม “อุปาทายรูป ๒๔” มีองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

■ อุปาทายรูป ๒๔ (Derivative Materiality)

“อุปาทายรูป ๒๔” คือ รูปอาศัยซึ่งเป็นคุณสมบัติและอาการของ “มหาภูต ๔” ที่เกิดอยู่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งใช้อธิบายคุณสมบัติย่อยของ “มหาภูต ๔” หรือ “ภูตรูป ๔” ได้แก่

(๑) “ปสาทรูป ๕” คือ รูปที่เป็นประสาทสำหรับรับอารมณ์

๑. จักขุ (ตา)
๒. โสตะ (หู)
๓. ฆานะ (จมูก)
๔. ชิวหา (ลิ้น)
๕. กาย (กาย)

(๒) “โคจรรูป ๕” หรือ “วิสัยรูป ๕” คือ รูปที่เป็นอารมณ์หรือแดนรับรู้ของอินทรีย์หรือระบบประสาท ที่ได้รับผลจากการกระทบกับปัจจัยภายนอกหรือ “อายตนะภายนอก ๖” ได้แก่

๖. รูปะ (รูป)
๗. สัททะ (เสียง)
๘. คันธะ (กลิ่น)
๙. รสชะ (รส)

– ใญฐัพพะ คือ สัมผัสทางกายที่เกิดขึ้นระหว่างปสาทรูปกับโคจรรูป
(ข้อนี้ไม่นับเพราะเป็นอันเดียวกับมหาภูต ๓ คือ ปฐวี เตโช และ วาโย)

(๓) “ภาวรูป ๒” คือ รูปที่เป็นภาวะแห่งเพศ ได้แก่

๑๐. อิตถัตตะ หรือ อิตถินทรี (ความเป็นหญิง)
๑๑. ปุริสัตตะ หรือ ปุริสินทรี (ความเป็นชาย)

(๔) “หทัยรูป ๑” คือ รูปที่เป็นหทัย ได้แก่

๑๒. หทัยวัตถุ (ที่ตั้งแห่งใจ หัวใจ)

(๕) “ชีวีตรูป ๑” คือ รูปที่เป็นชีวิต ได้แก่

๑๓. ชีวิตินทรี (อินทรีคือชีวิต)

(๖) “อาหารรูป ๑” คือ รูปที่เป็นอาหาร ได้แก่

๑๔. กวฬิงการาหาร (อาหารคือคำข้าว อาหารที่กิน)

(๗) “ปริจเฉทรูป ๑” คือ รูปที่กำหนดเทศะ ได้แก่

๑๕. อากาสธาตุ (สภาวะคือช่องว่าง)

(๘) “วิญญูติรูป ๒” คือ รูปแสดงการเคลื่อนไหวให้รู้ความหมาย ได้แก่

๑๖. กายวิญญูติ (การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมายด้วยกาย)

๑๗. วจีวิญญูติ (การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมายด้วยวาจา)

(๙) “วิการรูป ๓” คือ รูปที่แสดงอาการที่ดัดแปลงทำให้แปลกให้พิเศษได้ ได้แก่

๑๘. ลหุตา (ความเบา)

๑๙. มุทุตา (ความอ่อนสลาย)

๒๐. กัมมัณฺญตา (ความควรแก่การงาน ใช้การได้)

และรวมกับ “วิญญูติรูป ๒” เป็น “วิการรูป ๕”

(๑๐) “ลักษณะรูป ๔” คือ รูปที่แสดงลักษณะหรืออาการเป็นเครื่องกำหนด ได้แก่

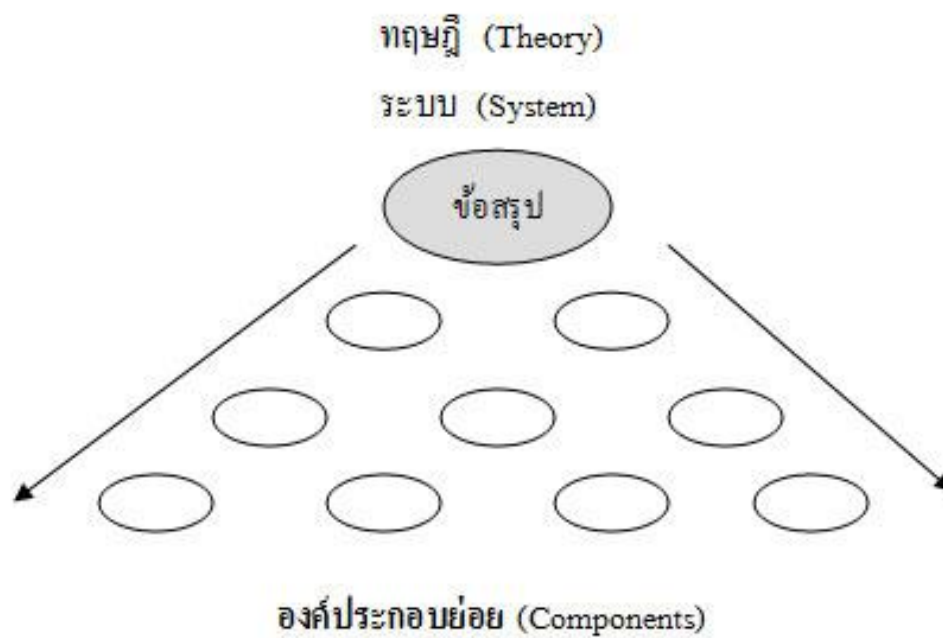
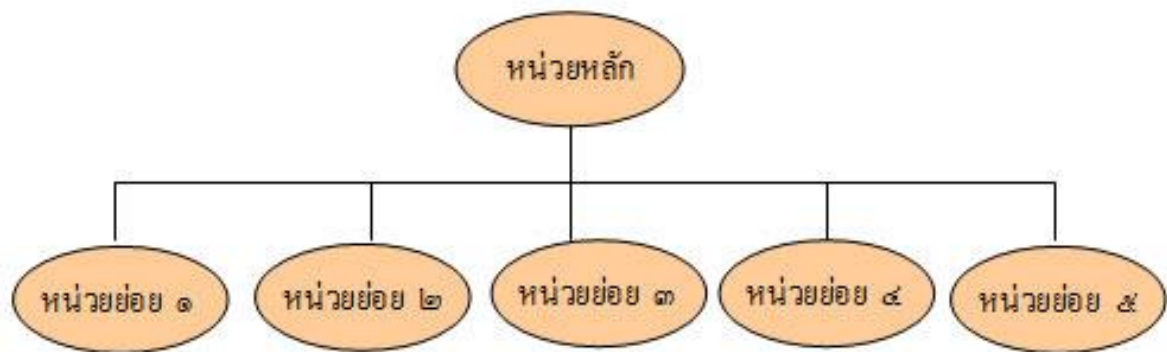
๒๑. อุปยยะ (ความก่อตัวหรือเติบโตขึ้น)

๒๒. สันตติ (ความสืบต่อ)

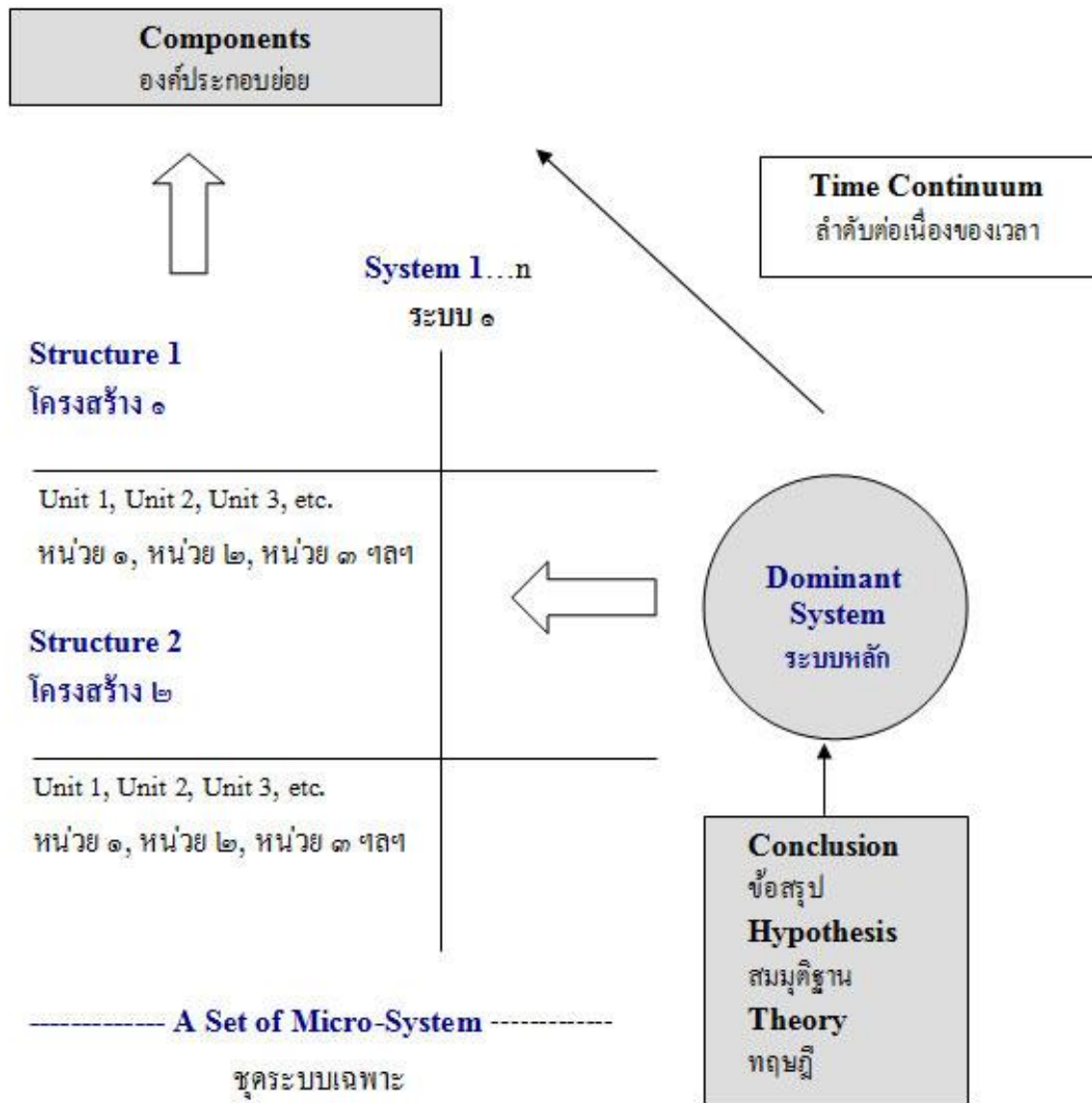
๒๓. ชรตา (ความทรุดโทรม)

๒๔. อนิจจตา (ความปรวนแปรแตกสลาย)

หมายเหตุ: ผู้เฝ้าในธรรม (ธรรมกามะ) ควรจดจำรายละเอียดย่อยในหัวข้อธรรม “มหาภูต ๔” กับ “อุปาทายรูป ๒๔” ทั้งหมดให้ได้ เวลาพิจารณาคำนี้ถึง “รูป” ที่เกี่ยวข้องกับอวัยวะของร่างกาย หรือสรรพสิ่งอื่นๆ ต้องพิจารณา (วิปัสสนา-โลกียธรรมและโลกุตตรธรรม) ถึงรายละเอียดที่เป็นองค์ประกอบแห่งปัจจัยที่รวมกันเป็น “รูป” นั้นๆ ไม่ควรพิจารณาเป็นไปตาม “ความหมายแห่งสมมุติบัญญัติ” (ความหมายตามพจนานุกรม) หมายความว่า “นิมิต” (ภาพที่สัมผัสด้วยอายตนะภายในทั้ง ๖) ที่ปรากฏขึ้น (สภาวะธรรม) นั้น ต้องวิปัสสนาเป็น “ปัจจัยองค์ประกอบย่อย” ของหัวข้อธรรม “มหาภูต ๔” กับ “อุปาทายรูป ๒๔” ซึ่งเป็นการดำรงเก็บรักษา “อาการอารมณ์ของภาวนาวิปัสสนากรรมฐาน” (Sense-Object) เอาไว้เช่นกัน ยกตัวอย่าง ในขณะที่รับประทานอาหาร ให้พิจารณาอาหารที่จะบริโภคในขณะนั้น ว่าเป็นสิ่งที่รวมกันมาจากปัจจัยองค์ประกอบย่อยในหัวข้อธรรม “มหาภูต ๔” กับ “อุปาทายรูป ๒๔” (พระอาจารย์สุรเนตร อมโร. ๒๕๕๒) นั่นคือ พิจารณาจากองค์ประกอบหน่วยใหญ่ไปหาองค์ประกอบหน่วยย่อย ซึ่งเป็นการคิดเชิงวิเคราะห์ (Analytical Thinking) ดังแผนผังประกอบด้านล่างนี้



► ระดับชั้นโครงสร้างและระบบเชิงวิเคราะห์



ภาพปรากฏในความคิด คือ การเห็นกระบวนการแยกชิ้นส่วนขององค์ประกอบทั้งหมด จากระดับที่ใหญ่ที่สุดไปสู่ระดับที่เล็กที่สุด ที่เกิดขึ้นในชุดระบบเฉพาะหนึ่งๆ จากชุดระบบเฉพาะที่มีอยู่ทั้งหมดภายในระบบหลักนั้นๆ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ กระบวนการย่อยและจัดแยกหมวดหมู่ (Categorization) จากหลักการหรือทฤษฎีนั้นๆ ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร ซึ่งเป็นมุมมองในการหาเหตุผลของการเกิดขึ้นของเหตุการณ์ ปรากฏการณ์ ความคิด สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในธรรมชาติตาม

ความเป็นจริง นั่นคือ “สภาวะธรรม” ข้อสังเกตที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ ทั้งทฤษฎีและองค์ประกอบย่อย เป็น “สังขตธรรม” (สภาวะที่จิตเข้าไปปรุงแต่งขึ้นตามประสบการณ์ ซึ่งเป็นผลรวมของขันธ ๕ แล้วเข้าไปยึดมั่นว่าเป็นจริงตามกิเลส ตัณหา เพราะความไม่รู้ คือ อวิชชา ตามกฎปฏิจจสมุปบาท นั่นคือ “ทุกข์”) ต้องอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ มีความแปรปรวนเกิดขึ้นเสมอ คือ เปลี่ยนแปลงไปตามมิติลำดับของเวลา

อย่างไรก็ตาม “รูปขันธ” (รูปปรมาณู) เป็น “สังขารธรรม” (Conditioning Things) คือ สภาวะธรรมที่เกิดขึ้นด้วยการปัจจัยปรุงแต่งนั้นเป็น “สังขตธรรม” (Conditioned Things) คือ สภาพที่ปัจจัยปรุงแต่งแล้วให้เกิดสังขาร (ความคิด) เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ดังนั้น รูปแต่ละรูปที่เกิดขึ้นจะต้องอาศัยรูปอื่นเกิดขึ้นรวมกัน จะมีรูปเกิดขึ้นเพียงรูปเดียวไม่ได้ ต้องมีรูปที่เกิดพร้อมกัน และอาศัยกันเกิดขึ้นหลายรูปรวมกันเป็น ๑ กลุ่มเล็กๆ ซึ่งแยกจากกันไม่ได้ เรียกว่า “กลาป” [กะ-หลาป] (อนุภาคอนุ-อนุภาคอะตอม- Atomic Particle) หรือ “รูปกลาป” (“รูปปรมาณู”-หลวงปู่ดุลย์ อตุโล. ๒๕๕๔) หมายถึง หน่วยรวมรูปธรรมที่เล็กที่สุด หรือหน่วยเล็กที่สุดซึ่งมีองค์ประกอบที่จำเพาะแน่นอนมารวมกันขึ้น อันเป็นส่วนย่อยของรูปธรรมประเภทนั้นๆ โดยที่องค์ประกอบทั้งหมดมี “สหवृत्ति” (Omnificence) คือ มีความเป็นไปร่วมกัน ทั้งเกิดขึ้นด้วยกันพร้อมเป็นอันเดียว คือ “เอกุปาพะ” (One-Single of Arising) ทั้งดับด้วยกันพร้อมเป็นอันเดียว คือ “เอกนิโรธะ” (One-Single of Non-Arising) และมี “มหาภูตรูป ๔” (ธาตุ ๔) เป็นที่อาศัยร่วมกันเป็นอันเดียว คือ “เอกนิสสยะ” (One-Single of Grouping) ตามหลักทาง “อภิธรรม” หมายถึง หน่วยรวมรูปธรรมที่เล็กที่สุด ที่เป็นหน่วยย่อยพื้นฐานของรูปธรรมทั้งปวง ซึ่งเรียกว่า “สุทธานุสสุกกลาป” (“หน่วยรวมหมวด ๘ รูป”- Basic Eightfold Unit) คือ กลาปซึ่งประกอบด้วย “อวินิพโกครูป ๘” (Combining Eightfold Unit-รูปธรรมแปดอย่างที่มีอยู่ด้วยกันเป็นประจำเสมอไป ไม่สามารถแยกพรากออกจากกันได้ ไม่มีรูปอื่นๆ เกิดร่วมด้วย) ได้แก่ ปฐวี อาโป เตโช วาโย วัณณะ คันธ รส และโอชา ในประเด็นกล่าวนี้นี้ ให้เปรียบเทียบกับองค์ความรู้สมัยใหม่ คือ “โมเลกุลวิทยา” (Nanotechnology) ก็มีหลักการบนพื้นฐานเดียวกัน สำหรับ “อวินิพโกครูป ๘” มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

■ อวินิพโกครูป ๘

“มหาภูตรูป” หมายถึง รูปที่เป็นใหญ่เป็นประธาน ได้แก่

- | | |
|----------------------------|------------------------------------|
| (๑) ปฐวี (ธาตุดิน - Earth) | เป็นรูปที่อ่อนหรือแข็ง ๑ รูป |
| (๒) อาโป (ธาตุน้ำ - Water) | เป็นรูปที่เอิบอาบหรือเกาะกุม ๑ รูป |
| (๓) เตโช (ธาตุไฟ - Fire) | เป็นรูปที่ร้อนหรือเย็น ๑ รูป |
| (๔) วาโย (ธาตุลม - Wind) | เป็นรูปที่ไหวหรือตึง ๑ รูป |

มหาภูตรูปทั้งหมดนี้ต่างอาศัยกันเกิดขึ้น จึงแยกกันไม่ได้ และทำหน้าที่เป็นปัจจัยโดยเป็นที่อาศัยเกิดของอุปาทายรูปอีก ๔ รูป ที่เกิดร่วมกับมหาภูตรูปในกลาปเดียวกัน ได้แก่

(๕) วัณโณ (สีแสง – Form)

เป็นรูปที่ปรากฏทางตา ๑ รูป

(๖) คันโธ (กลิ่น – Smell)

เป็นรูปที่ปรากฏทางจมูก ๑ รูป

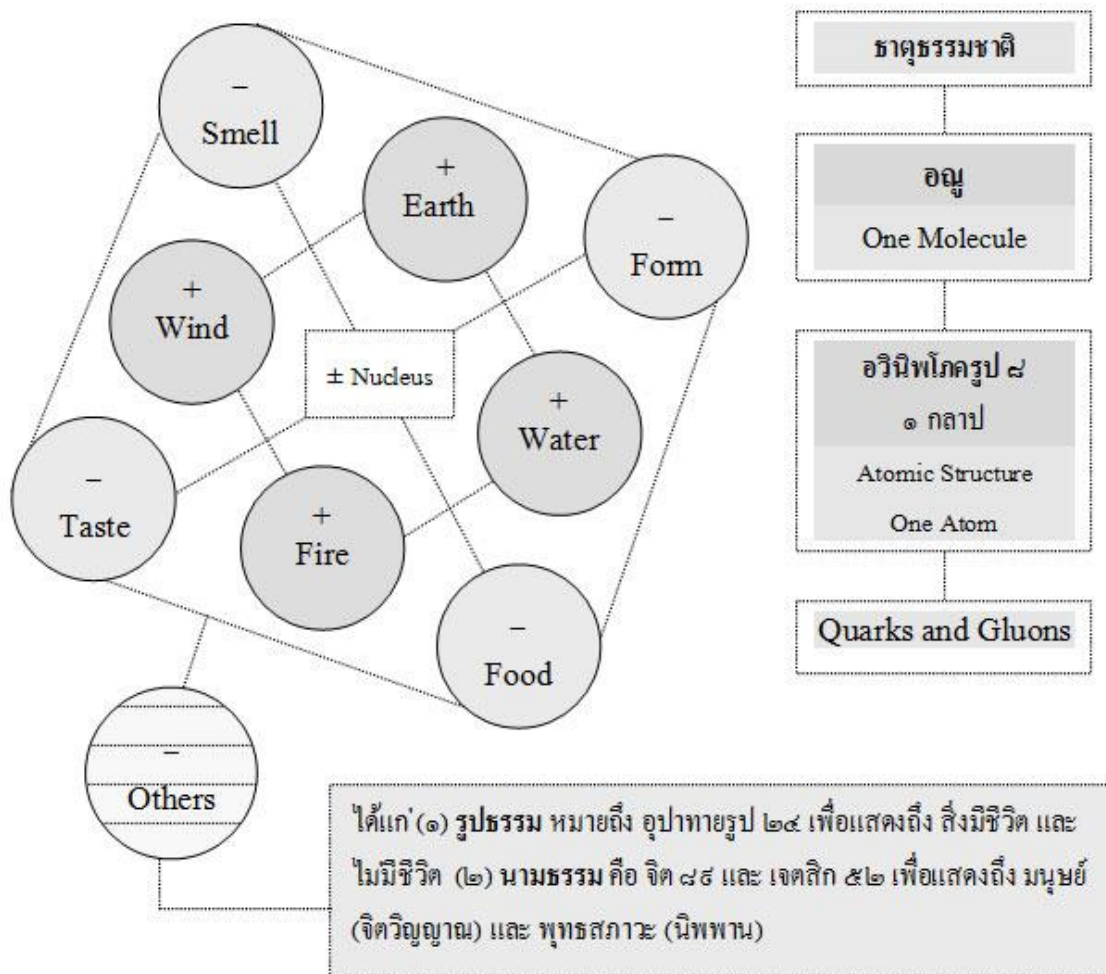
(๗) รโส (รส – Taste)

เป็นรูปที่ปรากฏทางลิ้น ๑ รูป

(๘) โอชา (อาหาร – Food)

เป็นรูปที่เป็นปัจจัยให้เกิดรูป ๑ รูป

๑ โครงสร้างพื้นฐานของรูปธรรมที่แสดงเป็นหน่วยกลาป



Ä ข้อสังเกต: องค์ประกอบด้านระบบโครงสร้าง ของ “กลาป” (Atomic Particle) นั้น เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจาก “ญาณทัสสนะ” ในวิปัสสนาภูมิ ไม่ใช่องค์ความรู้ที่เกิดจากการทดลองในห้องทดลองสมัยใหม่เพื่อการทำวิจัย หน่วยที่เล็กที่สุดของ “รูป” นี้ คือ “รูปชั้น” ซึ่งสามารถนำมาอธิบายสิ่งไม่มีชีวิตที่เคลื่อนไหวได้ มีความแปรปรวนเกิดขึ้นตลอดเวลา ยกตัวอย่าง การหมุนรอบตัวของโลก แต่เมื่อรวมกับ “นาม” ซึ่งเป็นฝ่ายจิต คือ “นามชั้น” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การรวมกันระหว่าง “วิญญาณชั้น” กับ “สัญญาชั้น” (เจตนา) นั้น ความปรากฏขึ้นแห่งสภาวะธรรม หมายถึง “กองชีวิต” ซึ่งเป็นไปตาม “กฎแห่งกรรม” นั่นคือ “เบญจชั้น” หรือ “กองแห่งชีวิต” ทั้ง ๕ ชั้น ซึ่งประกอบด้วยกลาปจำนวนมหาศาล โดยอยู่ภายใต้การควบคุมของ “จิต” และ “วิญญาณ” (ความรู้แจ้งทางอารมณ์ความรู้สึกผ่านทางเวทนา สังขาร สัญญา) ดังนั้น องค์ความรู้เกี่ยวกับ “กลาป” จึงเป็นปัญญาต้นแบบทางด้านสาขาวิชาเคมีฟิสิกส์ปรมาณูสมัยใหม่ที่พระบรมศาสดาทรงตรัสรู้เห็นตั้งแต่ครั้งพุทธกาล

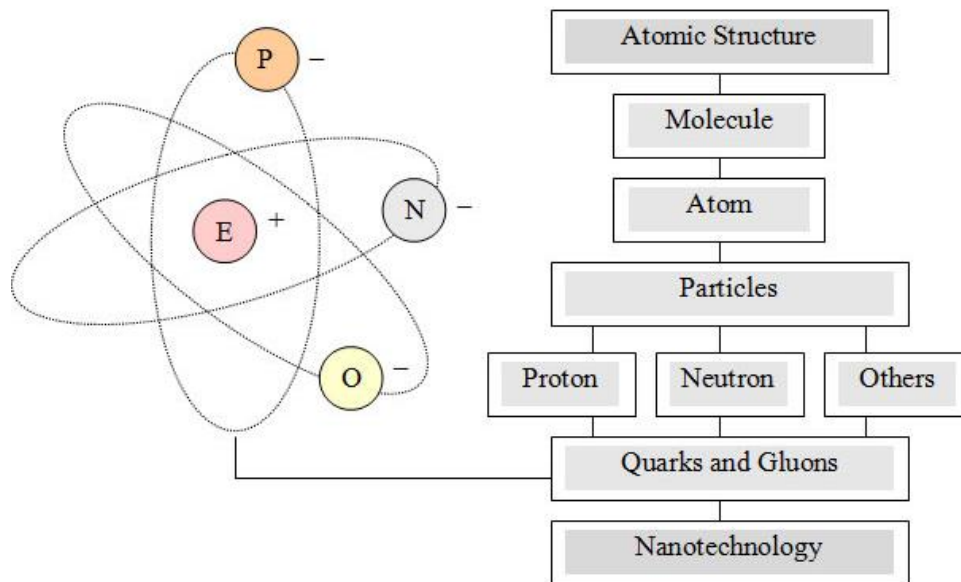
รูปทั้ง ๘ รูปนี้จะแยกจากกันไม่ได้ เนื่องจากเป็นกลุ่มของรูปที่เล็กที่สุดที่เกิดขึ้นพร้อมกัน และดับพร้อมกันอย่างรวดเร็ว จะมีแต่ “มหาภูตรูป ๔” โดยไม่มี “อุปาทายรูป ๔” ไม่ได้เลย กลุ่มของรูปแต่ละกลุ่ม (กลาป) เมื่อเกิดขึ้นแล้วยังไม่ดับไปทันที จะแสดงสภาวะธรรมที่เรียกว่า “สภาวะรูป” หมายถึง รูปที่มีลักษณะเฉพาะของตน ซึ่งมีอายุเท่ากับจิตเกิดดับ ๑๗ ขณะจิต เนื่องจาก “รูป” เป็นสภาวะธรรมที่เล็กละเอียดมาก เกิดขึ้นและดับไปอย่างรวดเร็วอยู่ตลอดเวลา (วิปริณาม-ความแปรปรวน) เพราะจิตที่เห็นและจิตที่ได้ยินขณะนี้ ปรากฏเสมือนว่าเกิดขึ้นพร้อมกัน ก็เกิดดับห่างไกลกันเกินกว่า ๑๗ ขณะจิต ฉะนั้น รูปที่เกิดพร้อมกับที่เห็นก็ดับไปก่อนที่จิตได้ยินจะเกิดขึ้น ลองพิจารณา “สังขตลักษณะ” หรือ “ลักษณรูป” ต่อไปนี้

เมื่อรูปเกิดขึ้นขณะแรกนั้นเป็น	อุปจยรูป	๑ (รูปอุบัติขึ้น – Happening Form)
ขณะที่รูปเจริญขึ้นเป็น	สันตติรูป	๑ (รูปสืบเนื่อง – Continuing Form)
ขณะที่รูปเสื่อมลงเป็น	ขรตารูป ๑ (รูปเสื่อมลง – Wasting Form)	
ขณะที่รูปดับเป็น	อนิจจตารูป ๑ (รูปแปรปรวน – Deriving Form)	

¥ หมายเหตุ: “ลักษณรูป” ทั้ง ๔ ที่เกิดขึ้น คือ “อุปาทายรูป” ซึ่งเป็นรูปอาศัยในมหาภูตรูปทั้ง ๔ นั้น หมายถึง “การเกิด-การดำรงอยู่-การดับไป” อย่างต่อเนื่องไม่สิ้นสุด นั่นหมายถึง การรวมตัวของ “รูป” ทั้งหลายนั่น มีแรงดึงดูดซึ่งกันและกัน เรียกว่า “ปฏิกิริยา” (Reaction) ซึ่งทำให้มีการเคลื่อนไหวตลอดเวลา (“วิปริณาม” – ความผันแปรเปลี่ยนแปลงเรื่อยไป) ซึ่งเป็นไปตามหลักธรรม “ไตรลักษณ์” หรือ “กฎธรรมชาติ” (Natural Law) นั่นคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่ง

เป็น “สามัญลักษณะ” (Common Features) ที่ปรากฏในคุณสมบัติของสรรพสิ่งทั้งหลาย ข้อเท็จจริงนี้ สามารถพิสูจน์ได้ในหลักการด้าน “ดาราศาสตร์” (Astrology) เกี่ยวกับแรงดึงดูดระหว่างดวงดาวต่างๆ ในระบบดาราจักรทั้งหลาย เช่น “ระบบสุริยะจักรวาล” (Solar System) หรือ “ทางช้างเผือก” (Milky Way) หรือในระบบโครงสร้างระดับจุลภาค อาทิ “โครงสร้างของอะตอม” (Atomic Structure) ที่รวมกันเป็น “อนุ-รูปปรมาณู” (Molecule) ซึ่งประกอบด้วยอนุภาคที่เล็กที่สุดที่มีการเคลื่อนไหวตลอดเวลาและมีแรงดึงดูดซึ่งกันและกัน ได้แก่ อนุภาค “อิเล็กตรอน” (Electrons) ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลาง (Nucleus) ซึ่งเป็นประจุไฟฟ้าบวก ซึ่งมีอนุภาค “โปรตอน” (Protons) และอนุภาค “นิวตรอน” (Neutrons) ซึ่งเป็นประจุไฟฟ้าลบ หมุนล้อมรอบแกนกลางตลอดเวลา รวมทั้งอนุภาคอื่นๆ แล้วแต่ชนิดของธาตุ ซึ่งเหมือนโครงสร้างสนามแม่เหล็ก สภาวะธรรมดังกล่าวปรากฏอยู่พระไตรปิฎกอย่างสมบูรณ์แล้ว กล่าวโดยสรุป สภาวะธรรมในหนึ่ง “กลาป” [กะ-หลาป] (รูปกลาป) จะประกอบด้วยโครงสร้าง ดังต่อไปนี้

▣ โครงสร้างอะตอม

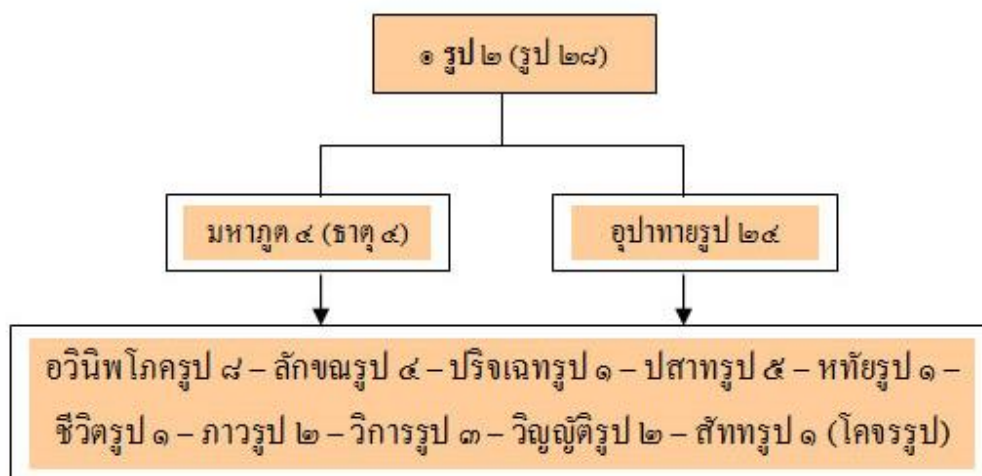


▣ “รูป ๒๘” เท่ากับ “มหาภูต ๔” กับ “อุปาทายรูป ๒๔”

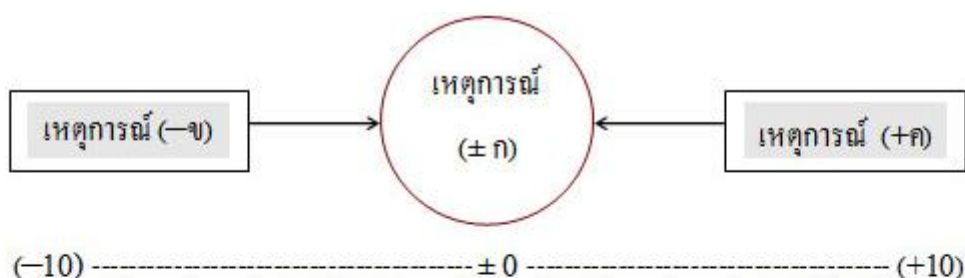
▣ โครงสร้าง

อวินิพโกครูป ๘ - ลักขณรูป ๔ - ปริจเฉทรูป ๑ - ปสาทรูป ๕ - หทัยรูป ๑ - ชีวีตรูป ๑ - ภาวรูป ๒ - วิการรูป ๓ - วิญญูติรูป ๒ - สัททรูป ๑ (โคจรรูป) รวมทั้งหมดเป็น ๒๘ รูป

เมื่อจัดเรียงเรียงเป็นแผนผังจะทำให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นดังนี้



ในการพิจารณาระบบโครงสร้างของชาตธรรมชาติที่เป็นธาตุหลักของรูปธาตุหรือรูปธรรมนั้น ควรใช้วิธีวิเคราะห์แบบ “การเทียบเคียงคู่ขนาน” (Parallelism) คือ การอธิบายคุณลักษณะหรืออาการของสิ่งหนึ่งที่มีความคล้ายคลึงกันคนละแบบที่เกิดขึ้นคู่ขนานกัน หรือในอีกความหมายหนึ่ง เหตุการณ์ (ก) มีค่าเป็น “บวก” กับ “ลบ” ปราภฏขึ้นเพราะความเกิดขึ้นคู่ขนานกันของ เหตุการณ์ (ข) มีค่าเป็น “ลบ” กับ เหตุการณ์ (ค) มีค่าเป็น “บวก” ทั้งสองเหตุการณ์นี้มีความแตกต่างในการปรากฏร่วมกันอย่างเดียวกันในเหตุการณ์ (ก) ดังแผนผังข้างล่างนี้



ค่าลบ	ค่าเฉลี่ย	ค่าบวก
อ่อน	ธาตุดิน	แข็ง
เอิบอาบ	ธาตุน้ำ	เกาะกุม
ร้อน	ธาตุไฟ	เย็น
ไหว	ธาตุลม	ตั้ง

ดังนั้น ในการพิจารณาระบบโครงสร้างใน ๑ กลาป ที่เป็นเฉพาะ “มหาภูตรูป” เท่านั้น ที่ประกอบด้วย “ธาตุธรรมชาติ” หรือ “ธาตุ ๔” อย่างละ ๑ รุปย่อย (อะตอม) หรือ ๑ รุปปรมาณู ดังรายละเอียดต่อไปนี้

 มหาจุฬารัตน ๔

“มหาภูตรูป ๔” หมายถึง รูปที่เป็นใหญ่เป็นประธาน ได้แก่

(๑) ปฐวี (ธาตุดิน)	เป็นรูปที่อ่อนหรือแข็ง ๑ รูป
(๒) อาโป (ธาตุน้ำ)	เป็นรูปที่เอิบอาบหรือเกาะกุม ๑ รูป
(๓) เตโช (ธาตุไฟ)	เป็นรูปที่ร้อนหรือเย็น ๑ รูป
(๔) วาโย (ธาตุลม)	เป็นรูปที่ไหวหรือตึง ๑ รูป

ยกตัวอย่าง ในการคิดเกี่ยวกับ “ธาตุดิน” ต้องคิดว่า “ธาตุดิน” มีคุณลักษณะประกอบด้วย “อ่อน” กับ “แข็ง” ๑ รูป ใน “ความอ่อน” กับ “ความแข็ง” นั้น มีระดับแตกต่างกันหรือมากน้อยแตกต่างกัน หรือมีค่าเป็น “ศูนย์” ก็ได้ เมื่อตั้งค่าบวกหรือลบไว้ที่ระดับ ๑๐ เท่ากัน เช่น ธาตุดินที่แข็งมากที่สุดจะมีค่าเท่ากับ ธาตุดิน = (-๐, +๑๐) ถ้าอ่อนปานกลาง ธาตุดิน = (-๕, +๐.๙๙) เป็นต้น ซึ่งเป็นการอธิบายความสัมพันธ์ในเชิงสถิติพรรณนาได้ เช่น กราฟประเภทต่างๆ รวมถึงการกำหนดค่าการแสดงผลรูปภาพบนหน้าจอคอมพิวเตอร์ เป็นต้น

ดังนั้น แนวความคิดแบบ “การเทียบเคียงคู่ขนาน” (Parallelism) นี้ สามารถนำไปใช้ในการอธิบายสภาวะธรรมที่เป็น “ความต่างในความเหมือน” (Deference in Homogeneity) เพราะคุณสมบัติทั้งสองเกิดขึ้นในสภาวะธรรมเดียวกัน ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่เรียกว่า “ปัจจุัตถลักษณะ” (Uniqueness) คือ ลักษณะเฉพาะตน หรือเอกลักษณ์เฉพาะตน ยกตัวอย่าง ความหมายว่า “กิน” จะมีความหมายย่อยหลายคำในภาษาไทย (Collocation) เช่น เสวย เจริญอาหาร รับประทาน กิน แดก ยัดทำ เหมือบ สวาปาม ซึ่งใช้ต่างกันตามกาลเทศะ แต่ถ้าเป็นสภาวะธรรมในทางตรงกันข้ามกัน คือ “ความเหมือนในความต่าง” (Similarity in Heterogeneity) ก็จะเป็นการอธิบายคุณสมบัติทั้งสองเหมือนกันที่เกิดขึ้นในสภาวะธรรม ๒ อย่าง หรือคุณสมบัติที่เหมือนกันในสภาวะธรรมมากกว่า ๒ อย่างขึ้นไป ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่เรียกว่า “สากลลักษณะ” (Universal) แต่ถ้าคุณสมบัติที่อยู่ครบสมบูรณ์ทุกองค์ประกอบตามความเป็นจริง ทั้งที่เหมือนกัน ตรงข้าม และขัดแย้งกัน ในระบบโครงสร้างเรียกว่า “ลักษณะสมมาตร” (Symmetry) การมองโลกด้วยวิสัยทัศน์เช่นนี้ มีความสำคัญในการหาข้อสรุปทางความคิดทั้งทางโลกและทางธรรมเช่นกัน เพราะเป็นทักษะการคิดขั้นสูง ซึ่งผู้ปฏิบัติธรรมควรมีทักษะดังกล่าวนี้ด้วยในการวิปัสสนาสภาวะธรรมที่เกิดขึ้น ดังรายละเอียดในแผนผังข้างล่างนี้



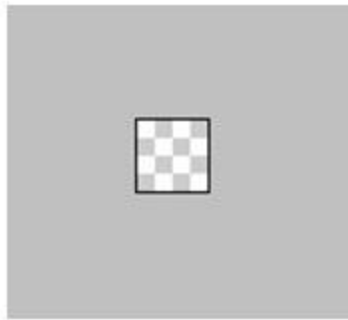
แนวคิดแบบหน่วยที่เล็กที่สุดกับหน่วยที่ใหญ่ที่สุด

ถ้าพิจารณาตามแนววิธีคิดแบบ “หน่วยที่เล็กที่สุด” (The-Smallest-Unit Approach) ซึ่งหมายถึง องค์ประกอบของ “โครงสร้าง” (Structure) ที่สัมพันธ์กันในมิติระนาบ (Horizontal Relations) กับ “หน่วยที่ใหญ่ที่สุด” (The-Biggest-Unit Approach) ซึ่งหมายถึง องค์ประกอบของ “ระบบ” (System) ที่เป็นหน่วยโครงสร้างหลายๆ หน่วยรวมกันและสัมพันธ์กันในมิติแนวตั้ง (Vertical Relations) การพัฒนาองค์ความรู้ของผู้เฝื่อนธรรม (ธรรมกามา) ที่ต้องใส่ใจอย่างละเอียด คือ การพิจารณาเห็นทั้ง “ความเหมือน” (Similarity) และ “ความต่าง” (Difference) ในปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ สภาวะธรรม สภาวะจิต หรือสภาวะทุกข์ รวมทั้ง “สามัญลักษณ์” ของสรรพสิ่งทั้งหลาย เพื่อบ่งชี้ให้เห็น “ระบบโครงสร้าง” (Structural

System) ที่แท้จริง เรียกว่า “ปรมาตถสัจจะ” (Absolute Truth) คือ สภาวะที่จิตไม่เข้าไปปรุงแต่งให้เกิดขึ้น เรียกว่า “อสังขตธรรม” (Unconditioned State) ซึ่งแยกออกจาก “สมมุติสัจจะ” (Virtual Truth) คือ สภาวะที่จิตเข้าไปปรุงแต่งให้เกิดขึ้น เรียกว่า “สังขตธรรม” (Conditioned State) ยกตัวอย่าง เช่น การพิจารณาเกี่ยวกับคำว่า “สี” (Color) เพื่อให้เห็น “ภาพที่ชัดเจน” (Graphic Image) ตามแนวคิดเชิงเปรียบเทียบคู่ขนาน โดยจะมองเห็นจำนวนโครงสร้างสีที่เกิดขึ้นทั้งระบบแล้วย่อองค์ประกอบลงไปสู่ส่วนขององค์ประกอบที่เป็นหน่วยที่เล็กที่สุดของระบบ จอภาพ เรียกว่า “พิกเซล” (Pixel) แล้วย่อค่าสี “พิกเซล” ลงไปอีกจนกระทั่งถึงความจริงที่เป็น “ความว่างของสี” (Transparency) ซึ่งเป็นสภาวะธรรมหรือปรากฏการณ์ที่แท้จริง เรียกว่า “ปรมาตถสัจจะ” นั่นเอง ดังภาพประกอบข้างล่างนี้



เมื่อย่อยส่วนที่เป็น “พิกเซล” ความเข้มของสีให้เป็นหน่วยที่เล็กที่สุดจริงๆ คือ “ความใส” หรือ “ความว่าง” ของสีด้วยโปรแกรมการให้ค่าสีบนจอคอมพิวเตอร์จะปรากฏดังภาพประกอบข้างล่างนี้



Measures

Width = 1 Pixel

Height = 1 Pixel

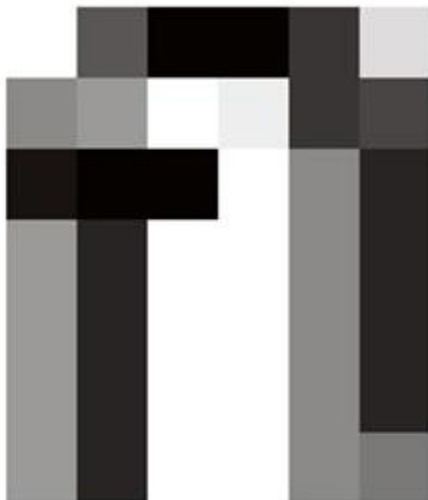
Resolution = 72 Pixels/Inch

Color Mode = 8 Bits

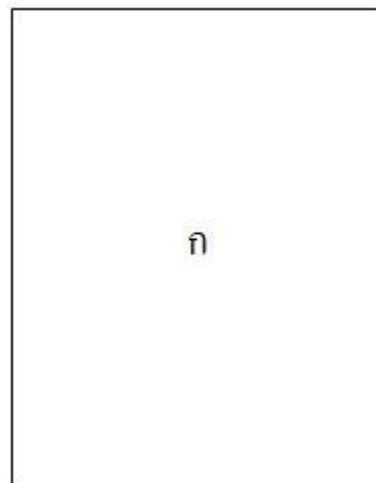
Image Size = 1 Byte

✖ **หมายเหตุ:** ข้อนี้ให้นึกถึงหลักกรรม “ไตรลักษณ์” คือ “ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา”

ดังนั้น ในค่าของ “พิกเซล” นี้ เมื่อเติมสีต่างๆ ลงไปจะแสดงให้เห็นบนจอคอมพิวเตอร์ด้วยตาเปล่าเป็นเพียงแค่ “จุด” เท่านั้น เพราะฉะนั้น บนหน้าจอคอมพิวเตอร์ คือ ระบบ ๑ หน่วย จะมีโครงสร้างภาพที่แสดงด้วยสีในจำนวน “พิกเซล” ที่แตกต่างกัน เพื่อเหมาะกับขนาดของภาพที่จะมองเห็น เช่น ขนาดจอภาพ “๑๒๘๙ x ๑๐๒๔ Screen Resolution” (๗๒ Pixels/Inch) จะมีจำนวน “พิกเซล” (Pixel) เท่ากับ ๑,๓๑๙,๙๓๖ Pixels เมื่อแสดงด้วยภาพที่ กว้าง = ๑ Pixel, สูง = ๑ Pixel, ประเภทสี = ๘ Bits/Byte ขนาด ๑ Point = ๘ Bits/Byte ลองพิจารณาระบบโครงสร้างของอักษร “ก” ขนาด “๑๘ pt” (Points) ดังนี้



ภาพขยายขนาด “18 points”



ภาพจริงขนาด “18 points”

กล่าวโดยสรุป มุมมองที่มีต่อปรากฏการณ์ในธรรมชาตินั้น ควรพิจารณาความสัมพันธ์แบบระบบ โครงสร้าง (Structural System) แนวคิดดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธรรมเห็นปรมัตถสัจจะ มาแล้วครั้นพุทธกาลจนถึงปัจจุบันนี้ ในการศึกษาหลักธรรมก็เช่นเดียวกัน ผู้ปฏิบัติธรรมต้องนำแนวคิด ดังกล่าวนี้ มาประยุกต์ใช้ในการพิจารณาสภาวะธรรมเช่นเดียวกัน ซึ่งสามารถนำมาอธิบายลักษณะ ทัวไปของรูปธรรมและนามธรรมได้อย่างแท้จริง

ความหมายของ “กลาป” หน่วยพื้นฐานที่เล็กที่สุดแห่ง “นามรูป”

“กลาป” [กะ-หลาบ] หมายถึง ฟอน มัด กำ กลุ่ม หมวด หน่วยรวม ได้แก่

- (๑) “**กลาปวิปัสสนา**” ในการเจริญวิปัสสนา การพิจารณาโดยกลาป เรียกว่า “กลาป วิปัสสนา” หรือ “สมุทหายมนสิการ” คือ พิจารณาธรรมอย่างรวมๆ โดยรวมเป็นหมวด หรือ รวบรวมทั้งกลุ่ม เช่น รูปธรรมทั้งปวง ไม่เพียง ฌานธรรมเหล่านี้ ไม่มีแล้วก็มิขึ้น มีแล้ว ก็ไม่มี เป็นต้น ซึ่งง่ายกว่าการพิจารณาโดยองค์ หรือโดยแยกรายข้อย่อย เช่น พิจารณาองค์ฌาน ตามลำดับข้อ หรือเป็นรายข้อ เรียกว่า “อนุปทธรรมวิปัสสนา”
- (๒) “**รูปกลาป**” หน่วยรวมรูปธรรมที่เล็กที่สุด หน่วยรวมเล็กที่สุด ซึ่งมีองค์ประกอบที่จำเพาะ แน่นอนมารวมกันขึ้น อันเป็นส่วนย่อยของรูปธรรมประเภทนั้นๆ โดยมีองค์ประกอบ ทั้งหมดมี ๑) “สหุตติ” คือ มีความเป็นไปร่วมกัน ทั้งเกิดขึ้นด้วยกันพร้อมเป็นอันเดียว (เอกปปาหะ) ทั้งดับด้วยกันพร้อมเป็นอันเดียว (เอกนิโรธะ) และมีมหาภูตรูปเป็นที่อาศัย ร่วมกันเป็นอันเดียว (เอกนิสสยะ) ตามหลักทางอภิธรรม หมายถึง หน่วยรวมรูปธรรมเล็ก ที่สุด ที่เป็นหน่วยย่อยพื้นฐานของรูปธรรมทั้งปวง คือ “สุทฐัญญกกลาป” (หน่วยรวมหมวด ๘ ล้วน) หมายถึง กลาปซึ่งประกอบด้วย “อวินิพโกครูป ๘” (รูปธรรมแปดอย่างที่มีอยู่ ด้วยกันเป็นประจำเสมอไป ไม่สามารถแยกพรากออกจากกันได้) ได้แก่ ปฐวี อาโป เตโช วาโย วัณณะ คันธะ รสะ โอชา แต่ถ้ามีองค์ประกอบอื่นเข้าร่วมเพิ่มขึ้น ก็เป็นกลาปต่าง แบบออกไป โดยที่กลาปแต่ละแบบนี้มีจำนวนองค์ประกอบรวมอย่างเดียวกันเท่านั้น ตายตัว “กลาป” แยกออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

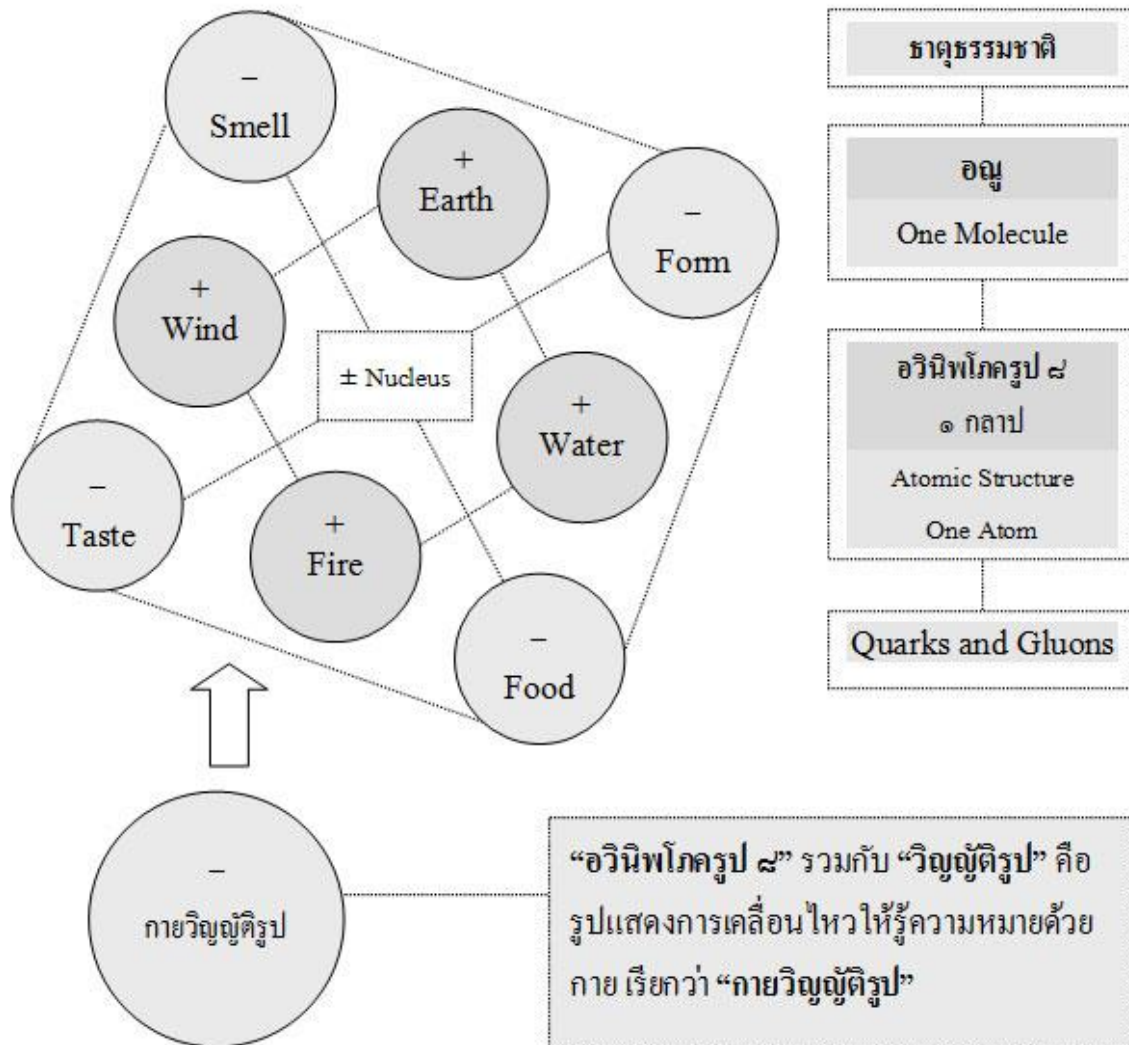
๑. **กัมมชกกลาป** คือ กลาปที่เกิดจากกรรม มี ๘ แบบ ดังนี้

- ๑.๑ จักขุชกกลาป (อวินิพโกครูป ๘ – ชีวิตรูป – จักขุปสาทรูป)
- ๑.๒ โสตทชกกลาป (อวินิพโกครูป ๘ – ชีวิตรูป – โสตปสาทรูป)
- ๑.๓ ฆานทชกกลาป (อวินิพโกครูป ๘ – ชีวิตรูป – ฆานปสาทรูป)
- ๑.๔ ชิวหาทชกกลาป (อวินิพโกครูป ๘ – ชีวิตรูป – ชิวหาปสาทรูป)
- ๑.๕ กายทชกกลาป (อวินิพโกครูป ๘ – ชีวิตรูป – กายปสาทรูป)
- ๑.๖ อิตถิภาวทชกกลาป (อวินิพโกครูป ๘ – ชีวิตรูป – อิตถิภาวรูป)
- ๑.๗ ปุริสภาวทชกกลาป (อวินิพโกครูป ๘ – ชีวิตรูป – ปุริสภาวรูป)

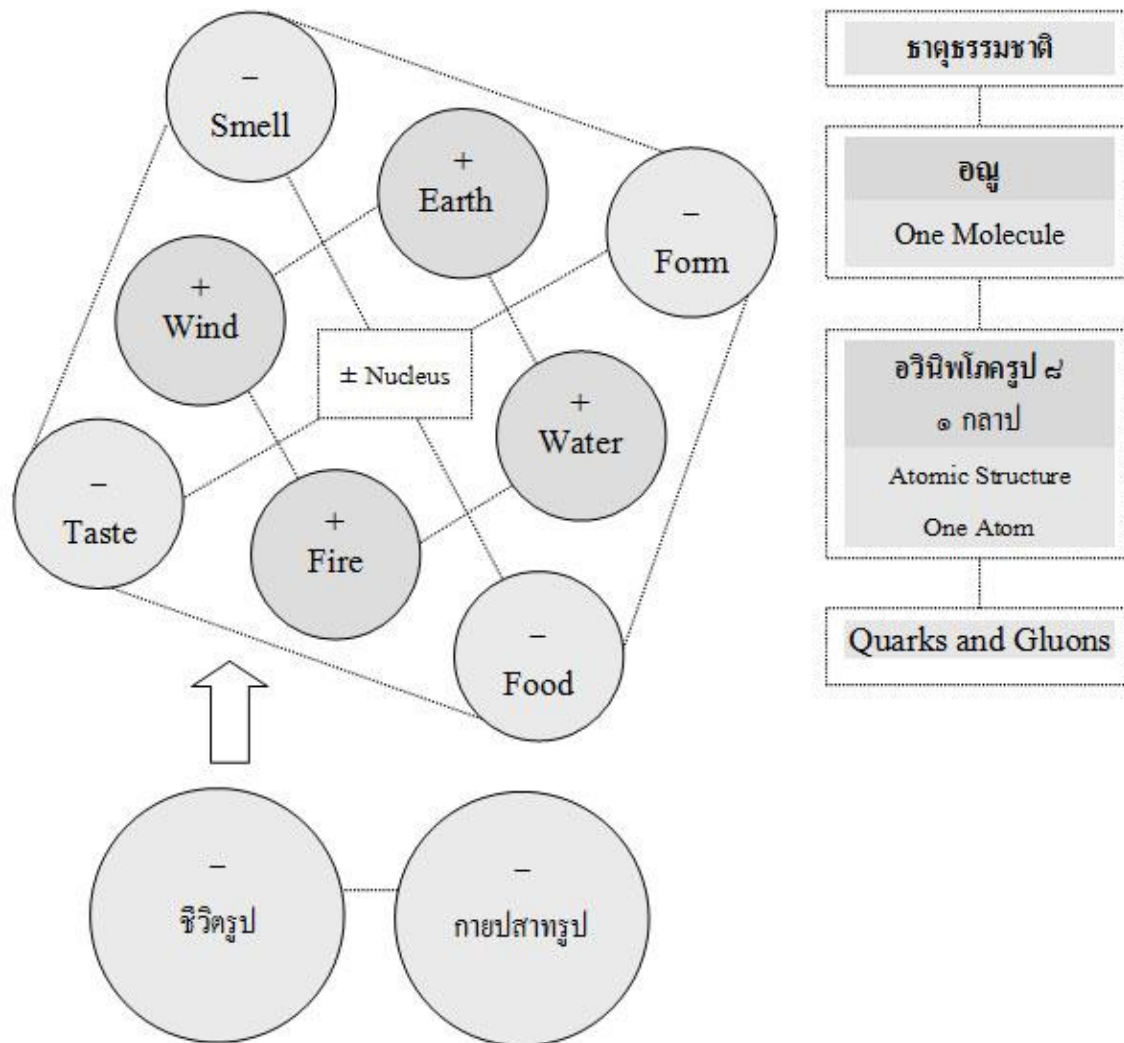
- ๑.๘ วัตถุทสกกลากาป (อวินิพโกครูป ๘ – หทัยรูป)
- ๑.๙ ชีวิตนวกกลากาป (อวินิพโกครูป ๘ – ชีวิตรูป)
๒. **จิตตชกลากาป** คือ กลาปที่เกิดจากจิต มี ๘ แบบ ดังนี้
 - ๒.๑ สุทธัญญุทตินิกกลากาป (อวินิพโกครูป ๘)
 - ๒.๒ สัททนวกกลากาป (อวินิพโกครูป ๘ – สัททรูป)
 - ๒.๓ กายวิญญูตตินิกกลากาป (อวินิพโกครูป ๘ – กายวิญญูตตินิก)
 - ๒.๔ วจิวัญญูตตีสัททกลากาป (อวินิพโกครูป ๘ – วจิวัญญูตตินิก – สัททรูป)
 - ๒.๕ ลหุตาทีเอกาทสกกลากาป (อวินิพโกครูป ๘ – วิการรูป ๓)
 - ๒.๖ สัททลหุตาทีทวาทสกกลากาป (อวินิพโกครูป ๘ – สัททรูป – วิการรูป ๓)
 - ๒.๗ กายวิญญูตติลหุตาทีทวาทสกกลากาป
(อวินิพโกครูป ๘ – กายวิญญูตตินิก – วิการรูป ๓)
 - ๒.๘ วจิวัญญูตตีสัททลหุตาทีเตรสกกลากาป
(อวินิพโกครูป ๘ – วจิวัญญูตตินิก – สัททรูป – วิการรูป ๓)
๓. **อตุชกลากาป** คือ กลาปที่เกิดจากอตุ มี ๔ แบบ ดังนี้
 - ๓.๑ สุทธัญญุทตินิกกลากาป (อวินิพโกครูป ๘)
 - ๓.๒ สัททนวกกลากาป (อวินิพโกครูป ๘ – สัททรูป)
 - ๓.๓ ลหุตาทีเอกาทสกกลากาป (อวินิพโกครูป ๘ – วิการรูป ๓)
 - ๓.๔ สัททลหุตาทีทวาทสกกลากาป (อวินิพโกครูป ๘ – สัททรูป – วิการรูป ๓)
๔. **อาหาชกลากาป** คือ กลาปที่เกิดจากอาหา มี ๒ แบบ ดังนี้
 - ๔.๑ สุทธัญญุทตินิกกลากาป (อวินิพโกครูป ๘)
 - ๔.๒ ลหุตาทีเอกาทสกกลากาป (อวินิพโกครูป ๘ – วิการรูป ๓)

เพื่อให้เกิดความเข้าใจให้ชัดเจนขึ้น ขอยกตัวอย่าง (๑) กายวิญญูตตินิกกลากาป (๒) กายทสกกลากาป และ (๓) จิวัญญูตตีสัททลหุตาทีเตรสกกลากาป ดังแสดงในแผนผังข้างล่างนี้

๑ ระบบโครงสร้าง “กายวิญญูัตตินวกกกลาป” ใน “จิตตชกกลาป”
(อวินิพโกรูป ๘ – กายวิญญูติรูป)



๑ ระบบโครงสร้าง “กายทสกกลาป” ใน “กัมมชกลาป”
(อวินิพโกรูป ๘ – จีวีตรูป – กายปสาทรูป)

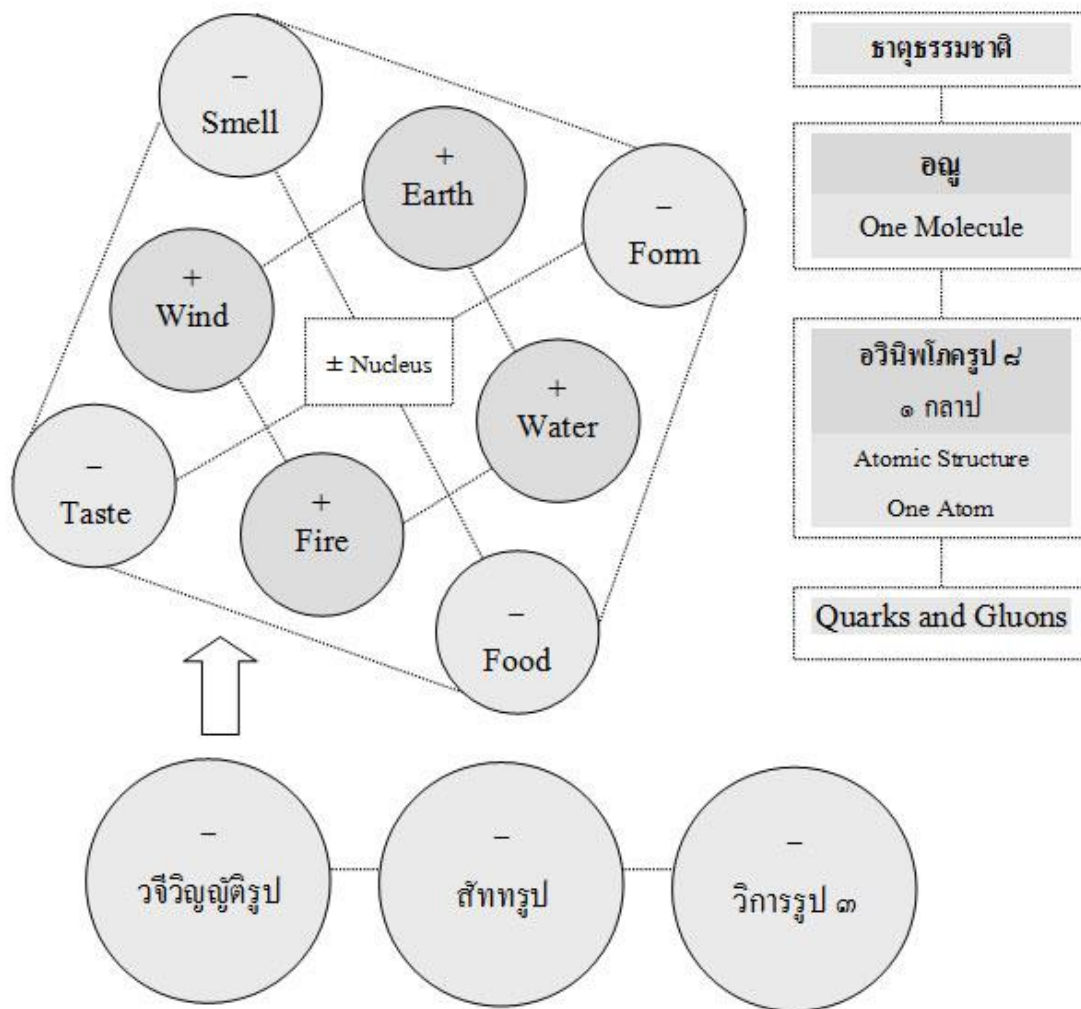


๑ พุทธพจน์

“ภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์นี้ เราประพฤติ มิใช่เพื่อหลอกลวงคน มิใช่เพื่อให้คนมานิยม นับถือ มิใช่เพื่ออานิสงส์ลาภสักการะและสรรเสริญ มิใช่เพื่ออานิสงส์เป็นเจ้าลัทธิอย่างนั้น อย่างนี้ ที่แท้พรหมจรรย์นี้ เราประพฤติ เพื่อสังวรระ ความสำรวม เพื่อปหานะ ความละ เพื่อวิราคะ ความหายกำหนดยินดี และเพื่อนิโรธะ ความดับทุกข์ ผู้ปฏิบัติและนักบวช ต้องมุ่งตามแนวทางนี้ นอกจากแนวทางนี้แล้ว ผิดทั้งหมด”

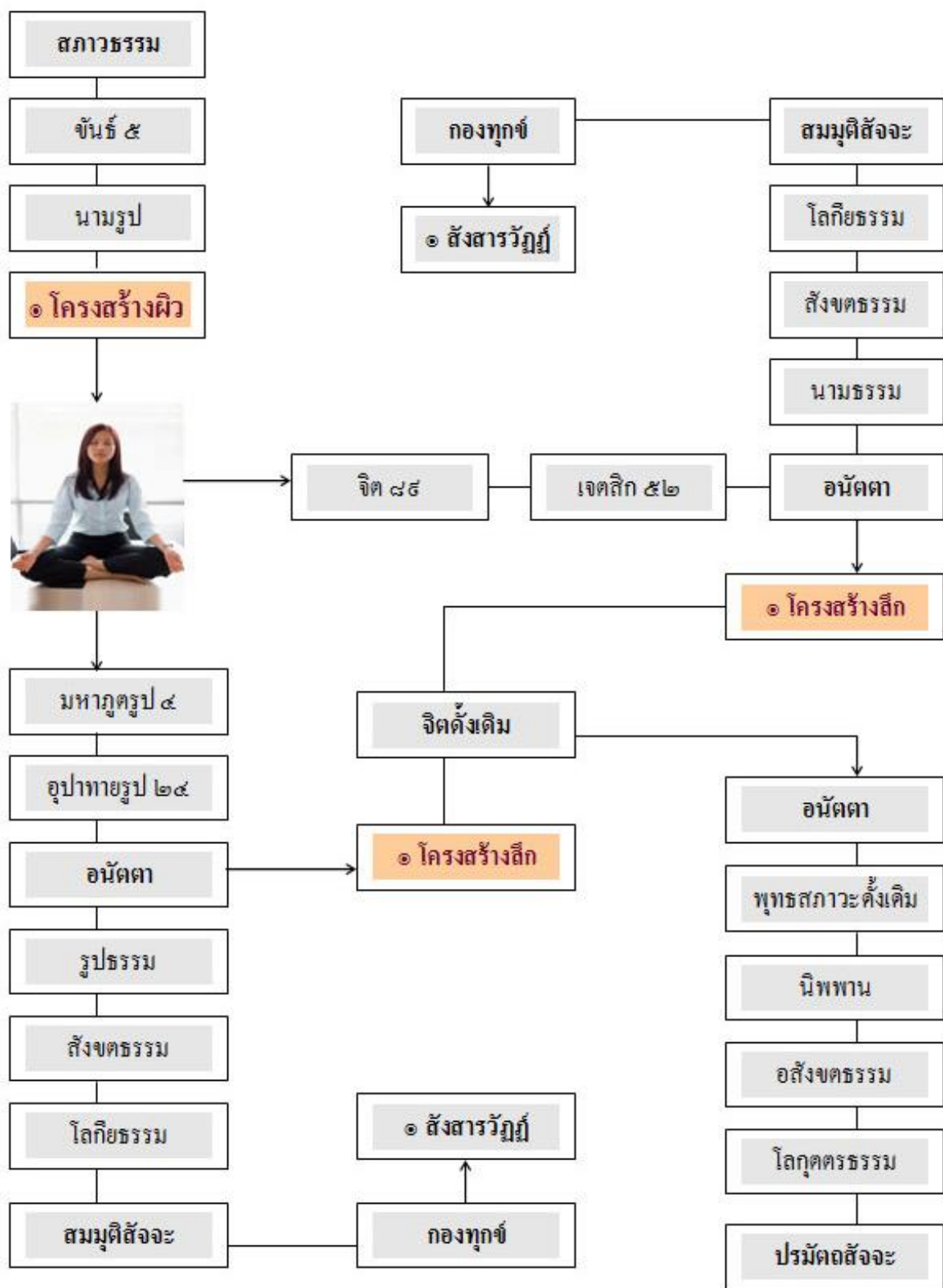
๑ ระบบโครงสร้าง “จีวัญญุตตีสัททลหุตาติเตรสกกลาป” ใน “อุตฺตชกกลาป”

(อวินิพโกรูป ๘ – วจีวัญญุตีรูป – สัททรูป – วิการรูป ๓)



หมายเหตุ: ความมีโลกทัศน์ (Worldview) ที่ชัดเจนเกี่ยวกับปรากฏการณ์ตามธรรมชาตินั้น คือ หัวใจสำคัญแห่งความเจริญงอกงามทางปัญญา ซึ่งมีบิดามารดาเป็นบุพการย์แรก ครู อาจารย์ เป็นกลุ่มรองลงมา และสังคมที่เป็นกัลยาณมิตร ที่เหลือคือ “ตัวเราเอง” ที่ต้องรับผิดชอบตนเองตลอดชีวิต คนอื่นคือปัจจัยภายนอก “ตัวเราเอง” ประกอบด้วยชั้น ๕ คือ “นามรูป” (Mind and Matter) ฟังง่ายแต่เข้าใจยาก การพิจารณา “ธรรม” ต้องพิจารณาให้เห็น “ระบบโครงสร้างลึก” (Deep-Structural System) ที่แสดงผลออกมาในรูปปรากฏของ “ระบบโครงสร้างผิว” (Surface-Structural System) ของสภาวะธรรม (ปรากฏการณ์) ซึ่งหมายถึง “นามรูป” ที่มีคุณลักษณะ (รูป ๒๘ กับ จิต ๘๘) ของ “สังขตธรรม” อันเกิดจาก “กรรม” เป็นเครื่องกำหนด (ทบทวนในบทที่ ๑) เพราะฉะนั้น เวลาพิจารณาตนเอง (“สภาวะธรรม” – สรีระร่างกาย บุคลิกลักษณะ กับ จิต นิสัยลักษณะ อุปนิสัย) ต้องแยกแยะวิเคราะห์และสรุปสังเคราะห์ ทั้งโครงสร้างผิวและโครงสร้างลึกในเวลาเดียวกัน ดังนี้

๑ แสดงระบบโครงสร้างพื้นฐานระหว่างโครงสร้างผิวกับโครงสร้างลึก

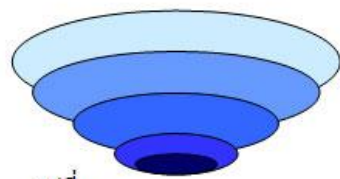


จากแผนผังดังกล่าวข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า “โครงสร้างผิว” คือ รูปร่างหน้าตาที่แสดงถึงการครองพื้นที่ตาม “สังขตลักษณะ” ของ “สังขตธรรม” หมายถึง สภาพที่เกิดจากการปรุงแต่ง เมื่อย้อนกลับไปสู่ “โครงสร้างลึก” คือ “จิตดั้งเดิม” ที่สะท้อนถึง “รูปชั้น” หมายถึง สรีระร่างกายอันประกอบด้วย “มหุตรูป ๔” (ธาตุ ๔) และคุณลักษณะอาการของรูปชั้น หมายถึง “รูปอาศัย” หรือ “อุปาทายรูป ๒๔” ซึ่งทำหน้าที่แปรปรวนไปตามกฎปฏิจจสมุปบาทและกฎไตรลักษณ์ คือ “กองทุกข์” หรือ อุปาทานชั้น ๕ นั้นเอง ซึ่งทำให้ตกอยู่ในสังสารวัฏฏ์ สำหรับ “จิตดั้งเดิม” เกิดจากขั้นตอนการชำระจิตให้สะอาดบริสุทธิ์จากกิเลสอาสวะ จนบรรลุถึงขั้น “พระนิพพาน” และ “พระปรินิพพาน” ตามลำดับ แล้วเข้าสู่การเสวยวิมุตติสุขขั้นสุดท้ายที่ยั่งยืนตลอดไป คือ “นิสสรณนิโรธ” เป็นกระบวนการวิวัฒนาการทางปัญญาญาณกลับสู่ธรรมชาติอย่างแท้จริง ด้วย “ดวงตาเห็นธรรม” นั่นคือ “จิตคือพุทธะ” ผู้เฝ้าในธรรมควรอ่านบทนี้ให้จบแล้วกลับมาทบทวนประเด็นที่กำลังกล่าวถึงนี้อีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น วัตถุประสงค์ในขณะนี้ คือ “ความเข้าใจเชิงทฤษฎี” เท่านั้น เมื่อน้อมนำไปนสการสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นในวิปัสสนาภูมิ น่าจะเกิดประโยชน์มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเจริญมหาสติปัฏฐานทั้ง ๔ ประการ หรือหลักปฏิบัติย่อยใน “กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน” คือ “อานาปานสติ” แต่อย่างไรก็ตาม ให้ผู้ปฏิบัติธรรมทำความเข้าใจเพิ่มเติมทางทฤษฎีให้ละเอียดยิ่งในบทความเรื่อง “ระบบและโครงสร้างขององค์ประกอบ” (สุริย์ ศิริพัฒน์. ๒๕๕๓) ซึ่งอธิบายถึง

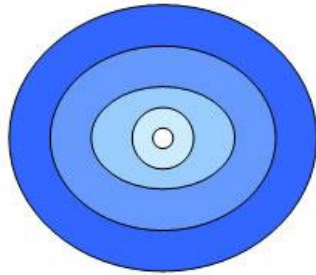
แนวคิด (Approach) เกี่ยวกับ “โครงสร้าง” (Structure) และ “ระบบ” (System) ซึ่งเป็นมุมมองความสัมพันธ์ในมิติเชิงระนาบแนวนอน (Horizontal Dimension) กับความสัมพันธ์ในมิติเชิงแนวตั้ง (Vertical Dimension) มุมมองทั้ง ๒ ประการ นี้ เป็นความรู้พื้นฐานที่สำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาองค์ความรู้ให้เจริญงอกงามเหนือข้อจำกัดทางความคิดมากมาย ดังรายละเอียดในบทความต่อไป

➤ ระบบและโครงสร้างขององค์ประกอบ

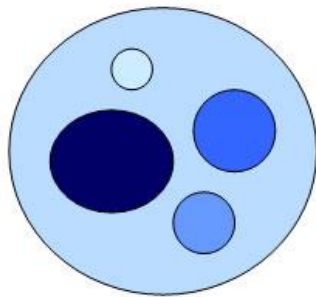
ในประเด็นความเข้าใจเรื่อง “ระบบและโครงสร้างขององค์ประกอบ” (Configurationism – Systematic and Structural Factors) จะเป็นพื้นฐานสำคัญในมองสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่อยู่รอบตัวเราได้ อย่างชัดเจนตามความเป็นจริง ทำให้สามารถยืนยันความจริงที่ยังมีข้อสงสัยอยู่นั้น (Confirm) ยืนยันด้วยหลักฐานถึงความถูกต้อง (Substantiate) พิสูจน์ความจริงด้วยการศึกษาหรือเปรียบเทียบกับมาตรฐานหรือข้ออ้างอิง (Verify) พิสูจน์ยืนยันความแท้จริงโดยผู้มีอำนาจหน้าที่หรือผู้เชี่ยวชาญ (Authenticate) หรือรับรองความเที่ยงตรงถูกต้องนั้นได้ (Validate) ในความเป็นจริงเรากำลังพูดถึง ความแท้จริง (Genuineness) ความจริง (Truth) หรือความถูกต้อง (Correctness) โดยการพิจารณาด้วยมุมมองที่ชัดเจนในเรื่องระบบและโครงสร้างขององค์ประกอบที่จะรวมกันเป็นรูปร่างของสรรพสิ่งต่างๆ จากหน่วยที่เล็กที่สุดจนกลายเป็นหน่วยที่ใหญ่ที่สุดขึ้นไป



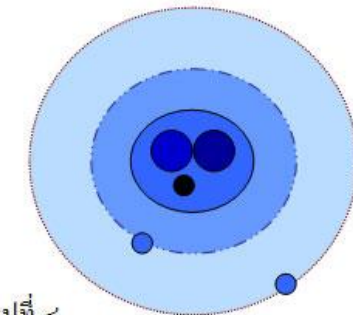
รูปที่ ๑



รูปที่ ๒



รูปที่ ๓



รูปที่ ๔

ดังนั้น มุมมอง (Perspective) ที่มีต่อรูปปรากฏ
ต่างๆ รอบตัวเรานั้น ต้องเป็นความเชื่อ ความคิด หรือ
ทัศนคติ ที่ตรงกับความเป็นจริงหรือสัจธรรม เพราะ
สิ่งเหล่านี้ มีอิทธิพลต่อการแสดงออกทางพฤติกรรม
(Behavioral Performance) ทุกอย่างของเรา ดังนั้น
ความเข้าใจ ในประเด็นดังกล่าวนี้ คือ “ระบบและ
โครงสร้างขององค์ประกอบ” จึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยเรามี
ความเชื่อว่า – องค์ประกอบที่เป็นหน่วยที่เล็กที่สุด
(The Smallest Unit) จะรวมกันอย่างมีนัยสัมพันธ์เชิง
หน้าที่และตำแหน่ง โดยเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย มี
ลักษณะเป็นสองมิติ คือ (๑) ความสัมพันธ์ของระบบ
และโครงสร้างภายในหน่วย เช่น วงกลมแต่ละวง ใน
รูปที่ ๑ และรูปที่ ๒ ซึ่งเป็นแบบสถิต (Static)
หมายความว่า ไม่มีการเคลื่อนไหวของวงกลมแต่ละวง
แต่จะวางตำแหน่งซ้อนทับกัน อยู่ในแนวนอนหรือ
แนวตั้ง ภายในระบบและโครงสร้างหน่วยที่ใหญ่ที่
สุดแต่ละวง โดยหน้าที่และตำแหน่ง ของระบบและ
โครงสร้างขององค์ประกอบ ในระดับหน่วยที่ใหญ่
ที่สุดนั้น จะกลายเป็นองค์ประกอบของหน่วยที่ใหญ่
ที่สุดของหน่วยอื่นอีกระดับชั้นหนึ่ง เช่น องค์ประกอบ
ของ โมเลกุลของน้ำ (H_2O) หรือองค์ประกอบของ
รถยนต์ เป็นต้น และ (๒) ความสัมพันธ์ของระบบและ
โครงสร้างภายนอกหน่วย เช่น รูปที่ ๓ และรูปที่ ๔ ซึ่ง
เป็นแบบพลวัต (Dynamic) หมายความว่า มีการ
เคลื่อนไหวของวงกลมแต่ละวง จะหมุนล้อมรอบ
หน่วยที่ใหญ่กว่าที่เป็นจุดศูนย์กลางวงกลมที่หมุน
ล้อมรอบนั้น มีจำนวนไม่จำกัด เช่น องค์ประกอบใน
หลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนา ซึ่งจะประกอบด้วย

พระธรรมชั้นจำนวน ๔๘,๐๐๐ หัวข้อ หรือระบบสุริยะจักรวาล ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มดวงดาวต่างๆ
มากมาย รวมทั้งอวกาศ และฝุ่นธุลีหรือละอองดวงดาว เป็นต้น รูปร่าง (Configuration) ที่ปรากฏ
นั้น ให้พิจารณาเป็นภาพ ๕ มิติ คือ กว้าง ลึก ยาว สูง และเวลา เหมือนรูปที่ ๑ ถึงรูปที่ ๔ ซึ่งจะเป็น
รูปร่างตามนั้น ส่วนมิติของเวลานั้น แสดงถึงความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาไม่คงที่ ดังนั้นจึงมีพื้นที่ว่าง

ลักษณะหน้าที่และตำแหน่งขององค์ประกอบต่างๆ ที่กระจายล้อมรอบหัวข้อประเด็นแบบการแผ่รังสี (Radiation) อย่างมีความสัมพันธ์ที่มีระเบียบหรือมีความสมมาตรภายในระบบและโครงสร้าง (Space) ที่เกิดขึ้นในระหว่างการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด คือ ความไม่มีตัวตน เราจะไปยึดรูปแบบที่เห็น ณ เวลานั้น ว่าคงที่แน่นอนไม่ได้ ซึ่งต่อไปจะเป็นปัญหากับความรู้สึก ความเข้าใจ ความเชื่อ หรือความเห็นของเราต่อไปในภายหน้า นี่คือ “กฎแห่งธรรมชาติ” หรือ “ไตรลักษณ์” คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั่นเอง

ดังนั้น เรื่องมุมมอง (Perspective) จึงเรื่องที่เราต้องมองสิ่งต่างๆ อย่างเข้าใจจริงในธรรมชาติของการปรากฏของมัน จะเป็นประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม สำหรับในทางโลกนั้น ทำให้เข้าใจเรื่องการก่อตัวขององค์ประกอบ (Component Formation) ได้ชัดเจนว่า “องค์ประกอบที่เป็นหน่วยเล็กที่สุดรวมกันกลายเป็นองค์ประกอบของหน่วยที่ใหญ่ขึ้นไปอีก” สิ่งนี้ คือ วิธีคิดในเชิงสังเคราะห์ ถ้าต้องการคิดในเชิงวิเคราะห์ คือ “องค์ประกอบของหน่วยที่ใหญ่ที่สุด ประกอบด้วยองค์ประกอบของหน่วยที่เล็กที่สุด” ดังนั้น มุมมองของเราคือการอนุมาน หรือ คาดคะเน (Inference) ในสิ่งที่จะเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ก่อนที่จะคาดคะเนผลที่จะเกิดในอนาคต ส่วนผลในปัจจุบันนั้น เกิดจากเหตุปัจจัยจากอดีต ส่วนในทางธรรมนั้น มุมมองมีความสำคัญมาก เพราะมันเป็นความเชื่อ (Belief) และความศรัทธา (Religious Zeal) ที่จะทำให้เกิดความคิด (Thought) และกลายเป็นตัวของ “สติปัญญา” (Mindful Wisdom) จากการฝึกฝนจิต (Mental Development) หรือเจริญปัญญา (Wisdom Concentration) ในภูมิแห่งภาวนา วิปัสสนากรรมฐาน ยกตัวอย่าง เช่น การภาวนากำหนดรู้ด้วยสติ (Mindfulness) หลวงพ่อพุธ ฐานิโย ได้แสดงธรรมบางส่วนเกี่ยวกับเรื่อง “การบริกรรมภาวนาและการกำหนดรู้” ไว้ว่า

“สตีกำหนดตามรู้กายนี้ มีอยู่ ๒ อย่าง (๑) การกำหนดรู้ตามกายภายนอก และ (๒) การกำหนดรู้ตามกายภายใน ตามลำดับ “การกำหนดรู้ตามกายภายนอก” หมายถึง ทำสติรู้ในเวลาที่เราเปลี่ยนอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ทำสติอย่างเดียว เดินรู้ว่าเราเดิน ยืนรู้ว่าเรายืน นั่งรู้ว่าเรานั่ง นอนรู้ว่าเรานอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด รู้ว่าเราคิด ทำสติรู้อย่างเดียว อันนี้เป็นการกำหนดกายคตาสติในกายนอก ส่วน “การกำหนดรู้ตามกายภายใน” นั้น หมายถึง การกำหนดอากาโร ๓๒ คือ พิจารณา ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เป็นต้น ให้น้อมจิตน้อมใจไปในแง่แห่งความเป็นของปฏิภูล นำเกลียด โลโคธก คือ พิจารณาว่าผมาก็ไม่งาม ขนก็ไม่งาม เล็บก็ไม่งาม ฟันก็ไม่งาม หนังก็ไม่งาม เพราะเป็นสิ่งที่ปฏิภูล นำเกลียด โลโคธก หลักฐานที่เราพึงจะหยิบยกมาพิจารณา ถ้าหาก ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เป็นต้น ของเราเป็นสิ่งที่สวยงามแล้ว เราจะอาบน้ำทำไม เราจะฟอกสบู่ทำไม จะตกแต่งทำไม ที่เราทำเช่นนั้น เพราะเหตุว่า ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นสิ่งที่ไม่สวยงามนั่นเอง ในขณะที่มีชีวิตอยู่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เป็นต้น ของเรานั้น ก็ยังเป็นของปฏิภูล นำ

เกลียด โสโครก ถึงขนาดนี้ ถ้าหากสมมติกายนี้ตายไปแล้ว ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เป็นต้น เกิดเน่าเปื่อยผุพังไป ความปฏิกุล น่าเกลียด โสโครก จะปรากฏมาน้อยเพียงใด อันนี้เราหมั่นพิจารณากลับไปกลับมาอยู่อย่างนั้นพิจารณาจนกระทั่งจิตของเราชำนาญในการพิจารณา คล่องแคล่วต่อการพิจารณา”

หรือในการพิจารณาแบบ “ธาตุกรรมฐาน” นั้น เป็นกระบวนการแยกองค์ประกอบในเชิงระบบและโครงสร้างของร่างกายมนุษย์ ซึ่ง หลวงพ่อพุธ ฐานิโย ได้แสดงธรรมบางส่วนเกี่ยวกับเรื่อง “ศีล สมาธิ ปัญญา ในทางปฏิบัติ” ไว้ว่า

“กายทั้งหมดแยกเป็น ๔ ส่วน เป็นส่วน ดิน น้ำ ลม ไฟ สำหรับ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เป็นต้น ซึ่งมีลักษณะเป็นแท่งและแข็ง เป็นลักษณะของ (๑) ธาตุดิน ทำไมผมจึงเป็นธาตุดิน เพราะว่า เมื่อผมสลายตัวลงไปแล้วต้องกลายเป็นดิน ท่านให้พิจารณาให้มองเห็นว่า ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น เป็นดิน จนกระทั่งปรากฏเป็น “นิมิต” ขึ้นมาเป็น “ความรู้จริง ๆ” ในขั้นต่อไป ได้แก่ การพิจารณาดูน้ำ ได้แก่ (๒) ธาตุน้ำ เลือด หนอง เหงื่อ น้ำลาย น้ำมูก น้ำมูตร อะไรต่าง ซึ่งมีลักษณะเหลว ๆ ซึมซาบอยู่ภายในกาย ท่านเรียกว่า “ธาตุน้ำ” ก็พิจารณาให้เห็นว่าเป็นน้ำจริง ๆ ความอบอุ่นหรือความร้อนที่มีอยู่ในกายนี้เป็น (๓) ธาตุไฟ และ (๔) ธาตุลม คือ ลมพัดขึ้นเบื้องบน และลมพัดลงเบื้องล่าง ลมหายใจเข้า-ออก เป็นต้น ดังนั้น กายนี้ประกอบด้วย “ธาตุ ๔” ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ประชุมกันอยู่ในกายนี้ ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นต้น เพียงธาตุ ๔ ประชุมกันอยู่ แล้วมี ปฏิสนธิวิญญาณ เข้ามายึดครอง โดยถือว่าเป็นตัวเป็นตนของตน ด้วยอาศัย กิเลส ตัณหา มานะ ทิฐิ ยึดมั่น ถือมั่น ว่าเป็นตัวเป็นตน”

กระบวนการพิจารณา “สภาวะธรรม” ที่เกิดขึ้นในภูมิแห่งภาวานาวิปัสสนากรรมฐานนั้น เป็นการแยกองค์ประกอบของร่างกายมนุษย์ซึ่งเป็นระบบและโครงสร้างตามแบบรูปที่ ๓ โดยทำการพิจารณาเปรียบเทียบกับวงเวียนของมิติแห่งกาลเวลา (Time Dimension) ทั้ง ๓ กาล คือ อดีต ปัจจุบัน อนาคต องค์ประกอบหน่วยที่ใหญ่ที่สุด คือ ร่างกายทั้งหมด ประกอบด้วยองค์ประกอบหน่วยย่อย ๔ องค์ประกอบ คือ หน่วยดิน หน่วยน้ำ หน่วยลม และหน่วยไฟ รวมกัน โดยใช้เครื่องมือพิจารณาถึง “ความเคลื่อนไหวในเชิงทำลายล้าง” หรือ “ความเจริญไปสู่ความเสื่อม” (Destructive Development) ในเวลาเดียวกัน เช่น พิจารณาฟัน เมื่อผิมนอกออกมาสีขาวใสสะอาด ต่อมาก็เป็นเมงเมื่ออายุมากขึ้น ก็ฟันผุพังหรือเน่าเปื่อย แตกเป็นชิ้นๆ หลุดออกจากเหงือก ก็จะกลายเป็นดินในที่สุด หรือจะพิจารณาทั้งระบบและโครงสร้างหน่วยใหญ่ คือ ร่างกาย ว่ามีเส้นทางแห่งการเปลี่ยนแปลงจากเกิด ทารก เด็ก ผู้ใหญ่ แก่ ชราภาพ ตาย ก็ได้ ซึ่งก็เป็นการพิจารณาถึง “ความเจริญไปสู่ความเสื่อม” เช่นกัน และองค์ประกอบหน่วยย่อยทั้งหมดในร่างกายก็จะกลายเป็นทั้ง ๔ ธาตุ ในที่สุด

เรากลับมาพิจารณาอีกตัวอย่างหนึ่งเกี่ยวกับ “ระบบและโครงสร้างของ องค์ประกอบ” หรือในภาษาอังกฤษเรียกว่า “Configurationism” หรือ “Systematic and Structural Factors” นั้น ลองนำรูปที่ ๔ มาพิจารณาเป็นโครงสร้างต้นแบบ (Prototype Model) เพื่อศึกษาค้นคว้าในรูปแบบสิ่งอื่น ซึ่งเราจะนำมาอธิบายถึงโครงสร้างของระบบสุริยะจักรวาล (Solar System) โดยมองเห็นว่า “ดวงอาทิตย์” คือ จุดศูนย์กลางของเทหวัตถุทุกชนิดที่อยู่ในโครงสร้างของระบบทั้งหมด ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเรื่องนี้ก็เป็นแบบ “ความเจริญไปสู่ความเสื่อม” (Destructive Development) เช่นเดียวกัน ซึ่งนักดาราศาสตร์มีงานวิจัยค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องนี้ คือ ระบบสุริยะจักรวาลกำลังพัฒนาตัวมันไปสู่ความดับสูญ องค์ประกอบต่างๆ กำลังแยกตัวของมันออกไปเรื่อยๆ หรือ มิฉะนั้น ระบบสุริยะจักรวาลกำลังเดินทางไปสู่ระบบโครงสร้างอื่นที่ใหญ่กว่าด้วยมวลพลังงานมหาศาล คือ “หลุมดำ” (Black Hole) หรือเราจะศึกษาเกี่ยวกับระบบและโครงสร้างของ องค์ประกอบที่เล็กที่สุด คือ โครงสร้างระบบโมเลกุลของสสารต่างๆ รอบตัวเราได้ ซึ่งสาขาฟิสิกส์โมเลกุลได้วิจัยค้นคว้าพบว่า “อนุภาคที่เล็กที่สุด” (The Smallest Particle) ของมวลสสาร (Materialism) มีปรากฏการณ์ของการเคลื่อนไหวตลอดเวลา มันปรับเปลี่ยนตัวมันเอง ไม่คงรูป ไม่เที่ยงอยู่ตลอด ซึ่งมันเป็นไปตาม “กฎแห่งธรรมชาติ” หรือ “ไตรลักษณ์” นั่นเอง นี่คือการใช้สติพิจารณาภายนอก ยังไรก็ตาม เราหันกลับมาใช้สติพิจารณาภายในด้วย ซึ่งไม่ใช่เรื่องสสาร แต่เป็นเรื่องสมาธิ (Idealism) องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบว่า จิตมีคุณสมบัติอาการถึง ๕๒ เจตสิก หรือ อารมณ์ของจิต ซึ่งอยู่รวมกันเป็นระบบและโครงสร้างของดวงจิตหลัก ซึ่งมีคุณลักษณะพิเศษ (Distinctive Features) คือ ไม่คงที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์หรือสัมพันธ์ภาพตามสภาวะของสิ่งแวดล้อมที่ส่งอิทธิพลผ่านเข้ามาข้างในด้วยการรับรู้ของดวงจิตหลัก ซึ่งอาการ ๕๒ เจตสิกนั้น จะมีความถี่ในการเกิดดับสูงมากในช่วงระยะเวลาหนึ่งๆ ของช่วงขณะจิต โดยสลับสับเปลี่ยนกันเกิดตามแรงกระทบของของอวิชชา กิเลส ตัณหา และอุปาทาน ปรากฏการณ์ของสภาวะทางจิตนี้ ก็อยู่ภายใต้คำอธิบายของ “กฎแห่งธรรมชาติ” หรือ “ไตรลักษณ์” เช่นเดียวกัน ดังนั้น ในการทำสมาธิ คือ การปิดกั้นการเกิดของเจตสิก ๕๒ ดวง ให้ลดละออกไปให้มากที่สุด เพื่อให้เราเกิดมุมมองในสภาวะธรรมที่ชัดเจนตามความเป็นจริง นั่นคือ ตัดขั้นตอนความสัมพันธ์ในอารมณ์ความรู้สึก กับการเข้ามาระทบจากสิ่งภายนอกและสิ่งภายในร่างกายของตนเอง ปิดช่องประตูรับรู้ทั้ง ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ จึงจะเกิด “สมาธิ” เพื่อนำไปพิจารณาสภาวะธรรมด้วยมุมมองที่ถูกต้องหรือความเห็นตรงตามความจริง

โดยสรุป “มุมมอง” (Perspectives) คือ แนวความคิด (Approaches) ที่เป็นหลักการในการรับรู้สิ่งต่างๆ ในเชิงระบบและโครงสร้าง เพื่อให้เข้าใจทิศทางการเคลื่อนไหวที่ชัดเจนของสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา ซึ่งเป็นสัจธรรมตาม “กฎแห่งธรรมชาติ” ไม่ว่าเราจะพิจารณาสภาวะธรรมในทางโลก

หรือทางธรรมก็ตาม ดังนั้น “มูมมอ” คือ “จิตตัวผู้รู้” ซึ่งจะเป็นเครื่องมือช่วยทำให้เราเกิดสติปัญญาในสังขารธรรมเหล่านั้น

‘ ความสำคัญของบทความนี้ คือ การแสดงมูมมอเกี่ยวกับ “โลกแห่งวัตถุมวลสาร” โดยพิจารณาจากระดับระบบโครงสร้างองค์ประกอบที่เล็กที่สุดของรูปธรรม (กลาป) จนถึงระดับระบบโครงสร้างองค์ประกอบที่ใหญ่ที่สุด (จักรวาล) เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับ “รูปขันธ์” รวมถึง “นามขันธ์” ด้วยเช่นกัน ดังนั้น จะเห็นว่าหลักธรรมพุทธศาสนานั้น มีมูมมอที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับธรรมชาติหรือสภาวะธรรมทุกรูปแบบอย่างไม่จำกัด ผู้ปฏิบัติธรรมจึงมั่นใจได้ว่า “ญาณทัสสนะ” ทำหน้าที่ในการหยั่งรู้สรรพสิ่งได้ทุกอย่างในวิปัสสนาภูมิ ในกรณีที่พัฒนาเป็น “กำลังวิปัสสนาที่แกร่งกล้าแล้ว” (“พลวิปัสสนา” ไม่ใช่ “ตรุณวิปัสสนา”) ซึ่งเรียกว่า “ภาวนามยปัญญา” ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่นำมาต่อยอดได้ทั้ง “คลังความรู้” ในโลกียธรรมและโลกุตตรธรรม ด้วยเหตุนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมจึงควรเข้าใจอย่างลึกซึ้งในด้านระบบและโครงสร้างขององค์ประกอบในสรรพสิ่ง เพื่อเป็นพื้นฐานอันยิ่งยวดในการบำเพ็ญเจริญปัญญาญาณเพื่อความตรัสรู้ธรรม โดยมี “พระนิพพาน” คือ เป้าหมายอันสูงสุดแห่งปรมาตมสัจจะ

หมายเหตุ: “ตรุณวิปัสสนา” คือ วิปัสสนาอ่อนๆ เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมก้าวหน้ามาจนเกิดวิปัสสนาข้อแรก คือ “อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ” ในตอนนี้ มักเกิด “วิปัสสนูปกิเลส” ขวนให้สำคัญผิดว่าได้ตรัสรู้ธรรมแล้ว ได้แก่ สังขารปริจเฉทญาณ กังขาวิตรณญาณ สัมมสนญาณ และมัคคามัคคญาณ ส่วน “พลวิปัสสนา” คือ วิปัสสนาที่มีกำลัง หรือแข็งแกร่ง ซึ่งจะเดินหน้าพัฒนาเป็นวิปัสสนาญาณที่สูงขึ้นต่อไป ได้แก่ ภยตูปัญฐานญาณ อาทินวญาณ มุญจิตกัมมตาญาณ และ สังขารูปেকชาญาณ

‘ “พระพุทธเจ้า พระองค์ไม่ได้เข้าสู่นิพพานใน “ฉานสมาบัติ” อะไรที่ไหนดรอก เมื่อพระองค์ออกจาก “จตุตถฌาน” แล้วจิตขันธ์หรือนามขันธ์ก็ดับพร้อม ไม่มีอะไรเหลือ นั่นคือ พระองค์ดับ “เวทนาขันธ์” ในภาวะจิตตื่นหรือวิจิตอันปกติของมนุษย์ ครบพร้อมทั้งสติและสัมปชัญญะไม่ถูกภาวะอื่นใดมาครอบงำอำพรางให้หลงใหลใดๆ ทั้งสิ้น เป็นภาวะแห่งตนเองอย่างบริบูรณ์ ภาวะอันนั้นจะเรียกว่า “มหาสุญญตา” หรือ “จักรวาลเดิม” หรือเรียกว่า “พระนิพพาน” อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ได้ เราปฏิบัติมาก็เพื่อเข้าถึงภาวะอันนั้นเอง”

(ปัจฉิมพจน์ของหลวงปู่ดุลย์ อตุโล วัดบูรพาราม อ.เมือง จ.สุรินทร์)

กองที่ ๒ เวทนาขันธ์ (Sensation)

ในหมวดเวทนาขันธ์นี้ จะประกอบด้วย “เวทนา ๖” ที่สัมพันธ์กับ “สัมผัส ๖” โดยมีอายตนะที่เป็นระบบประสาทสัมผัสกับสิ่งที่เข้ามาสัมผัส ซึ่งทำให้เกิดความรู้แจ้งทางอารมณ์หรือวิญญาณ แล้วแสดงออกเป็น “สภาวะธรรม” แห่งความรู้สึกทางประสาท (Nervous Symptom) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

📊 เวทนา ๖ (Sensation)

“เวทนา ๖” หมายถึง การรับรู้อารมณ์ความรู้สึกโดยผ่านระบบประสาทสัมผัส ระหว่างอายตนะภายนอกกับอายตนะภายใน (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) และวิญญาณ ได้แก่

- (๑) จักขุสัมผัสสชาเวทนา (ความรู้สึกเกิดจากสัมผัสทางตา)
- (๒) โสตสัมผัสสชาเวทนา (ความรู้สึกเกิดจากสัมผัสทางหู)
- (๓) ฆานสัมผัสสชาเวทนา (ความรู้สึกเกิดจากสัมผัสทางจมูก)
- (๔) ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา (ความรู้สึกเกิดจากสัมผัสทางลิ้น)
- (๕) กายสัมผัสสชาเวทนา (ความรู้สึกเกิดจากสัมผัสทางกาย)
- (๖) มโนสัมผัสสชาเวทนา (ความรู้สึกเกิดจากสัมผัสทางใจ)

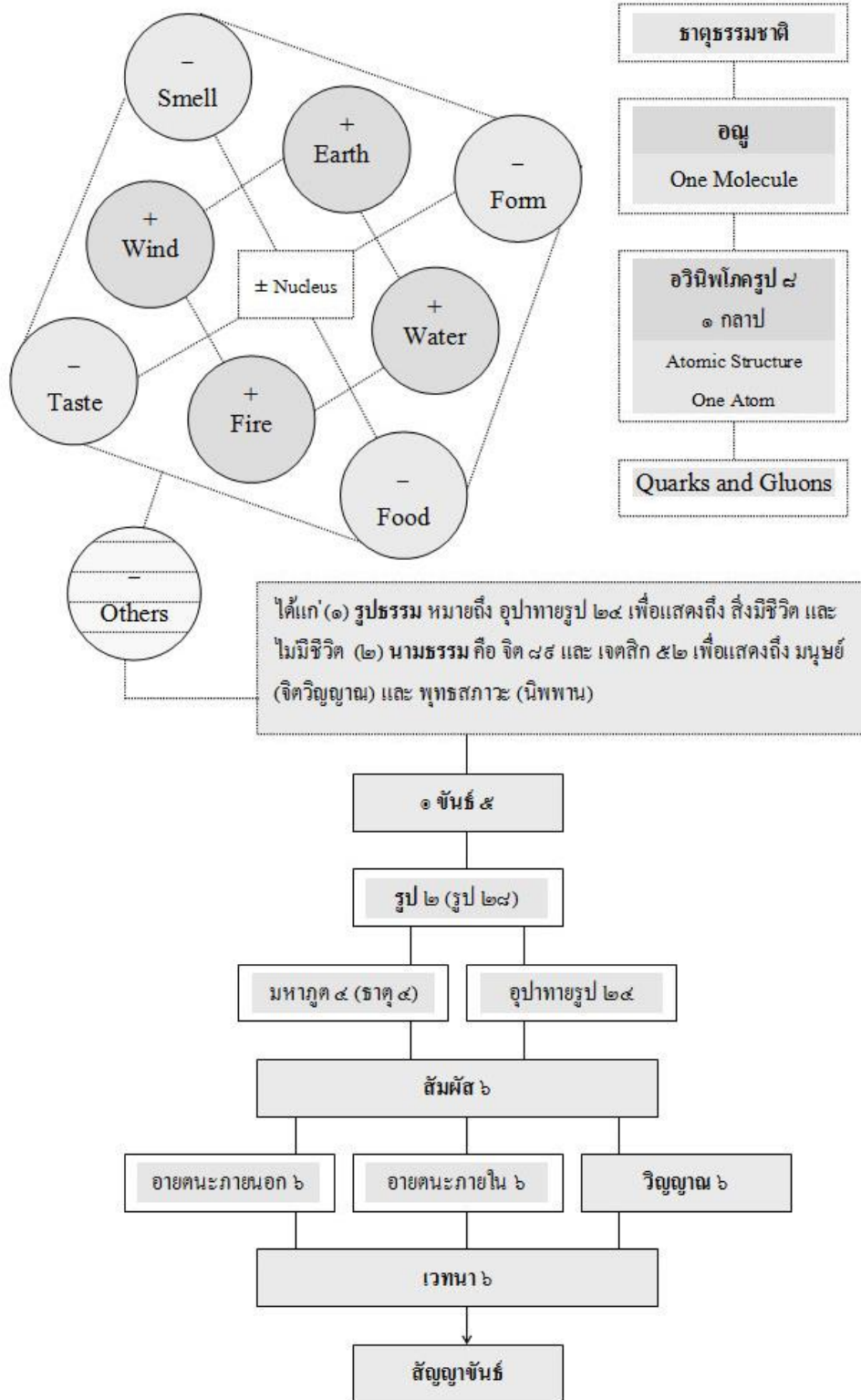
📊 สัมผัส ๖ (Contact)

“สัมผัส ๖” (ผัสสะ ๖) หมายถึง ความประจวบกันของ (๑) อายตนะภายนอก ๖ (๒) อายตนะภายใน ๖ และ (๓) วิญญาณ ๖ ได้แก่

- (๑) จักขุสัมผัส (ความกระทบทางตา คือ ตา + รูป + จักขุวิญญาณ)
- (๒) โสตสัมผัส (ความกระทบทางหู คือ หู + เสียง + โสตวิญญาณ)
- (๓) ฆานสัมผัส (ความกระทบทางจมูก คือ จมูก + กลิ่น + ฆานวิญญาณ)
- (๔) ชิวหาสัมผัส (ความกระทบทางลิ้น คือ ลิ้น + รส + ชิวหาวิญญาณ)
- (๕) กายสัมผัส (ความกระทบทางกาย คือ กาย + โผฏฐัพพะ + กายวิญญาณ)
- (๖) มโนสัมผัส (ความกระทบทางใจ คือ ใจ + ธรรมารมณ์ + มโนวิญญาณ)

ข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ “เวทนาชั้น” เป็นสภาวะจิตที่เกิดขึ้นระหว่าง “รูปชั้น” กับ “นามชั้น-จิต” โดยมีระบบประสาทการรับรู้ภายใน ทำหน้าที่รับรู้ความรู้สึกจากสิ่งภายนอก “วิญญาณชั้น” จึงทำหน้าที่รู้แจ้งในอารมณ์นั้น และ “สัญญาชั้น” ทำหน้าที่จดจำ ซึ่งมี “สังขารชั้น” ทำหน้าที่ปรุงแต่งในอันดับสุดท้าย

๑ การเกิดเวทนาขั้นกับรูปขั้นและนามขั้นอื่นๆ



กองที่ ๓ สัญญาชั้น (Perception)

สัญญาชั้น คือ กองสัญญาในการกำหนดหมาย ความจำได้หมายรู้ นั่นคือ “หมายรู้ไว้” ซึ่ง รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และอารมณ์ ที่เกิดกับใจว่า เป็นเขียว ขาว ดำ แดง ดั่ง เบา เสียงคน เสียงแมว เสียงระฆัง กลิ่นทุเรียน รสมะปราง เป็นต้น และ “จำได้” คือ รู้จักอารมณ์นั้นว่า เป็นอย่างนั้นๆ ในเมื่อไปพบเข้าอีกก็สามารถจำได้อีกเช่นเดิม ดังนี้

๘๘ สัญญา ๖ (Perception)

“สัญญา ๖” หมายถึง ความหมายรู้อารมณ์ ความจำได้หมายรู้ ได้แก่

๑. รูปสัญญา (ความหมายรู้รูป เช่น ดำ แดง เขียว ขาว)
๒. สัทสัญญา (ความหมายรู้เสียง เช่น ดั่ง เบา ทุ้ม แหลม)
๓. คันธสัญญา (ความหมายรู้กลิ่น เช่น หอมเหม็น)
๔. รสสัญญา (ความหมายรู้รส เช่น หวานเปรี้ยว ขม เค็ม)
๕. โผฏฐัพพสัญญา (ความหมายรู้สัมผัสทางกาย เช่น หยาบ ละเอียด ร้อน เย็น)
๖. ธรรมสัญญา (ความหมายรู้อารมณ์ทางใจ เช่น งาม น่าเกลียด เทียง ไม่เทียง)

๘๙ สัญญา ๑๐ (Perception)

“สัญญา ๑๐” หมายถึง ความกำหนดหมาย แนวความคิดความเข้าใจ เพื่อใช้กำหนดพิจารณา สภาวะธรรมในการเจริญกรรมฐาน ได้แก่

- (๑) อนิจจสณฺญา คือ กำหนดหมายความไม่เที่ยงแห่งสังขารที่เป็นอนิจจัง
- (๒) อนตฺตสณฺญา คือ กำหนดหมายความเป็นอนัตตาแห่งธรรมทั้งปวง
- (๓) อสุภสณฺญา คือ กำหนดหมายความไม่งามแห่งกายซึ่งเป็นสิ่งปฏิกูล
- (๔) อาทีนสณฺญา คือ กำหนดหมายโทษทุกข์ของกายอันมีความเจ็บไข้ต่างๆ ซึ่งเป็นทุกข์ตา
- (๕) ปหานสณฺญา คือ กำหนดหมายเพื่อละอกุศลวิตกและบาปธรรมทั้งหลาย
- (๖) วิราคสณฺญา คือ กำหนดหมายวิราคะว่าเป็นการคลายจากความกำหนัดในชั้น ๕
- (๗) นิโรธสณฺญา คือ กำหนดหมายนิโรธว่าเป็นสภาวะที่ดับกิเลสหมดสิ้นแล้ว
- (๘) สัพพโลเก อนภิตสณฺญา คือ กำหนดหมายความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง
- (๙) สัพพสงฺขารेषु อนิฏฐสณฺญา คือ กำหนดหมายความไม่น่าปรารถนาในสังขารทั้งปวง
- (๑๐) อานาปานสติ คือ สติกำหนดลมหายใจเข้าออกเพื่อความสงบทางกายและใจ

หมายเหตุ: “สัญญา ๑๐” ถ้าผู้ปฏิบัติสามารถเจริญหลักธรรมนี้ได้ ยิ่งเป็นการสนับสนุนการพิจารณาข้อเท็จจริงของ “ชั้น ๕” ได้ เท่ากับเป็นการเจริญภาวนาในหลักธรรม “ชั้น ๕” ตลอดเวลา

ข้อพึงระวัง

หลักธรรม “สัญญาขันธ” จะแสดงบทบาทในลักษณะแฝงอยู่ในองค์ประกอบแห่งปัจจัย ๑๒ ประการของหลักธรรม “ปฏิจจสมุปบาท” เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมพิจารณา “สังขตธรรม” ทั้งหลายนั่น ต้องสามารถมองเห็นหลักธรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักธรรมหลักด้วย ดังตัวอย่างข้างล่างนี้

▶ ลำดับขององค์ประกอบปัจจัยตามหลักธรรมปฏิจจสมุปบาท (ทุกขสมุทัย)

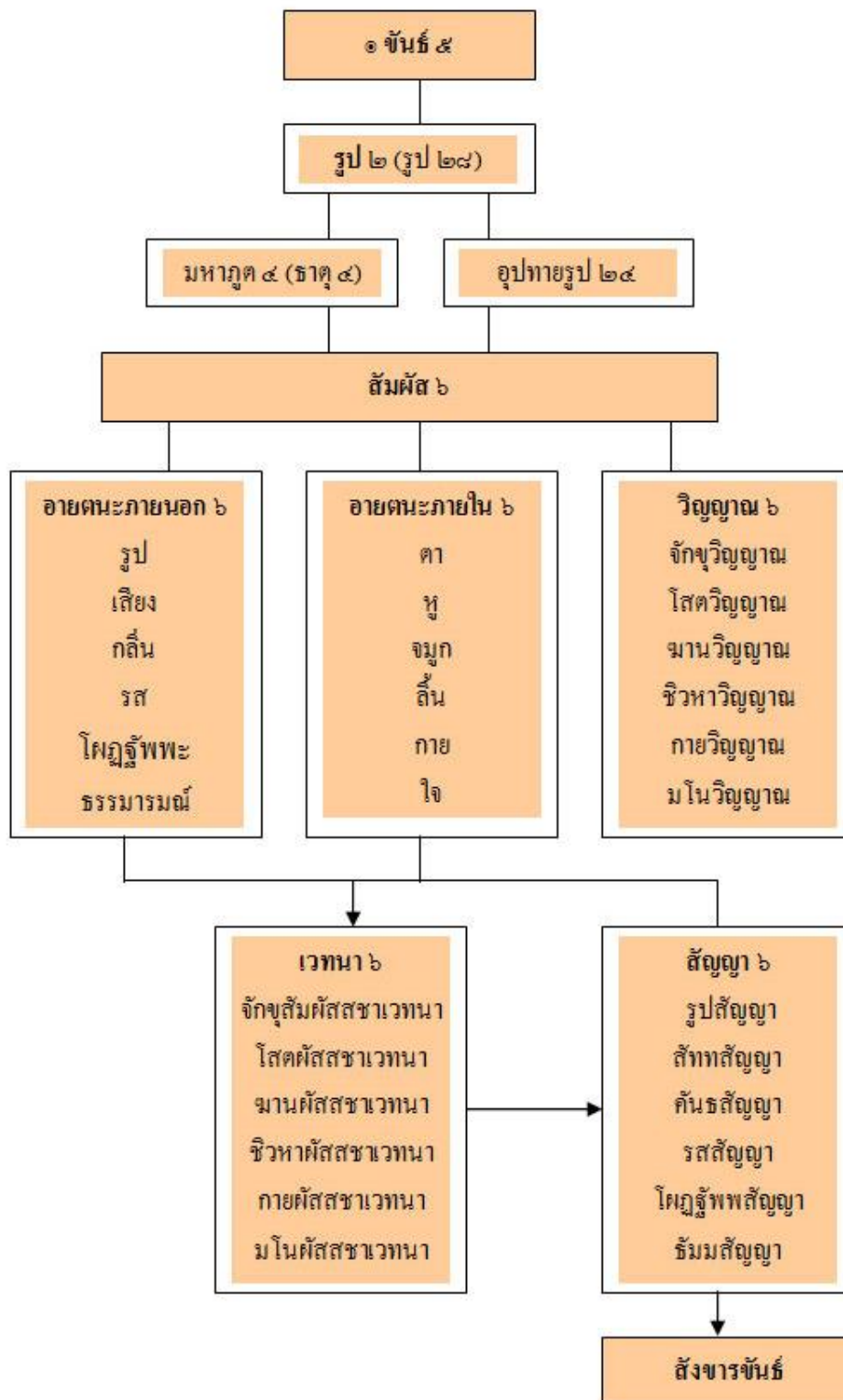
๑ **ฐิติภูตัง** (จิตดั้งเดิม) – **อกุศลกรรม** – **อวิชชา** – **สังขาร** – **วิญญาน** – **นามรูป** – **สฬายตนะ** – **ผัสสะ** – **เวทนา** – **ตัณหา** – **อุปาทาน** – **ภพ** – **ชาติ** – **ชรามรณะ** – **โสกะ** – **ปริเทวะ** – **ทุกข** – **โทมนัส** – **อุปายาส**

จะเห็นได้ว่า ไม่มี “สัญญาขันธ” (สัญญาเจตสิก) ในหลักธรรม “ปฏิจจสมุปบาท” ดังกล่าวข้างต้น แต่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องเข้าใจได้ว่า “สัญญาขันธ” (สัญญาเจตสิก) ต้องเกิดขึ้นต่อจาก “เวทนาขันธ” (เวทนาเจตสิก) อย่างแน่นอน เพื่อจะสร้างปรุงแต่ง “สังขารขันธ” ซึ่งเป็น “สังขตธรรม” ความรู้ความชำนาญดังกล่าวนี้ เป็นส่วนสำคัญในการศึกษาหลักธรรมพุทธศาสนา ส่วนรายละเอียดของหลักธรรม “ปฏิจจสมุปบาท” นั้น ให้ศึกษาเพิ่มเติมในบทถัดไป

คำแนะนำในการอ่าน

การศึกษาหลักธรรมทางพุทธศาสนานั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับ “ปัญญาญาณ” โดยตรง และเป็นเรื่องที่เป็น “นามธรรม” ในระหว่างที่อ่านถ้าเกิดความไม่เข้าใจลำดับธรรม ให้พยายามข้ามประเด็นนั้นไปก่อน ให้พิจารณาเฉพาะหลักธรรมหลักสำคัญเพื่อทำความเข้าใจให้ง่ายขึ้น คือ อย่าไปวิตกกังวลมากกับรายละเอียดหลักธรรมย่อย หรือองค์ธรรมย่อยของแต่ละหลักธรรมใหญ่ ในการอ่านเอกสารฉบับนี้ ผู้ใฝ่ในธรรม (ธรรมกामะ) ต้องอ่านหลายครั้ง เหมือนเป็นหนังสืออ้างอิง มากกว่าการอ่านแบบผ่านไป (Skimming Reading Skill) หรือการอ่านแบบค้นหารายละเอียดย่อย (Scanning Reading Skill) แต่เป็นการอ่านแบบเชิงวิเคราะห์-สังเคราะห์ (Analytic and Synthetic Reading Skill) มากกว่า เพราะต้องอ่านเก็บประเด็นสำคัญและประเด็นย่อยในเวลาเดียวกัน เพื่อจัดแยกหมวดหมู่หลักธรรมที่จะสนับสนุนในการบำเพ็ญเพียรภาวนาและวิปัสสนากรรมฐาน ดังนั้น ทักษะการอ่านเหล่านี้ต้องสนับสนุนความแตกฉานทางปัญญาด้วย ที่เรียกว่า “ปฐิสัมภิตา ๔” ได้แก่ ความหมาย ข้อธรรม นิรุกติ และปฐิภาณ อย่างไรก็ตาม ความจำ (Memory) เป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ คนที่จำเรื่องราวต่างๆ ได้มากและนาน ย่อมมีข้อมูลในการประมวลผลที่จะกลายเป็นความรู้ใหม่ได้มากยิ่งขึ้น และมีความถูกต้องได้มากที่สุด การอ่านบ่อยๆ นึกถึงเรื่องราวต่างๆ อยู่เสมอ ด้วยสมาธิที่ดี (Recollection) ย่อมทำให้จดจำเรื่องราวสิ่งเหล่านั้นได้ดีเช่นกัน

๑ การเกิดสัญญาขั้นต้นกับรูปขั้นต้นและนามขั้นต้นอื่นๆ



กองที่ ๔ สังขารขันธ์ (Mental Formations)

ในหมวดสังขารขันธ์นี้ ควรทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้จริงๆ เพราะเป็นเรื่อง “สังขตธรรม” โดยตรง ซึ่งมีองค์ประกอบ ๓ อย่าง ได้แก่ สังขาร ๓ อภิสังขาร ๓ และ สัญเจตนา ๖ ดังนี้

■ สังขาร ๓ (Conditioned Things)

“สังขาร ๓” หมายถึง สภาพที่ปรุงแต่งโดยมีเจตนา (สัญญาเจตนา) เจตนาที่แต่งกรรม ได้แก่

- (๑) กายสังขาร (สภาพที่ปรุงแต่งกายด้วยกายสัญญาเจตนา ได้แก่ ลมหายใจเข้าออก)
- (๒) วจีสังขาร (สภาพที่ปรุงแต่งวาทาด้วยวจีสัญญาเจตนา ได้แก่ วิตก และ วิจารณ์ “ความคิด”)
- (๓) จิตตสังขาร (สภาพที่ปรุงแต่งใจ ด้วยมโนสัญญาเจตนา ได้แก่ สัญญาและเวทนา หรือ “มโนสังขาร” ดังนั้น จิต คือ วิญญาณสังขาร และเจตสิก คือ เวทนา สัญญา สังขาร)

■ อภิสังขาร ๓ (Volitional Formation)

“อภิสังขาร ๓” หมายถึง สภาพที่ปรุงแต่ง ธรรมมีเจตนาเป็นประธานอันปรุงแต่งผลแห่งการกระทำ หรือเจตนาที่เป็นตัวการในการทำความกรรม ได้แก่

- (๑) ปุญญาภิสังขาร (อภิสังขารที่เป็นบุญ สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายดี กุศลกรรม ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็นกามาวจรและรูปาวจร)
- (๒) อปุญญาภิสังขาร (อภิสังขารที่เป็นปฏิบัติต่อบุญ คือ เป็นบาป สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายชั่ว อกุศลกรรม ได้แก่ อกุศลเจตนาทั้งหลาย)
- (๓) อาเนญขาภิสังขาร (อภิสังขารที่เป็นอาเนญขา คือ สภาวะทางกายที่วางเฉย สงบ และดำรงมั่น สภาพที่ปรุงแต่งภพอันมั่นคงไม่หวั่นไหว อภัยกตธรรม ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็นอรุปาวจร ๔ หมายถึงอภิมโนจิตที่มั่นคงแน่วแน่ด้วยสมาธิแห่งจตุตถฌาน)

■ สัญเจตนา ๖ (Volition)

“สัญญาเจตนา ๖” หมายถึง เจตนา ความตั้งใจ ความตั้งใจ ความจำนง ความแสวงหาอารมณ์ ซึ่งมีผลกระทบกับ “อายตนะภายนอก ๖” ได้แก่

- (๑) รูปสัญญาเจตนา (ความจำนงรูป)
- (๒) สัททสัญญาเจตนา (ความจำนงเสียง)
- (๓) คันธสัญญาเจตนา (ความจำนงกลิ่น)
- (๔) รสสัญญาเจตนา (ความจำนงรส)
- (๕) โผฏฐัพพสัญญาเจตนา (ความจำนงกายสัมผัส)
- (๖) รัสมสัญญาเจตนา (ความจำนงธรรมารมณ์)

ในพระไตรปิฎกความหมายของคำว่า “สังขาร” มีหลายนัย ดังต่อไปนี้

- (๑) **สังขารธรรม** หมายถึง สภาวะธรรมที่เกิดขึ้นเพราะปัจจัยปรุงแต่ง เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป สังขารธรรมทั้งหลายไม่เที่ยง เมื่อเกิดขึ้นเพียงชั่วขณะที่เล็กน้อยที่สุดแล้วก็ดับไปหมดสิ้น “สังขารธรรม ๓” มีองค์ประกอบ ๓ อย่าง ได้แก่ ๑) จิต ๒) เจตสิก และ ๓) รูป ส่วน “ปรมัตถธรรม ๔” มีองค์ประกอบ ๔ อย่าง ได้แก่ ๑) จิต ๒) เจตสิก ๓) และ ๔) นิพพาน องค์ธรรมใน “ปรมัตถธรรม ๔” ที่เป็น “สังขารธรรม” ได้แก่ ได้แก่ ๑) จิต ๒) เจตสิก และ ๓) รูป หมายความว่า มีปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้น ส่วนองค์ธรรม “นิพพาน” นั้น เป็น “วิสังขารธรรม” เป็นสภาวะธรรมที่ไม่เกิดดับ ไม่มีปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้น เมื่อจำแนก “สังขารธรรม” ตามหลักธรรม “ชั้น ๕” มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

รูปชั้น	รูป ๒๘ (มหาภูต ๔ อุปาทายรูป ๒๔)
เวทนาชั้น	เวทนาเจตสิก ๑ ดวง
สัญญาชั้น	สัญญาเจตสิก ๑ ดวง
สังขารชั้น	เจตสิกที่เหลือ ๕๐ ดวง
วิญญาณชั้น	จิต ๘๘

ดังนั้น องค์ประกอบของ “สังขารธรรม” ได้แก่ “จิต ๘๘”, “เจตสิก ๕๒” และ “รูป ๒๘” ซึ่งจะเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นจากการปรุงแต่ง

- (๒) **สังขารชั้น** หมายถึง คุณลักษณะหรืออาการของ “จิต ๘๘” นั่นคือ “เจตสิก ๕๒” จำนวน ๕๐ ดวง ยกเว้น ๒ ดวง ได้แก่ เวทนาเจตสิก กับ สัญญาเจตสิก
- (๓) **อภิสังขาร** หมายถึง “สังขาร” ในปัจจุสมุปบาท คือ “เจตนาเจตสิก” (สัญญาเจตนา) ซึ่งเป็นสภาพที่ปรุงแต่งอย่างยิ่ง ให้เป็น “กุศลกรรม” หรือ “อกุศลกรรม” ซึ่งจะทำให้เกิดผล คือ “วิบากจิต” และ “วิบากเจตสิก” ดังนั้น “อภิสังขาร ๓” มีองค์ประกอบ ๓ อย่าง ได้แก่
- ๑) **ปุณฺณวิสังขาร** คือ เจตนาเจตสิกที่เกิดกับ “กามาวจรกุศลจิต” และ “รูปาวจรกุศลจิต”
 - ๒) **อปุณฺณวิสังขาร** คือ เจตนาเจตสิกที่เกิดกับ “อกุศลจิต”
 - ๓) **อาเนญชาวิสังขาร** คือ เจตนาเจตสิกที่เกิดกับ “อรูปาขาวจรกุศลจิต” ซึ่งเป็นกุศลที่มั่นคงไม่หวั่นไหว
- (๔) **อสังขาริก** หมายถึง สภาวะจิตที่เกิดขึ้นเป็นไปกับด้วย “สังขาร” โดยไม่อาศัย “การชักจูง” ในการสร้างกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมด้วยตนเอง เรียกว่า “อสังขาริกจิต”

(๕) **สสังขาริก** หมายถึง สภาวะจิตที่เกิดขึ้นโดยอาศัย “การชักจูง” ในการสร้างกุศลกรรม หรืออกุศลกรรมด้วยตนเองหรือผู้อื่นก็ตาม เรียกว่า “สสังขาริกจิต”

หมายเหตุ: พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความละเอียดที่ไม่สิ้นสุดที่มากเกินไปของ “อสังขาริกจิต” กับ “สสังขาริกจิต” หมายถึง จิตที่มีจำนวนเจตสิกเกิดร่วมด้วยเท่ากัน แต่สภาวะจิตก็ต่างกันตามกำลังของเจตสิกที่เกิดร่วมด้วย ซึ่งเป็นไปตามแรงชักจูงในการสร้างกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมให้เกิดขึ้น ประเด็นดังกล่าวมีรายละเอียดในหลักธรรม “อนันตะ ๔” (อนันต์) ได้แก่

■ อนันตะ ๔

“อนันตะ ๔” (อนันต์) หมายถึง สภาวะที่กว้างใหญ่ไม่มีขอบเขตอันจำกัด ได้แก่

(๑) “อากาศ” เป็นอนันต์ไม่มีที่สิ้นสุด

(๒) “จักรวาล” เป็นอนันต์ไม่มีที่สิ้นสุด

(๓) “สัตตนิกาย” (หมู่สัตว์) เป็นอนันต์ไม่มีที่สิ้นสุด

(๔) “พุทธญาณ” (ปัญญาญาณ) เป็นอนันต์ไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งเป็น “อนันตะ” แท้กว่า “อนันตะ” ทั้ง ๓ ข้างต้น นั่นคือ “สัพพัญญุตญาณ” ซึ่งเป็นความปรีชาในการหยั่งรู้ธรรมทุกประการอันหาขอบเขตไม่ได้

^a กองที่ ๕ วิญญาณขันธ์ (Consciousness)

ในหมวดธรรม “วิญญาณขันธ์” นั้น แสดงถึงอาการของจิต (เจตสิก) ที่เกิดจากความรู้แจ้งอารมณ์ ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นเมื่อ “อายตนะภายใน ๖” (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) กระทบหรือสัมผัสกับ “อายตนะภายนอก ๖” (รูป เสียง กลิ่น รส กายสัมผัส ธรรมารมณ์) ซึ่งจะเปลี่ยน “ภวังคจิต” (จิตที่ไม่ปรุงแต่ง) เป็น “วิถิจิต” (จิตที่ปรุงแต่งตามอารมณ์) หรือ “วิบากจิต” ในขณะนั้น ดังนี้

■ วิญญาณ ๖ (Consciousness)

“วิญญาณ ๖” หมายถึง ความรู้แจ้งอารมณ์ ซึ่งมีผลกระทบกับ “อายตนะ ๑๒” ได้แก่

(๑) จักขุวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางตา คือ รู้อยู่ด้วยตา เห็น)

(๒) โสตวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางหู คือ รู้เสียงด้วยหู ได้ยิน)

(๓) ฆานวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางจมูก คือ รู้กลิ่นด้วยจมูก ได้กลิ่น)

(๔) ชิวหาวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางลิ้น คือ รู้รสด้วยลิ้น รู้รส)

(๕) กายวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางกาย คือ รู้โผฏฐัพพะด้วยกาย รู้สีกายสัมผัส)

(๖) มโนวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางใจ คือ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ รู้ความนึกคิด)

ข้อสังเกต ในการศึกษาพิจารณาหลักธรรมเบญจขันธ์เป็นความรู้ขั้นพื้นฐานที่จะส่งอันสงสืให้พัฒนาองค์ความรู้ในด้านปริยัติสัทธรรม คือ หลักธรรม และพระธรรมวินัย ได้อย่างละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น นอกเหนือ “สังโยชน ๑๐” ในหัวข้อธรรม “สัลลพตปราชญ์” หมายถึง ความถ้อยมั่นศิลปพรต โดยสักว่าทำตามๆ กันไปอย่างมกมายเห็นว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและวัตร

๘.๘ สังโยชน์ ๑๐ (Bondage)

“สังโยชน์ ๑๐” คือ กิเลสธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับวัฏฏทุกข์หรือผูกกรรมไว้กับผล ประกอบด้วย องค์ธรรม ๑๐ ข้อ ได้แก่

- (๑) **สັกกายทิฏฐิ** (ความเห็นว่าเป็นตัวของตน เช่น เห็นรูป เห็นเวทนา)
- (๒) **วิจิกิจฉา** (ความสงสัย ความลังเล ไม่แน่ใจ)
- (๓) **สีลัพพตปรามาส** (ความถือมั่นศีลพรต โดยเห็นว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้น)
- (๔) **กามราคะ** (ความกำหนัดในกาม ความติดใจในกามคุณ)
- (๕) **ปฏิมะ** (ความกระทบกระทั่งในใจ ความหงุดหงิดขัดเคือง)
- (๖) **รูปราคะ** (ความติดใจในอารมณ์แห่งรูปमान ความปรารถนาในรูปภพ)
- (๗) **อรูปราคะ** (ความติดใจในอารมณ์แห่งอรูปमान ความปรารถนาในอรูปภพ)
- (๘) **มานะ** (ความสำคัญตน คือ ถือตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่)
- (๙) **อุทธัจจะ** (ความฟุ้งซ่าน)
- (๑๐) **อวิชชา** (ความไม่รู้จริง ความหลง โมหะ)

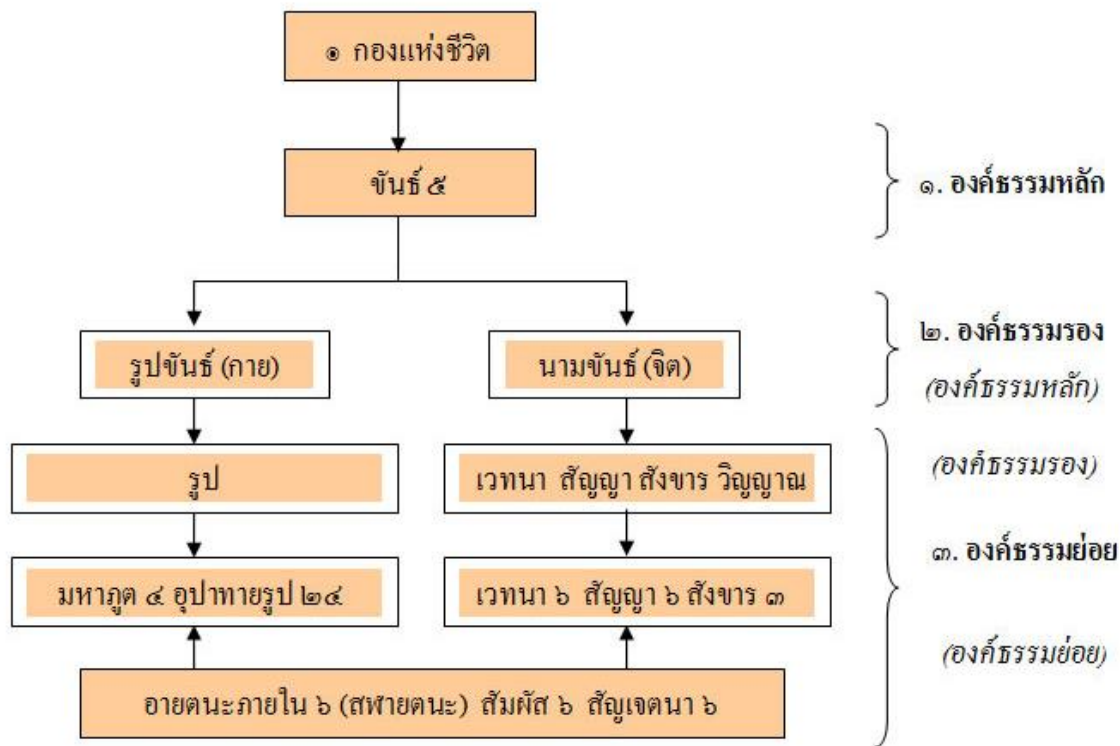
ความเข้าใจผิดเป็นเรื่องมิจฉาทิฏฐิ ซึ่งทำให้เสียเวลาในการเจริญธรรม เนื่องจากจิตได้ยึดห่วงสังโยชน์ไว้อย่างเหนียวแน่น และเกิดสภาวะแห่งนิรวณ ดังนั้น

๘.๙ นิรวณ ๕ (Hindrances)

“นิรวณ ๕” คือ สิ่งทีกั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม ธรรมทีกั้นจิตไม่ให้บรรลุคุณความดี อกุศลธรรมทีทำจิตให้เศร้าหมองและทำปัญญาให้อ่อนกำลัง ได้แก่

- (๑) **กามฉันทะ** (ความพอใจในกาม ความต้องการกามคุณ)
- (๒) **พยาบาท** (ความคิดร้าย ความขัดเคืองแค้นใจ)
- (๓) **ถีนมิทธะ** (ความหดหู่และเชื่องซึม)
- (๔) **อุทธัจจกุกกุกจะ** (ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ ความกระวนกระวายกลุ่มกังวล)
- (๕) **วิจิกิจฉา** (ความลังเลสงสัย)

นอกจากนี้ ในการพิจารณาหลักธรรมเบญจขันธ์นั้น ต้องเข้าใจว่าเรากำลังแยกแยะหลักธรรมออกเป็น ๒ ฝ่าย จากคุณธรรมทั้ง ๕ ข้อ คือ “กองแห่งชีวิต” ซึ่งเป็นโลกียธรรม ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน นั่นคือ “**รูปขันธ์**” (กาย) ได้แก่ รูป กับ “**นามขันธ์**” (จิต) ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน ดังแผนผังข้างล่างนี้



ข้อสังเกต: เมื่อพิจารณาชั้น ๕ นั้น ให้ระลึกถึงองค์ธรรมย่อยขององค์ธรรมรองในแต่ละองค์ธรรมหลัก พยายามจำให้ได้ และให้พิจารณา ไตร่ตรอง ถึงความสัมพันธ์ทางระบบโครงสร้างภายในหลักธรรมเดียวกันและระหว่างหลักธรรม โดยเฉพาะในขณะเจริญสมาธิภาวนาเกี่ยวกับกฎไตรลักษณ์ในเรื่อง “ชั้น ๕”

อย่างไรก็ตาม ปรากฏรวมตัวของ “ชั้น ๕” ดังกล่าวนั้น ต้องอาศัยตัวเชื่อมโยง “ปัจจัยห้า จุน” ระหว่างกองชีวิตทั้ง ๕ นั้น คือ “อาหาร ๔” สำหรับสิ่งมีชีวิตโดยเฉพาะ เปรียบเสมือนการเข้าไปยึดมั่นถือมั่นใน “ชั้น ๕” ซึ่งทำหน้าที่หล่อเลี้ยงให้ “ชั้น ๕” เชื่อมความสัมพันธ์ต่อกันและกันทั้งระบบโครงสร้าง เพื่อก่อตัวเป็น “กองแห่งชีวิต” แต่ “อาหาร ๔” แสดงความเป็นสภาวะธรรมที่ปรากฏขึ้นตามความเป็นจริงตามธรรมชาติ เรียกว่า “ยถาภูตธรรม” โดยการปราศจากการปรุงแต่งใดๆ ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น “อาหาร ๔” จึงทำหน้าที่เป็นเครื่องเรียนรู้ของจิต และเครื่องระลึกของสติในการกำหนดพิจารณา “สภาวะธรรม” ตามองค์ธรรมย่อยของ “อาหาร ๔” แต่ละองค์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ อาหาร ๔ (Nutriment)

“อาหาร ๔” หมายถึง สภาพที่นำมาซึ่งผลโดยความเป็น “ปัจจัยห้า จุน” ทั้ง “รูปธรรม” และ “นามธรรม” ทั้งหลาย เครื่องห้าจุนชีวิต สิ่งหล่อเลี้ยงร่างกายและจิตใจ ทำให้เกิดกำลังเจริญเติบโตและวิวัฒนาการได้ ได้แก่

- (๑) กวฬิงการอาหาร คือ อาหารซึ่งเป็น “ค่าข้าว” ได้แก่ อาหารสามัญที่กลืนกินดูดซึมเข้าไปหล่อเลี้ยงร่างกาย เมื่อกำหนดรู้กวฬิงการอาหารได้แล้ว ก็เป็นอันกำหนดรู้รากะที่

เกิดจาก “เบญจกามคุณ” ได้ด้วย “กามคุณ ๕” คือ ส่วนที่น่าใคร่ น่าปรารถนา ส่วนที่ดี หรือส่วนอร่อยของกามได้แก่ รูปะ (รูป) สัททะ (เสียง) คันธะ (กลิ่น) รสชะ (รส) และ โภกฐัพพะ (สัมผัสทางกาย)

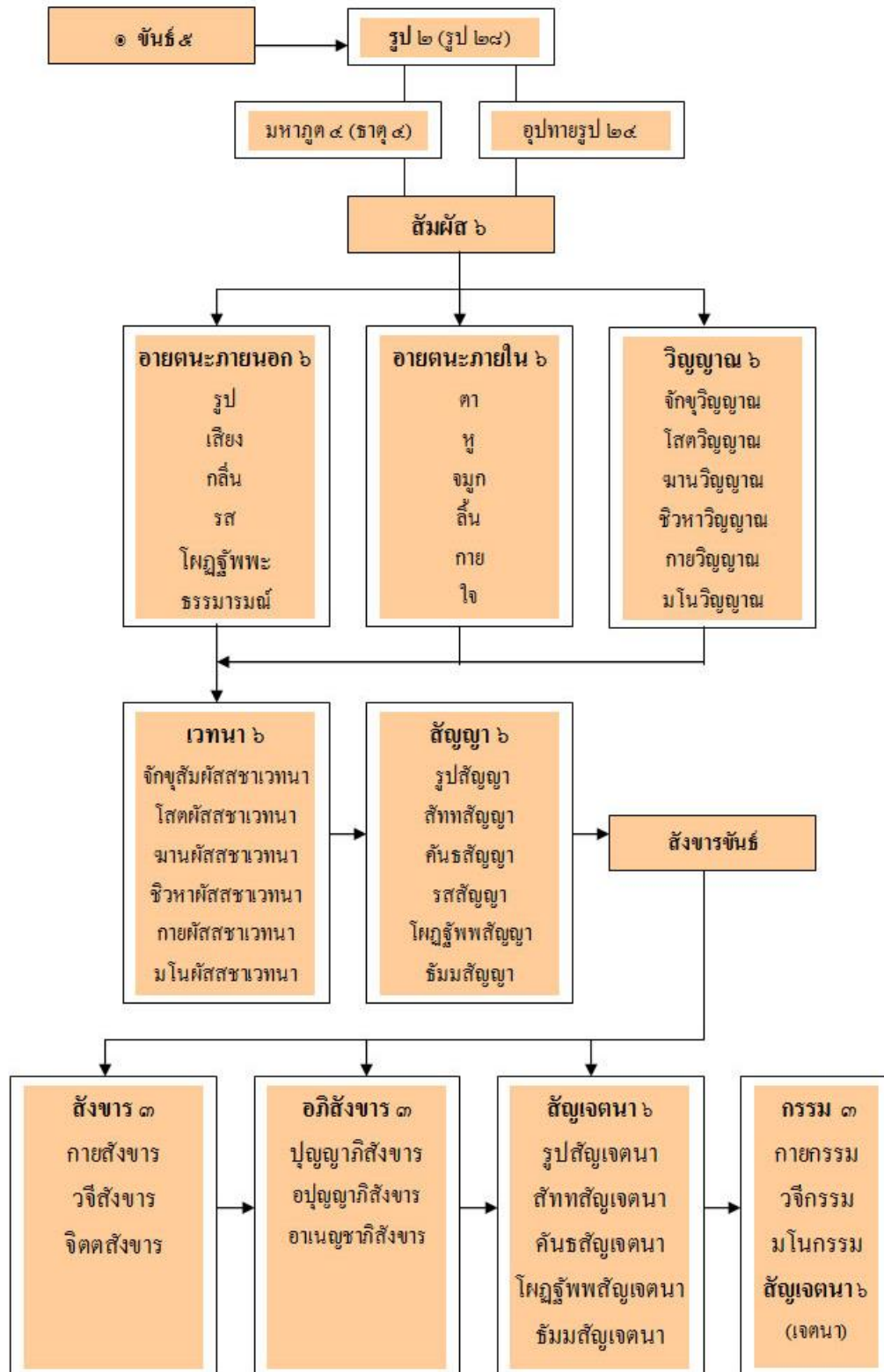
(๒) **ผัสสาหาร** คือ อาหารซึ่งเป็น “ผัสสะ” ได้แก่ การบรรจบแห่งอายตนะภายใน อายตนะภายนอก และวิญญาณ เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา พร้อมทั้งเจตสิกทั้งหลายที่จะเกิดตามมา เมื่อกำหนดรู้ผัสสาหารได้แล้วก็ป็นอันกำหนดรู้ “เวทนา ๓” ได้ด้วย “เวทนา ๓” หมายถึง การเสวยอารมณ์ ความรู้สึกของอารมณ์ ได้แก่ “สุขเวทนา” คือ ความรู้สึกสุขสบาย ทางกายก็ตาม ทางใจก็ตาม “ทุกขเวทนา” คือ ความรู้สึกทุกข์ไม่สบาย ทางกายก็ตาม ทางใจก็ตาม และ “อทุกขมสุขเวทนา” คือ ความรู้สึกเฉยๆ จะสุขก็ไม่ใช่ ทุกข์ก็ไม่ใช่ เรียกอีกอย่างว่า “อุเบกขาเวทนา”

(๓) **มโนสัณฺเจตนาหาร** คือ อาหารซึ่งเป็น “มโนสัณฺเจตนา” ได้แก่ ความจงใจ เป็นปัจจัยแห่งการทำ พุทฺ คิต ซึ่งเรียกว่า “กรรม” เป็นตัวชักนำมาซึ่งภพ คือ ให้เกิดปฏิสนธิในภพทั้งหลาย เมื่อกำหนดรู้มโนสัณฺเจตนาหารได้แล้ว ก็ป็นอันกำหนดรู้ “ตัณหา ๓” ได้ด้วย “ตัณหา ๓” หมายถึง ความทะยานอยาก ได้แก่ “กามตัณหา” คือ ความทะยานอยากในกามคุณ คือ สิ่งสนองความต้องการทางประสาททั้งห้า “ภวตัณหา” คือ ความทะยานอยากในภพที่ตนต้องการ และ “วิภวตัณหา” คือ ความทะยานอยากในวิภพ ความต้องการในความเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งอันไม่ปรารถนา

(๔) **วิญญาณาหาร** คือ อาหารซึ่งเป็น “วิญญาณ” ได้แก่ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป เมื่อกำหนดรู้วิญญาณาหารได้แล้ว ก็ป็นอันกำหนดรู้ “นามรูป” ได้ด้วย

สรุประบบโครงสร้างของเบญจขันธ์ ดังรายละเอียดข้างล่างนี้

๑ ระบบโครงสร้างของเบญจชั้นร์

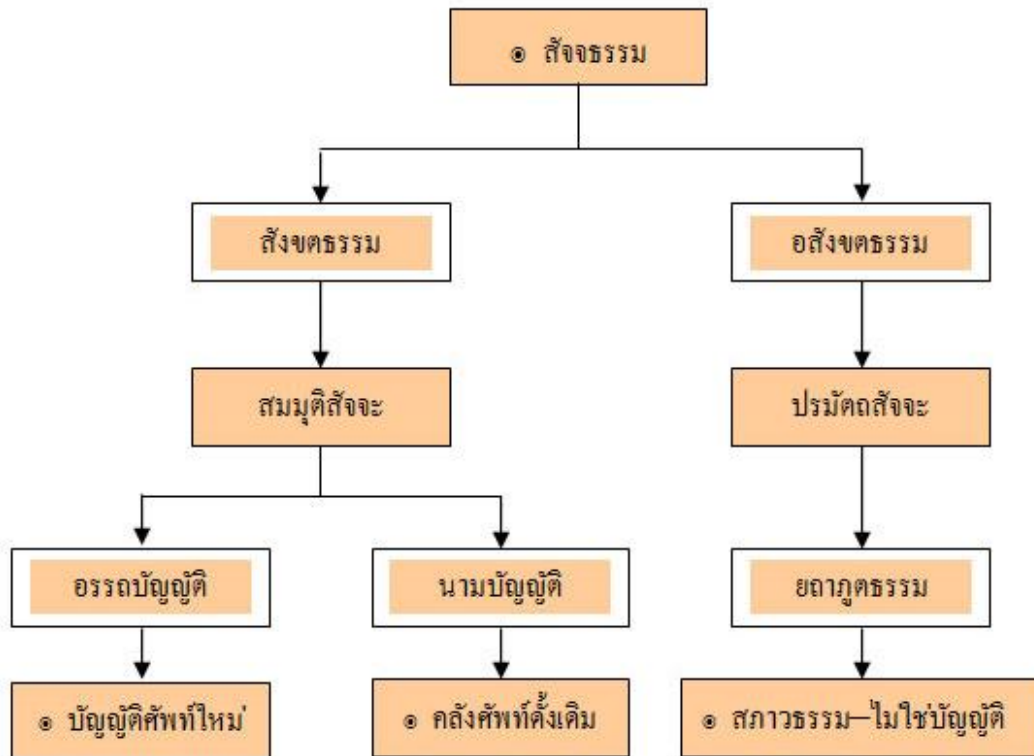


สัจนิยม-จิตนิยมเชิงอัตวิสัย (Subjective Realism and Idealism)

ปรัชญาพุทธศาสนาเป็นปรัชญาสัจนิยม (Realism) และปรัชญาจิตนิยม (Idealism) เชิงอัตวิสัย (Subjectivism) ที่สอดคล้องกับธรรมคุณ “ปัจจุตตํ เวทิตัพโพ วิญญูหิ” หมายถึง “อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน” คือ เป็นวิสัยของวิญญูชนจะพึงรู้ได้เป็นของจำเพาะตน ต้องทำด้วยตนเองเท่านั้น ถึงจะค้นพบสัจธรรม และรู้ได้ประจักษ์ที่ในใจของตนเท่านั้น ความจริงในพุทธศานานั้น ได้แบ่ง “สัจจะ” ออกเป็น ๒ ระดับ คือ (๑) สมมุติสัจจะ และ (๒) ประมุติสัจจะ ดังนี้

๑. **สมมุติสัจจะ** (Virtual Truth) คือ ความจริงตามสมมุติของสภาวะธรรมซึ่งเป็นไปตามค่านิยมที่สังคมสร้างขึ้นหรือบัญญัติกันไว้ (Social Conventions) รวมทั้งความหมายที่เป็นข้อตกลงที่สังคมบัญญัติไว้ ซึ่งเป็นสมมุติบัญญัติ ได้แก่ (๑) **อรรถบัญญัติ** (ปัญญาปิยบัญญัติ) คือ บัญญัติที่เป็นความหมาย ความหมายอันพึงกำหนดเรียก ตัวความหมายที่จะพึงถูกตั้งชื่อเรียก และ (๒) **นามบัญญัติ** (ปัญญาปนบัญญัติ หรือ หรือ สัททบัญญัติ) คือ บัญญัติที่เป็นชื่อ บัญญัติที่เป็นศัพท์ ชื่อที่ตั้งขึ้นใช้เรียก สภาวะธรรมที่เกิดขึ้นจากการปรุงแต่งของกิเลสแห่งอาสวะ (สังขตธรรม) อาจกล่าวได้ว่า เป็นสภาวะที่ไม่เป็นอิสระต้องพึ่งปัจจัยภายนอก (Dependency)

๒. **ประมุติสัจจะ** (Absolute Truth) คือ ความจริงอันแท้จริงตามสภาพที่เป็นจริง หรือเรียกว่า “ยถาภูตธรรม” (Reality) ไม่มีเหตุปัจจัยและพ้นจากความเปลี่ยนแปลง สภาวะที่เป็นอย่างนั้น (ตถตา-Objectivity) สภาวะที่ไม่เป็นอย่างอื่น (อนัญญาตา-Impartiality) เป็นสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นโดยปราศจากการปรุงแต่งใดๆ ทั้งสิ้น (อสังขตธรรม- Unconditioned Things) อาจกล่าวได้ว่าเป็นสภาวะที่เป็นอิสระของตัวเอง ไม่ต้องพึ่งปัจจัยภายนอก (Independency) สิ่งที่สำคัญ คือ ไม่มีคำศัพท์บัญญัติสภาวะ (“นิรนาม”-Anonymity) ดังกล่าวนั้น อีกนัยหนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ความจริงของสภาวะธรรม (สภาพธรรม) ทั้งปวงแล้ว พระองค์ก็ทรงเทศนาสั่งสอนพุทธบริษัทให้รู้สภาวะธรรมทั้งปวงนั้น “ไม่ใช่ตัวตน-ไม่ใช่สัตว์-ไม่ใช่บุคคล” (อนัตตา) คือ “**ประมุติธรรม**” (ประมุติสัจจะ) หมายถึง สภาวะธรรมที่มีลักษณะเฉพาะแต่ละอย่างๆ ไม่มีใครเปลี่ยนแปลงลักษณะของสภาวะธรรมนั้นๆ ได้ ไม่ว่าใครจะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม ใครจะเรียกสภาวะธรรมนั้น ด้วยคำใดภาษาใด หรือไม่เรียกสภาวะธรรมนั้นด้วยคำใด ๆ เลยก็ตาม สภาวะธรรมนั้นก็เป็นสภาพที่ไม่มีใครเปลี่ยนแปลงได้เลย ดังนั้น “**สภาวะธรรมใดที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวะธรรมนั้น ก็เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย** (ปัจจัย ๒๔) **แล้วก็ดับไป**” ดังพุทธพจน์ที่พระองค์ได้ทรงแสดงธรรมแก่ท่านพระอานนท์ว่า “**สิ่งใดเกิดขึ้นแล้ว ปัจจัยปรุงแต่งแล้ว มีความทำลายเป็นธรรมดา**” ซึ่งเป็น “**สังขตลักษณะ**” (Conditioned Things) ของสรรพสิ่งทั้งหลายนั่นเอง (สุจินต์ บริหารวนเขตต์ ๒๕๕๓: ๒๔)



สากลลักษณะในเบญจขันธ์ (Universal in the Five Groups of Existence)

โดยธรรมชาติหลักธรรมต้องมีความสอดคล้องกับ “กฎธรรมชาติ” (Natural Rule) ที่สามารถพิสูจน์ถึงความเที่ยงตรง (Validity) และความมั่นใจ (Reliability) ได้ ลักษณะของความไม่ขัดต่อ “กฎธรรมชาติ” คือ ความเป็นจริงใน “อริยสัจธรรม” (Noble Truth) ที่มีความถูกต้องจริง (Authenticity) ตามคุณลักษณะแห่ง “สากลลักษณะ” (Universal) ซึ่งเป็นสภาวะที่สามารถอธิบายสภาวธรรม ปรากฏการณ์ หรือคุณสมบัติและอาการของสรรพสิ่งที่มีอยู่จริงที่มีลักษณะร่วมในธรรมชาติได้เหมือนกัน นอกจากนี้ ในขณะเดียวกัน หลักธรรมนั้นต้องมี ความเป็น “เอกลักษณ์เฉพาะตน” หรือ “ปัจจัยัตถลักษณะ” (Uniqueness) เช่นเดียวกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- (๑) ความเป็นใหญ่ในหลักการของตนอย่างชัดเจน (Authoritativeness)
- (๒) มีอำนาจในการพยากรณ์ (Predictability) และการอนุมาน (Implicativeness)
- (๓) ความถูกต้องแม่นยำ (Accurateness)
- (๔) ความสามารถในการพิสูจน์ความถูกต้องตนเอง (Falsification)
- (๕) ความเรียบง่าย (Simplicity)

คุณลักษณะหรือคุณสมบัติดังกล่าวทั้งหมดนี้ คือ “หลักการ” (Principle) หรือ “ทฤษฎี” (Theory) ที่ เป็นความเห็นที่ถูกต้องโดยชอบแห่งสัมมาทิฐิเพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาสติปัญญาและเจริญ วิปัสสนากรรมฐานในการรู้แจ้งในอริยสัจธรรมอันถูกต้องอย่างแท้จริง สิ่งดังกล่าวข้างต้นนี้ คือ “คุณลักษณะรวม” (Common Aspects) ที่ดีของ กฎ หลักการ ทฤษฎี หรือ หลักธรรม

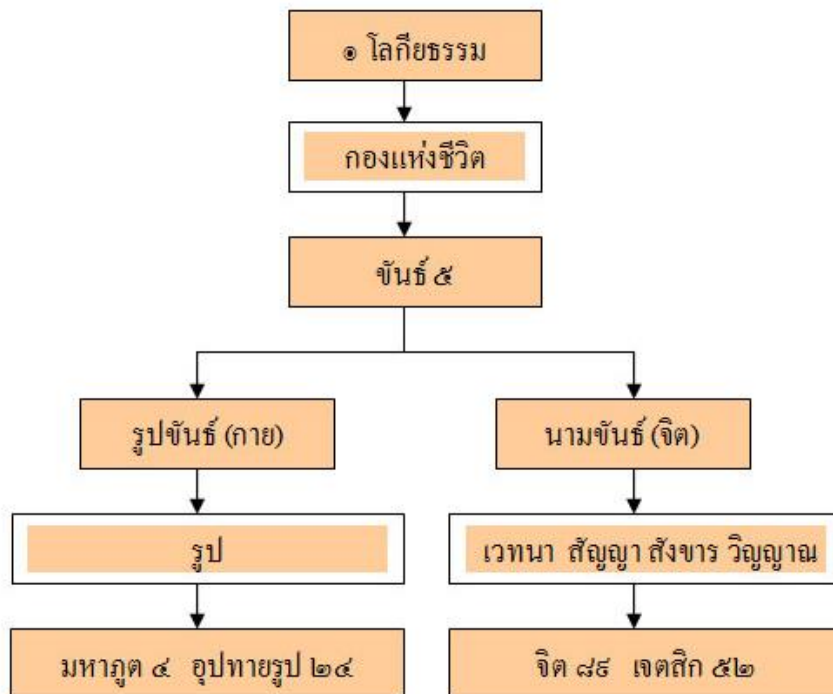
ดังนั้น ความเป็นสากลลักษณะเป็นกฎธรรมชาตินั้น “กฎไตรลักษณ์” ก็เป็นกฎธรรมชาติ เช่นเดียวกัน สามารถบรรยายคุณสมบัติและอาการของสรรพสิ่งที่จะต้องทรงสภาพในความไม่เที่ยง (อนิจตา) ความเป็นทุกข์ (ทุกขตา) และความไม่ใช่ตัวตัวตน (อนัตตา) เป็น “กฎที่ไม่มีข้อยกเว้น” (The Law Without Exception) หมายความว่า ทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องมีสภาวะแปรเปลี่ยนตามกฎไตรลักษณ์โดยปราศจากข้อยกเว้น หรือโดยปราศจาก “สภาวะสองมาตรฐาน” (Double Standard) เพราะฉะนั้น สากลลักษณะจะต้องมีความสอดคล้องกับกฎไตรลักษณ์ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติ ที่ทำหน้าที่ในการบรรยายคุณสมบัติและอาการของสภาวะธรรมที่ปรากฏจริงในธรรมชาติ ตามความเป็นจริง กล่าวโดยสรุป “กฎไตรลักษณ์” เป็น “หลักการที่อธิบายสภาวะธรรมตามสภาพจริง ด้วยเหตุผล” คือ พรรณนาตามความเป็นจริงของชุดข้อมูลหรือสภาวะธรรมนั้น (Descriptivism) ซึ่ง สอดคล้องกับธรรมคุณหัวข้อ “ปัจจุตต เวทิตัพโพ วิญญูหิ” หมายถึง “อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน” คือ เป็นวิสัยของวิญญูชนจะพึงรู้ได้ เป็นของจำเพาะตน ต้องทำจึงเสวยได้เฉพาะตนเองเท่านั้น ทำให้กันไม่ได้ เอาจากกันไม่ได้ และรู้ได้ประจักษ์ได้ที่ใจของตนเองเท่านั้น ซึ่งไม่ใช่คุณธรรมแบบบังคับต้องเป็น อย่างนั้นอย่างนี้เท่านั้น เป็นอย่างอื่นไม่ได้ นอกจากจะเป็นอย่างนี้ ลักษณะเกณฑ์บีบบังคับดังกล่าวนี้ เป็นหลักการ กฎ หรือ “ทฤษฎีแบบประกาศิต” (Prescriptivism) พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนให้ทำการ ทุกอย่างด้วยตนเอง “อตตาทิ อตตานิ นาโถ” คือ “ตนนั้นแหละ เป็นที่พึ่งของตน”

หมายเหตุ: “สากลลักษณะ” (Universal) คือ การพิจารณาวิเคราะห์และสังเคราะห์กลุ่มคุณลักษณะร่วมและเหมือนกันที่ปรากฏอยู่ในสรรพสิ่งทั้งหลาย เพื่อสร้าง กฎ หลักการ หรือ ทฤษฎี ด้วยเกณฑ์การจัดหมวดหมู่ที่คล้ายคลึงกัน (Homogeneous Categorization) ในทางตรงกันข้าม “ปัจจุตตลักษณะ” (Uniqueness) นั้น คือ การพิจารณาวิเคราะห์และสังเคราะห์กลุ่มคุณสมบัติเฉพาะที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน เพื่อสร้าง กฎ หลักการ หรือ ทฤษฎี ด้วยเกณฑ์การจัดหมวดหมู่ที่แตกต่างกัน (Heterogeneous Categorization) ส่วน “แนวคิดแบบเชิงพรรณนา” (Descriptivism) นั้น คือ การพิจารณาข้อมูลตามความเป็นจริงที่ปรากฏตามธรรมชาติ ซึ่งตรงกันข้ามกับ “แนวคิดแบบเชิงประกาศิต” (Prescriptivism) คือ การตั้งกฎเกณฑ์เอาไว้ก่อน การคิดอะไรต้องสรุปลงที่กฎเกณฑ์ที่ตั้งเอาไว้เท่านั้น ส่วนที่ไม่ตรงกับกฎเกณฑ์นั้น ถือเป็น “ข้อยกเว้น” (Exception) ที่จะจัดเป็นหมวดหมู่เช่นกัน อย่างไรก็ตาม แนวคิด (Approach) ทั้ง ๒ วิธีนี้ มีความสำคัญต่อการศึกษาค้นคว้าหลักธรรมพุทธศาสนา เพราะหลักธรรมส่วนใหญ่ใช้ในการอธิบายหรือการพรรณนา “สภาวะธรรม” ที่ปรากฏจริงตามธรรมชาติ ภายใต้อำนาจ “กฎไตรลักษณ์” ซึ่งเป็น “กฎธรรมชาติ” ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ของสิ่งที่ปรากฏตามลักษณะของ “สังขตธรรม” หรือ “สังขตลักษณะ” ที่มี “ความเกิด-คงอยู่-ดับไป” เป็นธรรมดา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในขณะที่กำลังกำหนดสติตามพิจารณาสภาวะธรรมหรือสภาวะจิตในวิปัสสนาภูมิเมื่อจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้ว

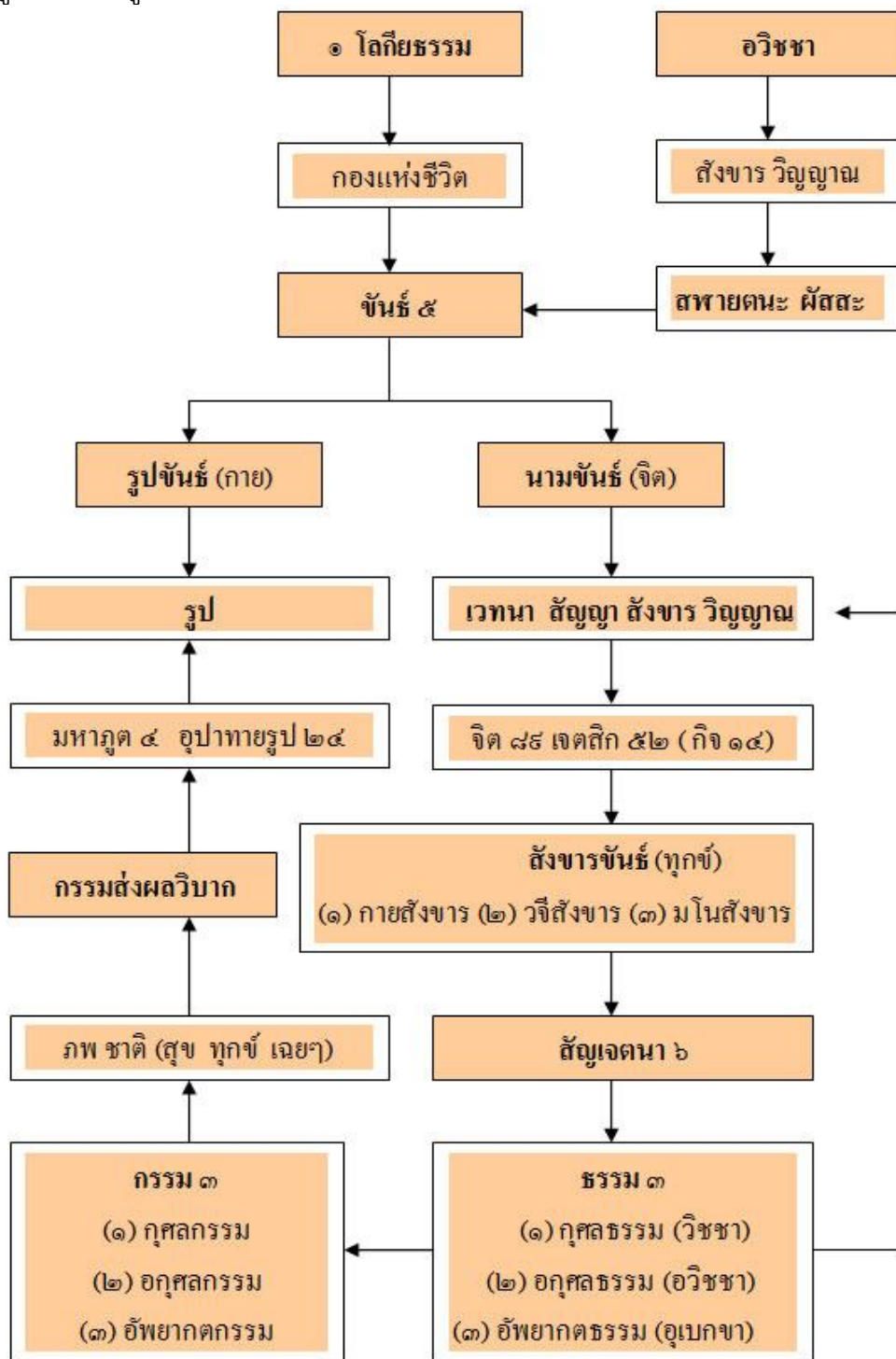
การจำแนกหมวดธรรม (Dhamma Categorization)

หลักธรรมและคุณธรรมของเบญจขันธ์นั้น สามารถแยกแยะออกเป็น ๒ หมวดธรรม ดังนี้

๑. **โลกียธรรม** (Mundane States) คือ สภาวะหรือปรากฏการณ์อันเกี่ยวเนื่องอยู่กับฝ่ายโลก หรือ “คุณสมบัติทางกายภาค” (Physical Property) ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นสภาวะธรรมที่มีสาเหตุปัจจัยจากความรู้ไม่เท่าทันจิตใจ คือ “อวิชชา” ซึ่งมีมูลเหตุจาก ตัณหา กิเลส และอุปาทานขันธ์ ๕ โดยแบ่งย่อยออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ “รูปธรรม” คือ สิ่งที่ต้องจับต้องได้ และ “นามธรรม” คือ สิ่งที่ต้องจับต้องไม่ได้ โดยใช้เกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ คือ การยอมรับข้อเท็จจริงเฉพาะสิ่งที่เก็บรวบรวมเป็นข้อมูลอย่างมีระเบียบขั้นตอน และ “วิธีการหาข้อสรุป” (Generalizations) จะต้องอยู่ในขอบเขตของชุดข้อมูลชุดดังกล่าวเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงเป็นความเชื่อในเชิงวัตถุนิยม (Materialism) อย่างไรก็ตาม ในพุทธศาสนามีความเชื่อว่า “จิตเป็นสภาวะที่มีจริง” (*Mentality is a state of reality.*) ความสิ้นสุดของชีวิตไม่ใช่ความสูญสิ้นไป เป็นเพียงการสลายของ “ธาตุ ๔” ซึ่ง “จิต” จะต้องรับวิบากกรรมที่ตนได้ทำไว้ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือชั่วก็ตาม (ชีวิตสันตติ-นิสสันท์-ผลวิบากกรรมไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม) ดังนั้น จึงเป็นความเชื่อในเชิงจิตนิยม (Idealism) หรือ “มโนภาพนิยมเชิงอัตวิสัย” ถือว่าจิตหรือวิญญาณเป็นประธานของสิ่งทั้งหลาย และจิตอย่างเดียวเป็นสิ่งที่แท้จริงโดยจำแนกสภาวะธรรมของขันธ์ ๕ ออกเป็น ๒ ส่วนหลักๆ คือ “นามรูป” ตามหลัก “ปฏิจจสมุปบาท อิทัปปัจจตา” ได้แก่ (๑) “รูป” (กาย) ได้แก่ รูปขันธ์ และ (๒) “นาม” (จิตใจ) ได้แก่ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์ ดังรายละเอียดในแผนผังข้างล่างนี้



อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาโลกียธรรมโดยใช้เกณฑ์หลักธรรม “ธรรม ๓” จะพบว่า จิตและเจตสิกต้องพิจารณา “สังขารชั้น” เมื่อมีสภาวะธรรมใหม่เกิดขึ้น คือ “สังขาร ๓” ได้แก่ กายสังขาร วีสสังขาร และมโนสังขาร เพื่อแสดง “กรรม ๓” คือ ทางกาย วาจา และใจ จาก “นามธรรม” (นามชั้น) ดังกล่าว ออกเป็น “รูปธรรม” (รูปชั้น) ดังรายละเอียดในแผนผังข้างล่างนี้



วจร “ปฏิจจนุปบาท อิทัปปัจจยตา” (ฝ่ายอกุศลกรรม)

๑ **ฐิติภูตัง** (จิตดั้งเดิม) – **อกุศลกรรม** – **อวิชชา** – สังขาร – วิญญาณ – นามรูป – สฬายตนะ – ผัสสะ – เวทนา – ตัณหา – อุปาทาน – ภพ –ชาติ – ชรามรณะ – โสกะ – ปริเทวะ – ทุกข์ – โทมนัส – อุปายาส

ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็น “โลกียธรรม” นั้น ต้องมีความเชื่อในเรื่องเดียวกัน คือ “กฎแห่งกรรม” ทั้งฝ่ายกุศลกรรมและอกุศลกรรม ที่ส่งผลให้เกิดภพเกิดชาติในภูมิที่แตกต่างกัน ซึ่งขึ้นกับว่า “กรรม” (Deed) ที่ได้กระทำไปด้วยเจตนาแล้วนั้น ส่งผล “ผลวิบากกรรม” ประเภทไหน จะต้องได้รับผลวิบากตามนั้น (ชีวิตสันตติ) หลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตง่ายๆ คือ ละเว้นความชั่ว พยายามหมั่นสร้างคุณความดี และทำจิตใจให้แจ่มใส ที่สำคัญที่สุด คือ อย่าให้ “อวิชชา” ครอบงำจิตใจเป็นเด็ดขาด เพราะจิตใจเป็นผู้แสดงสัญญาเจตนาผ่านทาง “อายตนะ ๑๒” (อินทริยสังวร) ในกรณีกระทำกรรมเป็นพฤติกรรมต่างๆ ทางกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม “สัญญาชั้น” (วิบากจิต) จะทำหน้าที่เก็บบันทึกการกระทำกรรมในครั้งนี้ ไม่ว่าดีหรือชั่วก็ตาม โดยสังขารชั้นทำหน้าที่ปรุงแต่งความคิด อารมณ์ ความรู้สึก ตาม “อวิชชา” ความไม่รู้ จึงทำให้จิตตกอยู่ในอำนาจกิเลส ตัณหา และอุปาทาน ดังนั้น จากแผนผังดังกล่าวข้างบนนี้ “ธรรม ๓” ซึ่งประกอบด้วย กุศลธรรม (วิชา) อกุศลธรรม (อวิชา) และอัปยาคธรรม (อุเบกขา) ทำหน้าที่เป็นพื้นฐานของ “สัญญาเจตนา-ความจงใจ” ที่แสดงออกในการกระทำกรรมให้เกิดขึ้น โดยแสดงออกในรูปแบบของ “รูปชั้น” และ “นามชั้น” รวมกันเป็น “ชั้น ๕” คือ “กองแห่งชีวิต”

กล่าวโดยสรุป “โลกียธรรม” หมายถึง สภาพะเนื่องในโลกด้วย “ชั้น ๕” ที่ถูกครอบงำโดย “กิเลสอาสวะ” ทั้งหมด ได้แก่ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ คือ กิเลสที่ไหลซึมซ่านไปย้อมใจเมื่อประสบอารมณ์ต่างๆ ทำให้เกิด “อุปาทานชั้น ๕” ซึ่งสนับสนุนให้จิตต้องทำแต่สิ่งที่เป็นฝ่ายอกุศลกรรม และต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในอุปบัติภพชาติแห่งสังสารวัฏฏ์ตาม “ยถากรรม” ไม่สิ้นสุด เนื่องด้วยวิบากกรรมที่ได้กระทำมาแล้ว (ชีวิตสันตติ) สิ่งสำคัญที่สุด คือ ทำให้จิตเศร้าหมองอยู่กับ “ภาพมายา” (Illusion) ที่หลอกลวงให้ติด “กับดักความคิด” ด้วยมิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด) คือ การหลงยึดสภาวะธรรมทั้งหลายว่า “เป็นตัวตน-เป็นสัตว์-เป็นบุคคล” (อัตตา) หมกมุ่นอยู่กับกามราคะ ยึดมั่นในอัตตา-ในตัวเอง-ในภพ (“ภวราคะ” คือ ความกำหนดในภพ ความอยากเป็น อยากยิ่งใหญ่ อยากยั่งยืน) มีชีวิตอยู่แต่กับความไม่รู้ ความอับปัญญา อันเนื่องด้วยอวิชชา เพราะความจำ (สัญญา) ประสบการณ์ เพราะความยึดมั่นถือมั่น (อุปาทาน) พลาดโอกาสที่จะเจริญปัญญาแห่งวิชา ซึ่งทำให้กิเลส ตัณหา อุปาทานชั้น ๕ ครอบงำอย่างไม่สิ้นสุด จึงเกิด “ความทุกข์” (“สทคตทุกข์” –ทุกข์สุขคละร่วมกันไปตาม “โลกธรรม ๘” เช่น นิินทา-สรรเสริญ มียศ-เสื่อมยศ เป็นต้น) ตามหลักธรรม “ปฏิจจนุปบาท อิทัปปัจจยตา” ลองพิจารณาวจรภาพรวมทั้งหมดของการเกิดอุปาทานชั้น ๕ ดังรายละเอียดข้างล่างนี้

๑ อาสวะ				
กามาสวะ ภวาสวะ ทิฏฐาสวะ อวิชชาสวะ				
๑ ชั้น ๕ แห่งโลกียธรรม				
รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้น				
อายตนะภายนอก ๖ (อารมณ์ ๖)			อายตนะภายใน ๖ (อินทรีย์ ๖)	
			สฬายตนะ	
๑ อาหาร ๔				
(๑) กวฬิงการาหาร (๒) ผัสสาหาร (๓) มโนสัญเจตนาหาร (๔) วิญญาณาหาร				
(อายตนะ ๑๒) + วิญญาณ = ผัสสะ				
๑	รูป (รูปะ)	สัญญา	ตา (จักขุ)	ผัสสะ เวทนา สังขาร วิญญาณ
๒	เสียง (สัททะ)	สัญญา	หู (โศตะ)	ผัสสะ เวทนา สังขาร วิญญาณ
๓	กลิ่น (คันธะ)	สัญญา	จมูก (ฆานะ)	ผัสสะ เวทนา สังขาร วิญญาณ
๔	รส (รสะ)	สัญญา	ลิ้น (ชีวนา)	ผัสสะ เวทนา สังขาร วิญญาณ
๕	สัมผัสทางกาย (โผฏฐัพพะ)	สัญญา	กาย (กาย)	ผัสสะ เวทนา สังขาร วิญญาณ
๖	สิ่งที่ใจนึกคิด (ธรรมารมณ์)	สัญญา	ใจ (มโน)	ผัสสะ เวทนา สังขาร วิญญาณ

หมายเหตุ “อายตนะ” หมายถึง สิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ทั้งภายในและภายนอก
 แตนต่อหรือแดนเกิดแห่งความรู้ทั้งภายในและภายนอก
 “อารมณ์ ๖” หมายถึง ความเป็นสิ่งสำหรับให้จิตยึดหน่วง
 “อินทรีย์ ๖” หมายถึง ความเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตนแต่ละอย่าง
 อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงเสมอ คือ (๑) การพิจารณา “ระบบโครงสร้างกลาป” หรือ “โครงสร้างอะตอม” (Atom Structure) ในการเกิด “อุปาทานชั้น ๕” ที่เรียกว่า “กลาปวิปัสสนา” (๒) การพิจารณา “การเกิดกรรม” ตามทัศนะของบทความ “จิตคือพุทธะ” อ่านบทพจนหลาย ๆ รอบ และ (๓) การพิจารณา “การแยกนามรูป” แห่งชั้น ๕ ระหว่างรูปธรรมกับนามธรรม
 องค์ประกอบของ “ชั้น ๕” คือ (๑) รูปชั้น (๒) เวทนาชั้น (๓) สัญญาชั้น (๔) สังขารชั้น และ (๕) วิญญาณชั้น เรียกสั้น ๆ ว่า “รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ” เพื่อให้เห็นได้อย่างชัดเจนตามหลักธรรม “ปฏิจจสมุปบาท อิทปปัจจยตา” คือ แยกออกเป็น “นามรูป” ฝ่ายอกุศลกรรม แสดงให้เห็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เนื่องจาก ตกอยู่ภายใต้อำนาจของ “อวิชา” หมายถึง “โมหเจตสิก” เป็น

อกุศลธรรมที่ไม่รู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง เป็นกิเลสวัฏฏ์ที่เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร ซึ่งเป็นปฐมมูลเหตุของกองทุกข์ทั้งปวง ถ้าพิจารณาในแง่ของโลภียธรรม หมายถึง “ขั้น ๕” ที่เป็นอาสวะทั้งหมด

■ อาสวะ ๔ (Mental Intoxication)

“อาสวะ ๔” คือ กิเลสที่ทำให้ตกอยู่ในวังวนของสังสารวัฏฏ์ เนื่องจากผลวิบากของกรรมชั่ว หรือ อกุศลกรรม ซึ่งประกอบด้วย กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา ได้แก่

- (๑) กาม หรือ “กามาสวะ” คือ สิ่งที่มีมอมพินิจิตด้วยกามราคะ ความอยากในกามารมณ์
- (๒) ภพ หรือ “ภवासวะ” คือ สิ่งที่มีมอมพินิจิตด้วยความกำหนดในภพ ความอยากเป็นอยากยิ่งใหญ่ อยากยั่งยืน ความเห็นว่ามีตัวตนแห่งอัตตาและโลกซึ่งเที่ยงแท้ยั่งยืนคงอยู่ตลอดไป
- (๓) ทิฏฐิ หรือ “ทิฏฐิาสวะ” คือ สิ่งที่มีมอมพินิจิตด้วยความเห็นผิด การยึดถือความเห็น เอาความคิดเห็นของตนเป็นความจริง ความใคร่อยากที่ประกอบด้วย ภวทิฏฐิ หรือ สัสสตทิฏฐิ ซึ่งเป็นความเห็นว่าอัตตาและโลกซึ่งเที่ยงแท้ยั่งยืนคงอยู่ตลอดไป กับความใคร่อยากที่ประกอบด้วย วิภวทิฏฐิ หรือ อจฺเณททิฏฐิ ซึ่งเป็นความเห็นว่าอัตตาและโลกซึ่งจักพินาศขาดสูญหมดสิ้น
- (๔) อวิชชา หรือ “อวิชชาสวะ” คือ ความไม่รู้จริง ความหลง คือ “โมหะ” ซึ่งประพลิตหนักไปทางขเลา เหางซิม เจื่องง งามาย หรือความไม่รู้ไม่เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง

เพราะฉะนั้น หลักธรรม “ปฏิจจสมุปบาท อิทัปปัจจยตา” ที่แสดงถึงสาเหตุหรือปัจจัยแห่งการเกิดทุกข์แบบนี้ เรียกว่า “อนุโลมปฏิจจสมุปบาท” ดังรายละเอียดเพิ่มเติมข้างล่างนี้

ปฏิจจสมุปบาท อิทัปปัจจยตา (ฝ่ายสาเหตุแห่งทุกข์ เนื่องจากอวิชชา)

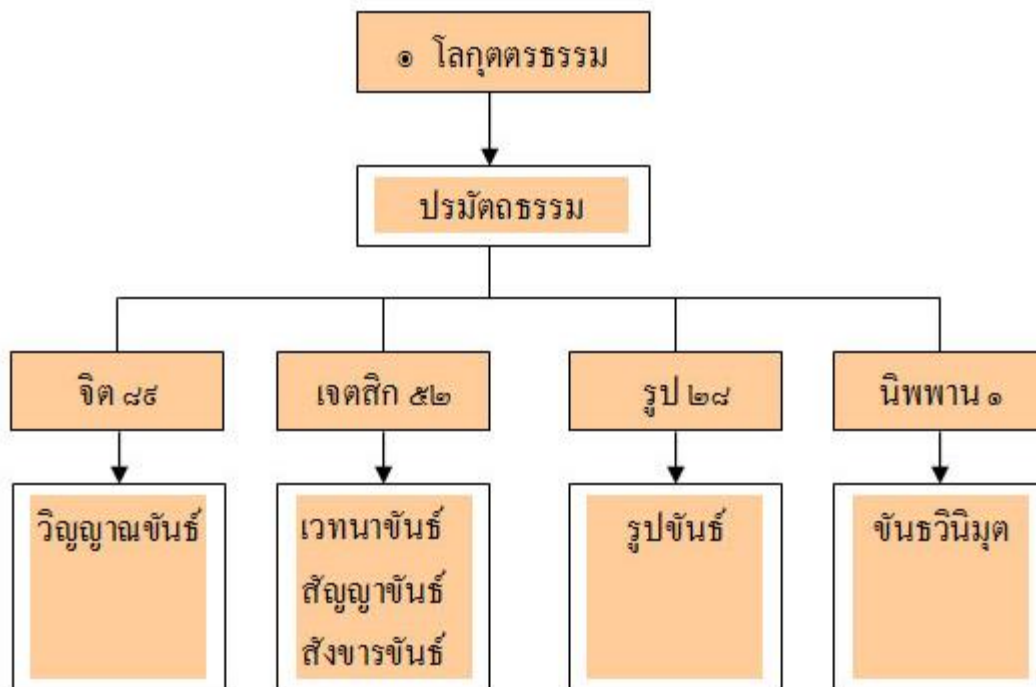
- ๑ ฐิติภูตัง (จิตดั้งเดิม) – อกุศลกรรม – อวิชชา – สังขาร – วิญญูณ – นามรูป – สฬายตนะ – ผัสสะ – เวทนา – ตัณหา – อุปาทาน – ภพ –ชาติ – ชรามรณะ – โสกะ – ปริเทวะ – ทุกข์ – โทมนัส – อุปายาส

๑ ปฏิจจสมุปบาท อิทัปปัจจยตา	
นามรูปปริจเฉทญาณ (การแยก रूपและนาม)	
๑ รูปขั้น ๑	๑ นามขั้น ๔
(๑) รูปขั้น	(๑) เวทนาขั้น (๒) สัญญาขั้น (๓) สังขารขั้น (๔) วิญญูณขั้น
(๑) อาการ	(๑) การเห็น (๒) การจำ (๓) การคิด (๔) การรู้

สภาวะธรรมที่มีความแปรปรวนมากที่สุด คือ “สังขารชั้น” เกิดขึ้นจากอวิชชา หลังจากนั้นสังขารชั้น จะทำการปรุงแต่ง “นามรูป” โดยเริ่มตั้งแต่- วิญญาณ ข้ามมาที่ - สฬายตนะ - ผัสสะ - เวทนา - ตัณหา - อุปาทาน - ภพ -ชาติ - ชรามรณะ - โสกะ - ปริเทวะ - **ทุกข** - โทมนัส - อุปายาส ขึ้นตอน การเกิดขึ้นของเหตุปัจจัยตั้งแต่ “อวิชชา” จนถึง “อุปายาส” เป็นกระบวนการรับรู้อารมณ์ของจิต โดย “รูปชั้น ๑” จะประกอบด้วย “อายตนะ ๑๒” แบ่งออกเป็น (๑) ปัจจัยภายนอก คือ “อายตนะ ภายนอก ๖” ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ และ (๒) ปัจจัยภายใน คือ “อายตนะ ภายใน ๖” ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ส่วน “นามชั้น” นั้น จะเริ่มต้นเชื่อมจาก “รูปชั้น ๑” ได้แก่ (๑) เวทนาชั้น (๒) สัญญาชั้น (๓) สังขารชั้น (๔) วิญญาณชั้น

๑ **อวิชชา** - สังขาร - วิญญาณ - **นามรูป** - สฬายตนะ - ผัสสะ - เวทนา - ตัณหา - อุปาทาน - ภพ - ชาติ - ชรามรณะ - โสกะ - ปริเทวะ - **ทุกข** - โทมนัส - อุปายาส “นามรูป” คือ นามและรูป ได้แก่ เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ (การกำหนดไว้ในใจ) ชั้น ๕ หรือ “นาม” คือ จิตหรือความนึกคิด (เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) “รูป” คือ รูปร่างที่สัมผัสได้ทาง ตา เป็นของ “รูปหยาบ” ดังนั้น นามรูปจึงเป็นปัจจัยให้เกิดสฬายตนะ

๒. **โลกุตตรธรรม** (Supermundane States) คือ สภาวะหรือปรากฏการณ์อันอยู่เหนือฝ่าย โลกหรือทางธรรมแบบอภิปรัชญา (Metaphysics) เป็นเรื่องของปรมาตม์แห่งความจริงอันเป็นที่สุด หมายถึง “ปรมาตตธรรม” (Ultimate Realities) ซึ่งมีคุณธรรมย่อย ๔ ประการ (๑) **จิต** คือ วิญญาณ ชั้น อันเป็นสภาวะที่คิดรู้แจ้งอารมณ์ สภาวะธรรมที่เป็นใหญ่ในการรับรู้สิ่งที่ปรากฏด้วย “อายตนะ ๑๒” จิตมีทั้งหมด ๘๙ ประเภท โดยจำแนกตามภูมิ เรียกว่า “**จิต ๘๙**” ถ้าจิตมี ๑๒๑ ประเภท โดย จำแนกตามชาติ เรียกว่า “**จิต ๑๒๑**” (๒) **เจตสิก** คือ สภาวะธรรมที่เกิดขึ้นร่วมกับจิต รู้สิ่งเดียวกับจิต ดับพร้อมกับจิต และเกิดที่เดียวกับจิต นั่นคือ เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น อันเป็นสภาวะ คุณสมบัติ และอาการของจิต เจตสิกมีทั้งหมด ๕๒ ประเภท (๓) **รูป** คือ สภาวะธรรมที่ไม่ใช่สภาพรู้ใน รูปชั้น อันเป็นสภาวะที่เป็นร่าง พร้อมทั้งคุณสมบัติ และอาการ รูปมีทั้งหมด ๒๘ ประเภท และ (๔) **นิพพาน** คือ “**ขันธวิมุต**” อันเป็นสภาวะที่สิ้นกิเลสและทุกข์ทั้งปวง ซึ่งเป็นสภาวะที่พ้นจากชั้น ๕ แล้ว (การระเบิดชั้น ๕ - ขันธวิมุต) หรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึง ธรรมที่ดับกิเลส ดับทุกข์ นิพพานไม่มีปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้น “**วิสังขารธรรม**” คือ สภาวะธรรมที่ปรากฏขึ้นตามความเป็นจริงใน ธรรมชาติ - “**อสังขตธรรม**” คือ สภาวะธรรมที่ปราศจากปัจจัยปรุงแต่งที่ทำให้เกิดวิสังขารธรรม ซึ่ง แสดงว่า “นิพพาน” จึงไม่เกิดดับอีก เพราะฉะนั้น “**ปรมาตตธรรม**” หมายถึง สภาวะธรรมที่มีจริงแท้ เป็น “**อภิธรรม**” เป็นธรรมที่เป็น “**อนัตตา**” ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของผู้ใดทั้งสิ้น เป็น สภาวะธรรมที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะไม่ประสูติและตรัสรู้ก็ตาม สภาวะธรรมทั้งหลายนั้น ก็ย่อมเป็นไปตามเหตุปัจจัยอยู่แล้ว ดังรายละเอียดในแผนผังข้างล่างนี้



สำหรับการพิจารณาองค์ประกอบเชิงระบบโครงสร้างของ “ชั้น ๕” ตามแนวทางพุทธศาสนานั้น “ชั้น ๕” แบ่งออกเป็น ๒ หมวด ตามหลักธรรม “ปัจจุสมุปบาท อิทปปัจจยตา” คือ “นามรูป” ได้แก่ (๑) “รูปชั้น” คือ ร่างกายพร้อมคุณสมบัติและอาการ หมายถึง “รูปธรรม” ได้แก่ “มหุตรูป ๔” กับ “อุปาทายรูป ๒๔” และ (๒) “นามชั้น” คือ จิตพร้อมคุณสมบัติและอาการ หมายถึง “นามธรรม” ได้แก่ จิต (วิญญูณ) หรือ “จิต ๘๙” กับ “เจตสิก ๕๒” (เวทนา สัญญา สังขาร) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

หมวดธรรม-สภาวะธรรม	ชั้น ๕
รูปธรรม (Concrete) กาย (Body)	รูปชั้น (Materiality) (๑) รูป (๒) อุปาทายรูป
นามธรรม (Abstract) จิตใจ (Mind)	นามชั้น (Mentality) (๑) จิต (วิญญูณ) (๒) เจตสิก (เวทนา สัญญา สังขาร)

กล่าวโดยสรุป “โลกุตตรธรรม” หมายถึง สภาวะพ้นโลก (วิภว) ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ และในอีกความหมายหนึ่ง คือ หลักธรรม “ปรมัตถธรรม” หมายถึง สิ่งที่เป็นจริงโดยความหมายสูงสุดแห่งปรมัตถ์ ซึ่งมีเนื้อหาของหมวดธรรมเกี่ยวกับ “ชั้น ๕” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ปรมัตถธรรม ๔	ขั้น ๕ แห่งโลกุตตรธรรม
(๑) จิต คือ สภาวะที่คิดรู้แจ้งอารมณ์	วิญญาน
(๒) เจตสิก คือ สภาวะ คุณสมบัติและอาการของจิต	เวทนา สัญญา สังขาร
(๓) รูป คือ สภาวะที่เป็นร่าง พร้อมทั้งคุณและอาการ	รูป
(๔) นิพพาน คือ สภาวะที่สิ้นกิเลสและทุกข์ทั้งปวง	ขั้นธวินิมุต (สภาวะที่พ้นจากขั้น ๕)

ข้อสังเกต: องค์ธรรมในปรมัตถธรรมต้องเป็นกุศลธรรม และอัปยาคธรรม

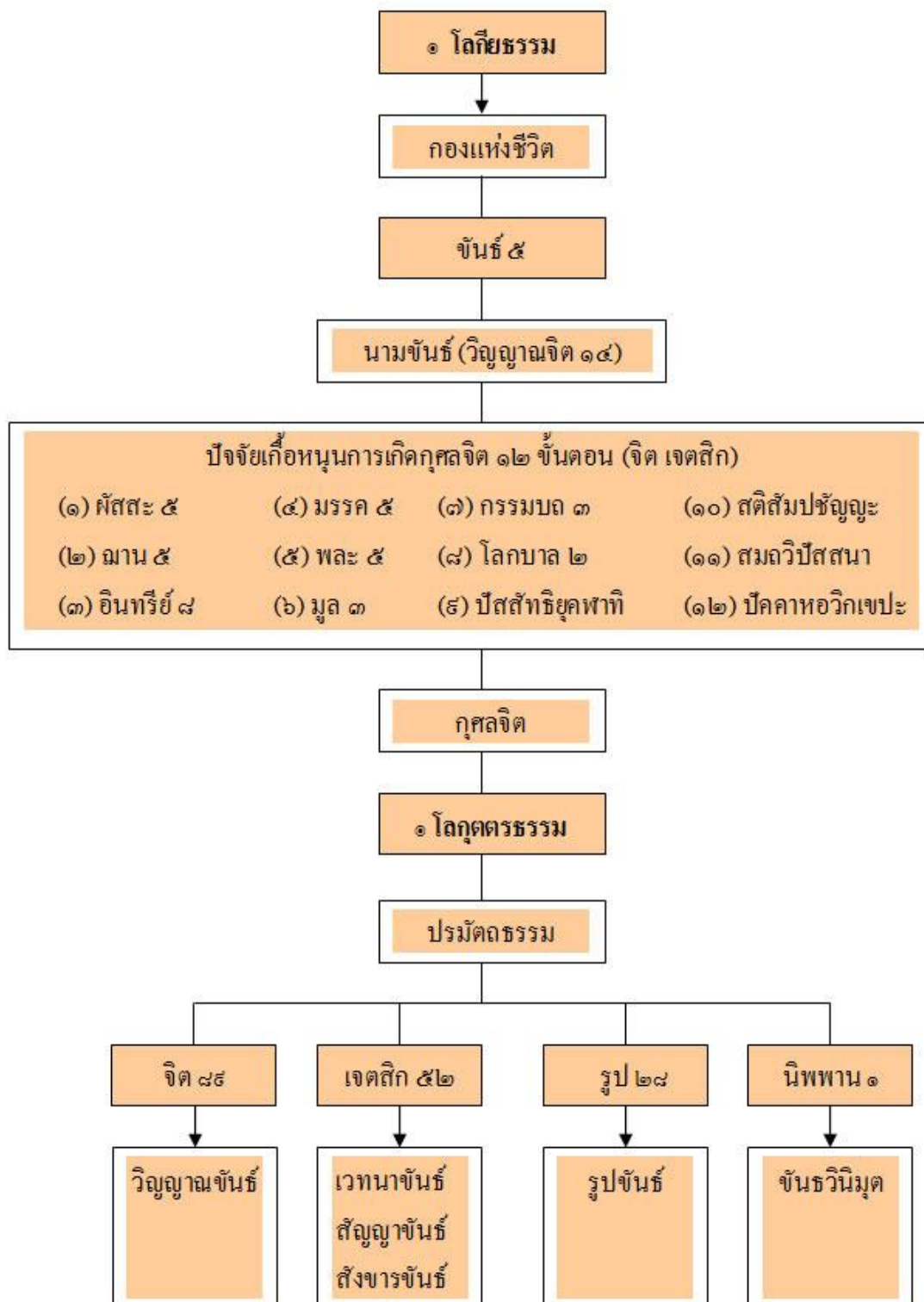
ปรมัตถธรรม ๔	ธรรม ๓
กุศลจิต - เจตสิก	กุศลธรรม
อกุศลจิต - เจตสิก	อกุศลธรรม
วิปากจิต - เจตสิก	อัปยาคธรรม
กิริยาจิต - เจตสิก	อัปยาคธรรม
รูป - อุปาทายรูป	อัปยาคธรรม
นิพพาน	อัปยาคธรรม

ในการพิจารณานามขั้นในส่วนที่เป็นกุศลจิตนั้น ปัจจัยแห่งหลักธรรมที่เกี่ยวพันให้จิตกลายเป็นกุศลจิตมีจำนวน ๑๒ ประการ ซึ่งใช้เป็นคำอธิบายสภาวะธรรมแห่งกุศลจิตได้อย่างชัดเจน การประยุกต์ความรู้ในหลักธรรมมาอธิบายสภาวะทางจิต (สภาวะจิต) หรือปรากฏการณ์ของจิต เป็นขั้นตอนการพัฒนาองค์ความรู้ที่สำคัญ พยายามพิจารณา “กระบวนการของปรากฏการณ์” (Phenomenal Process) ดังกล่าวนั้น ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้และชัดเจน เพื่อตรวจสอบหรือพิสูจน์ “ข้อสมมุติฐาน” (Hypotheses) ทั้งหลายที่ยังสงสัยอยู่ แล้วหา “ข้อสรุป” ที่เป็น หลักการ ทฤษฎี หรือกฎเกณฑ์ ที่ถูกต้องตามหลักธรรมในขั้นสุดท้าย

‘ “กิเลสมันมีอุปายหลายอย่าง ที่มักเอาชนะคนผู้จะปราบมันเสมอ แทนที่จะปราบมัน กลับถูกมันปราบเอา ฉะนั้น วันคนล่องไปอย่าให้ล่องไปเปล่า ต้องประกอบความพากเพียรภาวนา อย่าเป็นแกกีนแกนอนเป็นใหญ่ ให้มุ่งชำระกิเลสเป็นของจำเป็น เป็นหน้าที่สำคัญ”

(พระญาณสิทธาจารย์. สำนักสงฆ์ถ้ำผาปล่อง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่)

๑ ปัจจัยแห่งหลักธรรมสำหรับกุศลจิต



(๒) **วิสังขารธรรม** คือ ธรรมที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง ธรรมไม่เกิดขึ้น

▶ **หมวดที่ ๔**

(๑) **สังขตธรรม** คือ คือ ธรรมที่ปรุงแต่งแล้ว ธรรมที่เกิดขึ้นแล้วดับไป ได้แก่ จิต เจตสิก รูป ซึ่งหมายถึง ชั้นที่ ๕ ทั้งหมด

(๒) **อสังขตธรรม** คือ ธรรมที่ไม่เกิดดับ ธรรมที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง ได้แก่ นิพพาน

a การเกิดกุศลกรรมจิต ๑๒ ขั้นตอน (Twelve-Stepped Wholesome Action)

สภาวะธรรมที่เป็นปัจจัยให้กุศลจิตเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์นั้น เป็นอุบายอย่างหนึ่งที่ควรนำมากำหนดพิจารณาให้ถ่องแท้ เพื่อให้เห็นระบบโครงสร้างเชิงกายภาพของกุศลจิต และเพื่อให้เกิด “การสรุปความคิดรวบยอด” (Conceptualization) เชิงวิเคราะห์และสังเคราะห์ในเวลาเดียวกัน ซึ่งเรียกว่า “หน่วยความคิด” หรือ “สังกะปป” (Concept) แนวคิดทางพุทธศาสนามีเทคนิคหรือวิธีการพิจารณาสภาวะธรรมเชิงจิตได้อย่างลึกซึ้งและก้าวหน้ามากที่สุด “ปรากฏการณ์ทางจิต” (Mental Phenomenon) ถือว่าไม่ใช่เรื่องลึกลับ เพราะพุทธศาสนามีความเชื่อในเรื่องจิตหรือใจเป็นพื้นฐานในทฤษฎีหรือหลักธรรม ดังพุทธพจน์ต่อไปนี้

มโน บุพพกมา ธมฺมา มโน เสฏฺฐา มโน มยา

“ธรรมทั้งหลายมีใจก่อน มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ”

ดังนั้น เครื่องมือที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทางใช้ในการค้นคว้าหลักธรรมและตรัสรู้ธรรมทั้งหลายนั้น คือ “ใจ” (Mind) หรือ “จิตวิญญาณ” (Spirituality) ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ชาติทั้งหลายมีอยู่กับตนเองตั้งแต่เกิด ในความเป็นจริง คำว่า “ใจ” หรือ “จิตวิญญาณ” นั้นหมายถึง “สติสัมปชัญญะ” (Mindfulness and Awareness) ซึ่งเป็นจิตที่ทำหน้าที่ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ ในการเจริญสติถึงขั้นที่เกิดสมาสตินั้น สติย่อมเป็น “จิตตัวหยั่งรู้” คือ “สติปัญญา” แล้วพัฒนาเป็น “ญาณทัสสนะแห่งการหยั่งรู้” หรือ “ปัญญาญาณแห่งการหยั่งรู้” (Insightful Knowledge and Vision) ข้อที่ควรระลึกอยู่เสมอ คือ “พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา” หมายถึงการบรรลุธรรมทั้งปวง (สัจฉิกรณะ) เกิดเนื่องด้วยการเจริญและพัฒนาองค์ความรู้ (The Body of Knowledge) ด้วย “ปัญญาญาณแห่งการหยั่งรู้” ไม่ว่าจะเป็นการแก้ปัญหาด้านชีวิตเนื่องด้วยความทุกข์หรือปัญหาทางสังคม หมวดธรรมในพระไตรปิฎกได้บรรจุหลักการในการแก้ปัญหาทุกด้านสาขาวิชา เพียงแต่ว่าใครจะเป็นผู้มี “ดวงตาเห็นธรรม” (The Eye of Dhamma-ธรรมจักษุ) ที่จะเห็นสัจจธรรมเท่านั้นเอง องค์ประกอบของมนุษย์นั้นมี ๒ ส่วน คือ “กาย” (Body) และ “ใจ” (Mind) ร่างกายของมนุษย์ คือ “แบบจำลองของจักรวาล” (Universe Model) แห่งสรรพสิ่งทั้งหลายด้าน “ธาตุวัตถุนิยม” (Element-Oriented Materialism) ส่วนใจของมนุษย์ คือ “แบบจำลองแห่งสรรพวิชา” (Omniscience-Based

Model) ตั้งแต่ “โลกียสัจจะ” จนถึง “ปรมาตมสัจจะ” แห่งสรรพสิ่งทั้งหลายด้าน “จิตวิญญาณสัจจะนิยมเชิงอัตวิสัย” (Spiritualized Idealism and Subjective Realism) คือ “ศักยภาพของจิต” (Mind Potential) ซึ่งมนุษย์มีความสามารถเหนือข้อจำกัดทั้งด้านเวลาและสถานที่ สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องแสวงหาความรู้อย่างไม่สิ้นสุด ด้วย “ญาณทัสสนะแห่งการหยั่งรู้” หรือ “ปัญญาญาณแห่งการหยั่งรู้” (Insightful Knowledge and Vision) ดังนั้น ร่างกายจึงเป็นเพียง “ภาพมายาเชิงจิต” (Mental Illusion) ไม่ใช่ตัวตนที่สุดของสัพพัญญูแห่งความเป็นมนุษย์ชาติ แต่ “จิต” คือ “ประธานแห่งสัจธรรม” ทั้งปวง

เราได้พิจารณาจิตหรือใจในเชิงหน้าที่ไปแล้ว นั่นคือ “ใจ” คือ “ทุกสิ่งทุกอย่าง” ในอันดับต่อไป จะเป็นการพิจารณาการเกิดของจิตในฝ่ายกุศลกรรม เป็นการพิจารณาในส่วนที่สภาวะธรรมแห่งจิตมีหลักกรรมหรือทฤษฎีอะไรที่สามารถนำมาอธิบาย “ปรากฏการณ์ทางจิต” (Mental Phenomenon – สภาวะจิต) นี้ได้ ซึ่งหลักกรรมเหล่านั้น สามารถอธิบายถึง “ปัจจัยค้ำจุน” (Dependent Mode) ซึ่งแสดงถึงสภาวะในการเจริญสติปัญญาเพื่อตามพิจารณาให้เห็นแจ้งรู้ชัดในสภาวะธรรมแห่งจิตในขณะนั้น มีลำดับธรรมใดหรือสภาวะธรรมใดเป็นปัจจัยแห่งองค์ประกอบของกุศลจิตทั้งหมดด้วย “ความสัมพันธ์แบบองค์รวม” (Holistic Relationship) คือ องค์ธรรมทั้งหมดเกิดขึ้นพร้อมกันโดยอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งมีลักษณะการเกิดผสมผสานกันระหว่าง “สัมปยุตตปัจจัย” กับ “วิปยุตตปัจจัย” หรือ “สหชาติปัจจัย” สำหรับเหตุหรือ “ปัจจัยค้ำจุนพื้นฐานแห่งการเกิดกุศลจิต” ในหัวข้อนี้ มีจำนวนทั้งหมด ๑๒ องค์ประกอบ ได้แก่

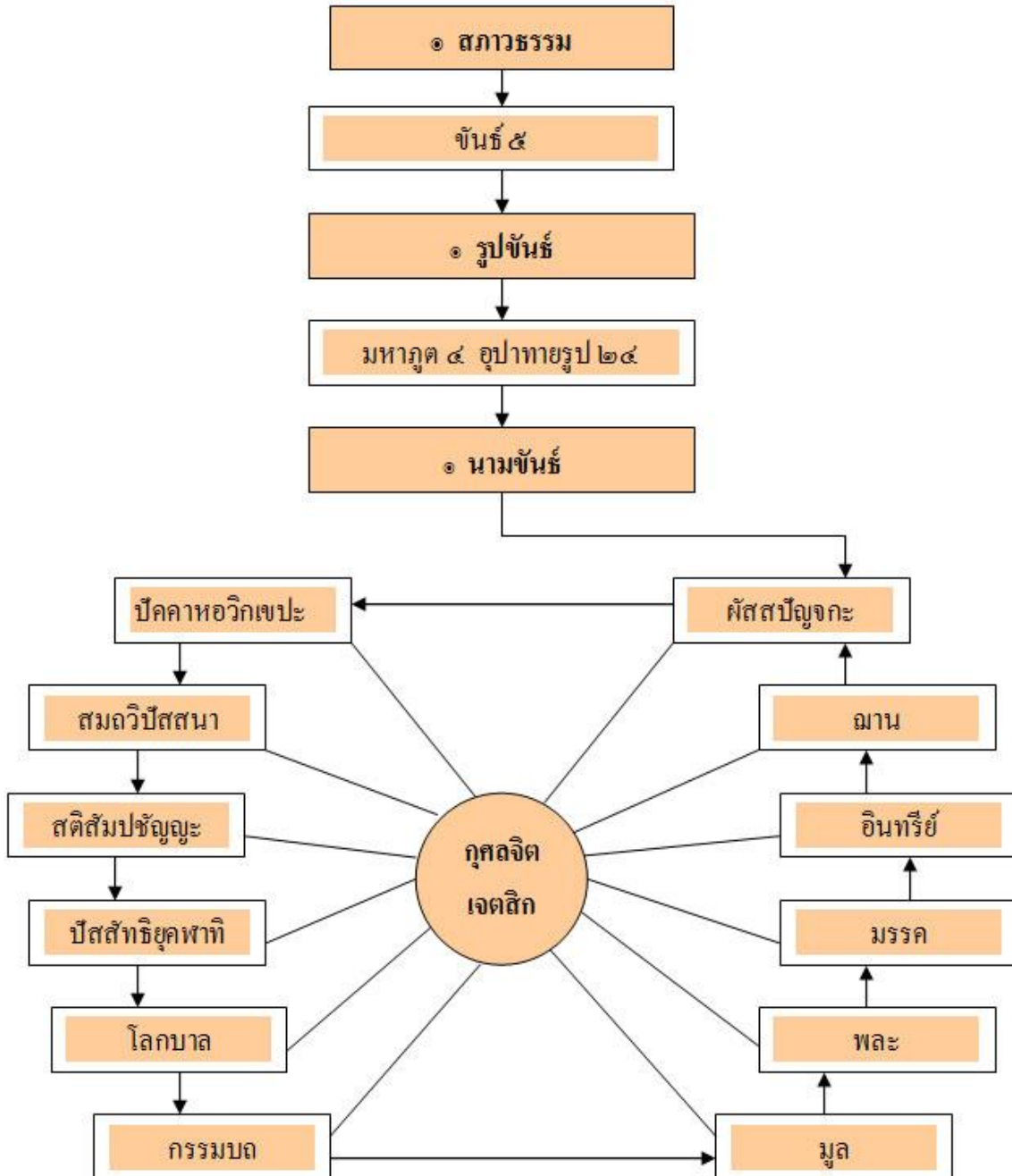
ปัจจัยค้ำจุนพื้นฐานแห่งการเกิดกุศลจิต

- (๑) **ผัสสปัญจะ** คือ อาศัยธรรม ๕ อย่าง หรือ “ผัสสปัญจกธรรม” ได้แก่ สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา สังขาร วิญญาณ เป็นเหตุสำคัญในการทำให้จิตเกิดขึ้น เช่น ก่อนที่จิตดวงหนึ่งๆ จะเกิดขึ้นนั้น ต้องอาศัย “ผัสสะ” คือ การกระทบกับอารมณ์ก่อน จิตจึงจะเกิดขึ้นได้
- (๒) **ฌาน** คือ อาศัยองค์ฌาน ๕ ได้แก่ วิทก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา เป็นเหตุทำให้เกิดผัสสะขึ้น ซึ่งทำหน้าที่ช่วยยกจิตและผัสสะเจตสิกขึ้นสู่อารมณ์
- (๓) **อินทรีย์** คือ อาศัยหลักธรรมอินทรีย์ ๘ ได้แก่ สัทอินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมาอินทรีย์ ปัญฺอินทรีย์ มนินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ ขิวิตินทรีย์ เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้องค์ฌานเกิดขึ้น
- (๔) **มรรค** คือ องค์มรรค ๕ ได้แก่ สัมมาทิฎฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นเหตุสำคัญทำให้อินทรีย์เกิดขึ้น
- (๕) **พละ** คือ องค์ธรรมอันได้ชื่อว่าพละ ได้แก่ สัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ เป็นเหตุสำคัญทำให้องค์มรรคเกิดขึ้น
- (๖) **มูล** คือ องค์ธรรมอันเป็นรากเหง้าแห่งกุศลมูล ได้แก่ อโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นเหตุสำคัญทำให้หลักธรรมพละเกิดขึ้น

- (๗) **กรรมบถ** คือ ทางแห่งกุศลกรรม หรือ กุศลกรรมบถ ๓ ได้แก่ ทำบุญให้ทาน รักษาศีล บำเพ็ญภาวนา ด้วยจิตที่ปราศจากความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นเหตุสำคัญทำให้กุศลมูลเกิดขึ้น
- (๘) **โลกบาล** คือ หลักธรรมคุ้มครองโลก ความละอายและความกลัวบาป ได้แก่ หิริ และ โอตตัปปะ เป็นเหตุสำคัญทำให้กุศลกรรมบถเกิดขึ้น
- (๙) **ปัสสัทธิยูกาติ** คือ องค์ธรรมอันเป็นคู่ๆ ที่มีลักษณะเป็นคู่แห่งความสงบคู่กัน เช่น โลกบาลธรรม ได้แก่ หิริ และ โอตตัปปะ เป็นเหตุสำคัญทำให้ธรรมคุ้มครองโลกเกิดขึ้น
- (๑๐) **สติสัมปชัญญะ** คือ องค์ธรรมที่เป็นสติและสัมปชัญญะ เป็นเหตุสำคัญทำให้หลักธรรมที่มีปัสสัทธิเป็นคู่กันเกิดขึ้น
- (๑๑) **สมณวิปัสสนา** คือ องค์ธรรมที่เป็นสมณะและวิปัสสนา เป็นเหตุสำคัญทำให้หลักธรรมสติสัมปชัญญะเกิดขึ้น
- (๑๒) **ปักคาหะวิกเขปะ** คือ องค์ธรรมที่เป็นปักคาหะ คือ ความเพียรหรือวิริยะ และอวิกเขปะ คือ ความตั้งมั่นหรือสมาธิ เป็นเหตุสำคัญทำให้สมณภาวนาและวิปัสสนาภาวนาเกิดขึ้น

ข้อควรพิจารณาเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานแห่งการเกิดกุศลจิตนั้น คือ การฝึกแนวคิดเกี่ยวกับการพิจารณา สภาวธรรมที่เป็นกุศลกรรม พอกกล่าวถึง กุศลธรรม กุศลกรรม กุศลจิต หรือกุศลมูล แล้ว วิธีคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ ต้องคิดอย่างไรถึงจะเกิด “ภาพที่ชัดเจน” (Graphic Image) ในเชิงบรรยายอย่างละเอียด ต้องมองเห็นในจิตหรือในจิตนาการที่เป็นรูปแผนผังที่แสดงข้างล่างให้ได้ คือ เพ่งมองไปที่จิตที่ประกอบด้วยปัจจัยคำจูนพื้นฐานทั้ง ๑๒ องค์ประกอบ วิธีคิดดังกล่าวนี้ เป็นมุมมองที่แยกองค์ประกอบเชิงวิเคราะห์ และสังเคราะห์ (Analytic and Synthetic Discrimination) ในเวลาเดียวกัน ซึ่งเป็นวิธีคิดแบบ “โยนิโสมนสิการ” พอได้ยินคำว่า “จิตใจบุญ” หรือ “คนที่มีจิตกุศล” ต้องมองเห็นภาพที่ประกอบด้วยปัจจัยคำจูนพื้นฐานทั้ง ๑๒ ประการได้ทันที ประโยชน์ที่ได้รับจากเทคนิคการคิดแบบนี้ คือ องค์ประกอบปัจจัยคำจูนพื้นฐานแต่ละองค์ประกอบนั้น จะขยายไปถึงองค์ธรรมย่อยในแต่ละหัวข้ออีกชั้นหนึ่ง วิธีคิดอีกชั้นหนึ่ง คือ การหยั่งลึกลงไปถึงองค์ธรรมย่อยที่เกี่ยวข้องให้ครบ เพื่อให้เห็น “ภาพเชิงวิเคราะห์” (Analytic Image) และ “ภาพเชิงสังเคราะห์” (Synthetic Image) สำหรับผู้ที่เกิดความชำนาญในทักษะการคิดเช่นนี้แล้ว ควรทำ “การคิดแบบเชิงเทียบเคียง” (Analogical Thinking) นั้นหมายความว่า ให้เปรียบเทียบกับคำที่เป็นฝ่ายตรงกันข้ามบ้าง เพื่อเป็นการต่อยอดวิธีคิด นั่นคือ คำว่า “อกุศลจิต” หรือ “อกุศลกรรม” เป็นต้น

๑ ระบบโครงสร้างปัจจัยพื้นฐานแห่งกุศลจิต



จากภาพแผนผังข้างบนดังกล่าวนี้

จะพบว่ามีลักษณะคล้ายรูปยันต์ “นโม” ซึ่ง

หมายถึง “จิต” หรือ “ใจ” แม้จะสลับตัวพยัญชนะเป็น “มโน” ก็ยัง

แปลว่า “ใจ” (Mind) หรือ “จิตใจ” (อารมณ์ทางใจ) ดังได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น ทุกสิ่งทุกอย่างมีใจเป็นประธาน เป็นใหญ่ เป็นมูลเหตุของรูปขันธ์และนามขันธ์ ในการปฏิบัติธรรมก็เพื่อการสำเร็จถึง “*ความบริสุทธิ์ของจิต*” (Mental Purity) คือ ความเป็นวิสุทธิ ซึ่งเป็นสภาวะแห่งความหมดจดจากอาสวะในจิตใจ แต่ในกรณีเจริญสมาธิภาวนาจนจิตสงบในปัสสัทธิ เรียกว่า “*อัปปนาสมาธิ*” คือ การเข้าถึงระดับจิตปราศจากอารมณ์ ไม่มีความรู้สึกนึกคิดอะไร มีแต่ความสงบนิ่ง สว่างอยู่ ทำให้รู้สภาพความจริงว่าเป็นอย่างนี้ (ตถตา) ไม่เป็นอย่างอื่น (อนันณุตตา) ในจุดนี้เรียกว่า “*ปภัสสรมิหิ ภิกเว จิตตํ*” คือ “*จิตดั้งเดิมมีธรรมชาติประภัสสร สงบ สว่าง สะอาด แต่ยังไม่บริสุทธิ์เพียงพอ*” เพราะเชื้อกิเลสมันหดเข้าไปในบ้ำของจิต อยู่ในส่วนลึกของจิต คือ “*อาสวะ*” หรือ “*จิตไร้สำนึก*” (“*กิเลสฐานุสย*” คือ กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน จะปรากฏเมื่ออารมณ์มายั่ว) ซึ่งยังไม่แสดงออกมา จิตในตอนนี้ “*สติสัมปชัญญะ*” (Mindfulness and Awareness –ระบบการควบคุมตนเอง) ยังไม่สมบูรณ์เพียงพอ เพียงแต่ว่าจิตสงบแล้วก็ทรงตัวอยู่ในความสงบชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น ในขั้นตอนนี้ คือ สภาวะของ “*วิติฏฐัง*” ที่เกิดขึ้นใน “*ขณะจิต*” ดังกล่าวนั้น เรียกว่า “*ฐิติจิต*” หรือเรียกในชื่ออื่นว่า “*ปฐมจิต-ปฐมสมาธิ-ปฐมวิญญูณ-มโนธาตุ-จิตประภัสสร-จิตดั้งเดิม*” (หลวงพ่อดุริธ ฐานิโย) “*จิตประภัสสร*” คือ อาการลักษณะของจิตที่ ผุดผ่อง ผ่องใส บริสุทธิ์ (พระอาจารย์จรัส ปภัสสโร. ๒๕๕๓) เป็น “*ภวังคจิต*” คือ จิตดั้งเดิมที่เป็นพื้นอยู่ระหว่างปฏิสนธิกับ จิต “*ภวังคจิต*” คือ “*มโน*” ที่เป็นอายตนะที่ ๖ (มโนทวาร) อันเป็นวิบาก และอัพยากฤต เป็นจิตตามสภาพปกติ ยังไม่ขึ้นสู่วิถีสัมผัสอารมณ์ตามอำนาจของกิเลส ซึ่งจะทำให้ “*วิถิจิต*” (มโนวิญญูณ คือ ทำหน้าที่รู้แจ้งในอารมณ์ที่ผ่านเข้ามาทางอายตนะ ๑๒) นี้ เสร้าหมอง เป็น “*ทุกข์*” ต่อไป ดังนั้น ใน การเจริญสมาธิภาวนาเป็นเรื่องเฉพาะของจิต ดังพุทธพจน์ข้างล่างนี้ที่ให้ความสำคัญ

ของ “จิต” หรือ “นโม” ทำหน้าที่ความเป็นประธาน ดังนี้

มโน ปุพฺพกมา ธมฺมา มโน เสฏฺฐา มโน มยา

“ธรรมทั้งหลายมีใจถึงก่อน มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ”

นอกจากนี้ ควรเข้าใจสภาวะจิตของตนเองให้ได้เพื่อให้เกิดความเป็นไปได้อย่างแน่นอนในทางปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ทั้ง ๓ ด้านให้ได้ ลองพิจารณาพุทธพจน์ที่สำคัญเกี่ยวกับเรื่อง “จิต” ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ในการศึกษาพระธรรมในพุทธศาสนา ดังนี้

ปภัสสรมิหิ ภิกเว จิตตํ

“จิตนี้ประภัสสร แต่เสร้าหมองเพราะอุปกิเลสที่จรมมา”

พุทธพจน์ดังกล่าวนี้ มีความหมายว่า จิตนี้โดยธรรมชาติของมัน ผุดผ่อง ผ่องใส บริสุทธิ์ มิใช่เป็นสภาวะที่แปดเปื้อน สกปรก หรือมีสิ่งที่เศร้าหมองเจือปนอยู่ นั่นคือ “จิตดั้งเดิม” ที่แท้จริง แต่สภาพเศร้าหมองนั้น เป็นของแปลกปลอมเข้ามาเพราะ “กิเลส” โดยผ่านทางอายตนะทั้ง ๑๒ อย่างซึ่งทำหน้าที่เป็น “มโนทวาร” ในการรับรู้ (เวทนา) จำ (สัญญา) ประจักษ์ (สังขาร) และ รู้แจ้งในอารมณ์นั้น (วิญญาน) เพราะฉะนั้น “การชำระจิตให้สะอาดหมดจด จึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้”

ในการเข้าถึง “ความบริสุทธิ์ของจิต” ไม่ว่าจะเป็นโลกียธรรมหรือโลกุตตรธรรมนั้น ต้องอาศัยปัจจัยเกื้อหนุน “กุศลจิต” เป็นขั้นบันไดในการพัฒนาตนเอง เพื่อก้าวเข้าไปสู่ “สมาธิภาวนา” และ “วิปัสสนาภาวนา” โดยยึดหลักธรรม “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” ซึ่งเป็นธรรมที่เกื้อหนุนแห่ง “ความตรัสรู้ธรรม” (Enlightenment-สัจฉิกรณะ) เป็นแนวทางในการปฏิบัติ นอกจากนี้ มีข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ การศึกษาฝ่ายปริยัติสัทธรรมนั้น หลักธรรมหรือหมวดธรรมหลักจะประกอบด้วยองค์ธรรมย่อยเสมอ ยกตัวอย่าง เช่น หลักธรรม “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” ตัวเลข ๓๗ หมายถึง จำนวนองค์ธรรมย่อยมีอยู่ ๓๗ หัวข้อ และนิยมแบ่งหมวดธรรมตามจำนวนองค์ธรรมย่อย อาทิ กรรมกิลเลส ๔ ทักขิณาวิสูทธิ ๔ หรือ ธาตุกัมมัฏฐาน ๔ และหมวดธรรมยังนิยมแบ่งตามประเภทของธรรม อาทิ หมวดธรรมที่เป็นหลักใหญ่ใจความ หมวดธรรมแห่งความดีงามของสังคม หรือหมวดธรรมสำหรับภิกษุสงฆ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต) ดังนั้น การสรุปหลักธรรมก็ควรใช้ “เทคนิคการสร้างแผนผัง” (Diagrammatic Configuration Technique) ประกอบหลักธรรมเช่นกัน เพื่อหา “ความคิดรวบยอด” (Conceptualization) ในหลักธรรมต่างๆ ที่สัมพันธ์กันทั้ง “สภาวะความเหมือนกัน” (Homogeneity) และ “สภาวะความต่างกัน” (Heterogeneity) หรือ “การเทียบเคียงกัน” (Analogy) เพื่อ “ความสมดุล” หรือ “ความสมมาตรกัน” (Symmetry) ที่เกิดขึ้นใน “โครงสร้าง” (Structure) หรือ “ระบบ” (System) ของหลักธรรม หลักการ หรือ ทฤษฎี ที่อธิบายสภาวะธรรมหรือปรากฏการณ์นั้นๆ



คำแนะนำในการอ่าน

“ขั้นที่ ๕” เป็นความรู้ในธรรมที่เกิดขึ้นระหว่าง “รูปธรรม” กับ “นามธรรม” นั่นคือ การแยก “นามรูป” แห่งขั้นที่ ๕ หรือ “กาย” กับ “จิต” กล่าวโดยสรุป “ขั้นที่ ๕” คือ “ทุกข์” อันเนื่องมาจาก “อุปาทานขั้นที่ ๕” การดับทุกข์ คือ การดับขั้นที่ ๕ แต่ในการดับขั้นที่ ๕ ต้องดับด้วย “สติปัญญา” (สติสัมปชัญญะ) คือ ความรู้ความเข้าใจอย่างเห็นแจ้งรู้จริงในความแตกต่างระหว่าง “รูปขั้นที่ ๕” (“รูป ๒๘” ได้แก่ “มหุตรูป ๔” และ “อุปาทายรูป ๒๔”) กับ “นามขั้นที่ ๕” (“จิต ๘๘” และ “เจตสิก ๕๒”) ซึ่งรวมกันเป็น “กองแห่งชีวิต” ผู้ใดในธรรมต้องพยายามศึกษาองค์ธรรมย่อยในแต่ละหลักธรรมอย่างขึ้นใจ ด้วยการอ่านท่องจำอยู่เป็นนิตย อ่านอย่างตั้งใจ และอ่านอย่างเข้าใจ ทำการย่อยความคิด (Idea Digestion) ให้เป็นสมมุติฐานและทฤษฎี เพื่อให้เห็นภาพรวมของหลักธรรมทั้งหลายที่สัมพันธ์กัน เพื่อเป็นพื้นฐานในการเจริญสมณะและวิปัสสนาในกาลเบื้องหน้า

ในลำดับต่อไปนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับ “เบญจขันธ์” ในส่วนที่เป็น “นามขันธ์” ที่เรียกว่า “นามธรรม” (Abstract) หรือ “จิตนิยม” (Idealism) ซึ่งเกี่ยวข้องกับ “จิต” (Consciousness) “จิตใจ” (Mind) หรือ “จิตวิญญาณ” (Spirituality) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

นามขันธ์แห่งจิต (Mental Imcoporeality)

(จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒)

จิต ๘๙ (Consciousness)

“จิต ๘๙” หมายถึง ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ (Perception) สภาพที่นึกคิด (Imagination) ความคิด (Thought) ใจ (Mind) วิญญาณ (Spirit) สภาพธรรมที่เป็นใหญ่ในการรับรู้สิ่งที่ปรากฏ เช่น เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รับรส สัมผัส รู้แจ้งในอารมณ์ สำหรับการจำแนกประเภทขององค์ธรรม “นามขันธ์” นี้ มีวิธีการแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ดังนี้

ก. โดยชาติประเภท

๑. อกุศลจิต ๑๒

- โลกมุขจิต ๘
- โทสมุขจิต ๒
- โมหมุขจิต ๒

๒. กุศลจิต ๒๑ (๓๗)

- มหากุศลจิต ๘
- รูปาวจรกุศลจิต ๕
- อรูปาวจรกุศลจิต ๔
- โลกุตตรกุศลจิต ๔ (๒๐)

๓. วิปากจิต ๓๖ (๕๒)

- อกุศลวิปากจิต ๗
- กุศลวิปากจิต ๘
- มหาวิปากจิต ๘
- รูปาวจรวิปากจิต ๕
- อรูปาวจรวิปากจิต ๔
- โลกุตตรวิปากจิต ๔ (๒๐)

๔. กิริยาจิต ๒๐

- อเหตุกกิริยาจิต ๓
- มหากิริยาจิต ๘
- รูปาวจรกิริยาจิต ๕
- อรูปาวจรกิริยาจิต ๔

ข. โดยภูมิประเภท

๑. กามาวจรจิต ๕๔

- ๑) อกุศลจิต ๑๒
- โลกมุขจิต ๘
- โทสมุขจิต ๒
- โมหมุขจิต ๒

๒) อเหตุกจิต ๑๘

- อกุศลวิปากจิต ๗
- กุศลวิปากจิต ๘
- อเหตุกกิริยาจิต ๓

๓) กามาวจรโสภณจิต ๒๔

- มหากุศลจิต ๘
- มหาวิปากจิต ๘
- มหากิริยาจิต ๘

๒. รูปาวจรจิต ๑๕

- ๑) รูปาวจรกุศลจิต ๕
- ๒) รูปาวจรวิปากจิต ๕
- ๓) รูปาวจรกิริยาจิต ๕

๓. อรูปาวจรจิต ๑๒

- ๑) อรูปาวจรกุศลจิต ๔
- ๒) อรูปาวจรวิปากจิต ๔
- ๓) อรูปาวจรกิริยาจิต ๔

๔. โลกุตตรจิต ๘ (× ฌาน ๕ = ๔๐)

- ๑) โลกุตตรกุศลจิต ๔ (๒๐)
- ๒) โลกุตตรวิปากจิต ๔ (๒๐)

โสภณจิต ๕๔ (๕๑)

ฌานจิต ๖๗

๑. กามาวจรจิต ๕๔

(จิตที่เป็นไปในกามภุมิ)

๑) อกุศลจิต ๑๒ (จิตอันเป็นอกุศล)

อกุศลจิตมีแต่ที่เป็นกามาวจรนี้เท่านั้น คือ

• โลกมูลจิต ๘ (จิตมีโลภะเป็นมูล)

๑. จิตที่เกิดพร้อมด้วยโสมนัสสเวทนา ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ ไม่มีการชักนำ
๒. จิตที่เกิดพร้อมด้วยโสมนัสสเวทนา ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ มีการชักนำ
๓. จิตที่เกิดพร้อมด้วยโสมนัสสเวทนา ไม่ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ ไม่มีการชักนำ
๔. จิตที่เกิดพร้อมด้วยโสมนัสสเวทนา ไม่ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ มีการชักนำ
๕. จิตที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ ไม่มีการชักนำ
๖. จิตที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ มีการชักนำ
๗. จิตที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา ไม่ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ ไม่มีการชักนำ
๘. จิตที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา ไม่ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ มีการชักนำ

• โทสมูลจิต ๒ (จิตมีโทสะเป็นมูล)

๑. จิตที่เกิดพร้อมด้วยโทมนัสสเวทนา ประกอบด้วยปฏิฆะ ไม่มีการชักนำ
๒. จิตที่เกิดพร้อมด้วยโทมนัสสเวทนา ประกอบด้วยปฏิฆะ มีการชักนำ

• โมหมูลจิต ๘ (จิตมีโมหะเป็นมูล)

๑. จิตที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา ประกอบด้วยวิจิกิจฉา
๒. จิตที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา ประกอบด้วยอุทัจจะ

๒) อเหตุกจิต ๑๘ (จิตอันไม่มีสัมปยุตตเหตุ คือ ไม่ประกอบด้วยเหตุ ๖ ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ อโลภะ อโทสะ อโมหะ)

• อกุศลวิบากจิต ๗ (จิตที่เป็นผลของอกุศล)

๑. จักขุวิญญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา
๒. โสทวิญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา
๓. ฆานวิญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา
๔. ชิวหาวิญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา
๕. กายวิญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วยทุกขเวทนา
๖. สัมปฏิจฉันนจิต ที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา
๗. สันตึรณจิต ที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา

• **กุศลวิบากอเหตุกจิต ๘** (จิตที่เป็นผลของกุศล ไม่มีสัมปยุตตเหตุ)

๑. จักขุวิญญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา
๒. โสทวิญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา
๓. ฆานวิญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา
๔. ชิวหาวิญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา
๕. กายวิญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วยสุขเวทนา
๖. สัมปฏิจฉันนจิต ที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา
๗. สันตึรณจิต ที่เกิดพร้อมด้วยโสมนัสสเวทนา
๘. สันตึรณจิต ที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา

• **อเหตุกิริยาจิต ๓** (จิตที่เป็นเพียงกิริยา ไม่มีสัมปยุตตเหตุ)

๑. ปัญจทวารารัชนจิต* ที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา
 ๒. มโนทวารารัชนจิต** ที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา
 ๓. หสิตุปปาทจิต*** ที่เกิดพร้อมด้วยโสมนัสสเวทนา
- * จิตที่รำพึงถึงอารมณ์ที่กระทบทวารทั้ง ๕
- ** จิตที่รำพึงถึงอารมณ์อันมาถึงคลองในมโนทวาร = โวฏฐัพพะ
- *** จิตที่ทำให้เกิดการแย้มยิ้มของพระอรหันต์

๓) **กามาวจรโสภณจิต ๒๔** (จิตตั้งงามที่เป็นไปในกามภูมิ)

• **มหากุศลจิต หรือ สเหตุกกามาวจรกุศลจิต ๘**

(จิตที่เป็นกุศлыิ่งใหญ่ หรือ กุศลจิตที่เป็นไปในกามภูมิ มีสัมปยุตตเหตุ)

๑. จิตที่เกิดพร้อมด้วยโสมนัสสเวทนา ประกอบด้วยปัญญา ไม่มีการชักนำ
๒. จิตที่เกิดพร้อมด้วยโสมนัสสเวทนา ประกอบด้วยปัญญา มีการชักนำ
๓. จิตที่เกิดพร้อมด้วยโสมนัสสเวทนา ไม่ประกอบด้วยปัญญา ไม่มีการชักนำ
๔. จิตที่เกิดพร้อมด้วยโสมนัสสเวทนา ไม่ประกอบด้วยปัญญา มีการชักนำ
๕. จิตที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา ประกอบด้วยปัญญา ไม่มีการชักนำ
๖. จิตที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา ประกอบด้วยปัญญา มีการชักนำ
๗. จิตที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา ไม่ประกอบด้วยปัญญา ไม่มีการชักนำ
๘. จิตที่เกิดพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา ไม่ประกอบด้วยปัญญา มีการชักนำ

• **มหาวิบากจิต หรือ สเหตุกกามาวจรวิบากจิต ๘**

(จิตอันเป็นผลของมหากุศล หรือวิบากจิตที่เป็นไปในกามภูมิ มีสัมปยุตตเหตุ)

(เหมือนกับมหากุศลจิตทุกข้อ)

• มหาภิรียาจิต หรือ สเหตุกามาวจรภิรียาจิต ๘

(จิตอันเป็นกรียาอย่างที่ทำมหากุศลแต่ไม่มีวิบาก ได้แก่ การกระทำมหากุศลของพระอรหันต์ หรือภิรียาจิตในกามภูมิ มีสัมปยุตเหตุ)

(เหมือนกับมหากุศลจิตทุกข้อ)

๒. รูปาวจรจิต ๑๕

(จิตอันเป็นไปในรูปภูมิ)

๑) **รูปาวจรกุศลจิต ๕** (กุศลจิตที่เป็นไปในรูปภูมิ ได้แก่ จิตของผู้เข้าถึงรูปฌาน)

๑. ปฐมฌานกุศลจิต ที่ประกอบด้วย วิตก วิจาร์ ปีติ สุข เอกัคคตา

๒. ทุตติยฌานกุศลจิต ที่ประกอบด้วย วิจาร์ ปีติ สุข เอกัคคตา

๓. ตติยฌานกุศลจิต ที่ประกอบด้วย ปีติ สุข เอกัคคตา

๔. จตุตถฌานกุศลจิต ที่ประกอบด้วย สุข เอกัคคตา

๕. ปัญจฌานกุศลจิต ที่ประกอบด้วย อุเบกขา เอกัคคตา

๒) **รูปาวจรวิบากจิต ๕** (วิบากจิตที่เป็นไปในรูปภูมิ คือ จิตที่เป็นผลของรูปาวจรกุศล)

(เหมือนกับรูปาวจรกุศลจิตทุกข้อ เปลี่ยนแต่คำท้ายเป็น วิบากจิต)

๓) **รูปาวจรภิรียาจิต ๕**

(ภิรียาจิตที่เป็นไปในรูปภูมิ คือ จิตของพระอรหันต์ผู้กระทำรูปาวจรกุศล)

(เหมือนกับรูปาวจรกุศลจิตทุกข้อ เปลี่ยนแต่คำท้ายเป็น ภีรียาจิต)

๓. อรูปาวจรจิต ๑๒

(จิตที่เป็นไปในอรูปภูมิ)

๑) **อรูปาวจรกุศลจิต ๔** (กุศลจิตที่เป็นไปในอรูปภูมิ ได้แก่ จิตของผู้เข้าถึงอรูป)

๑. กุศลจิตประกอบด้วยอาภาสานุญายตนฌาน

๒. กุศลจิตประกอบด้วยวิญญานัญญายตนฌาน

๓. กุศลจิตประกอบด้วยอาภิญญายตนฌาน

๔. กุศลจิตประกอบด้วยเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน

๒) **อรูปาวจรวิบากจิต** (วิบากจิตที่เป็นไปในอรูปภูมิ คือ จิตที่เป็นผลของอรูปาวจรกุศล)

(เหมือนกับอรูปาวจรกุศลจิตทุกข้อ เปลี่ยนแต่คำท้ายเป็น วิบากจิต)

๓) **อรูปาวจรภิรียาจิต**

(ภิรียาจิตที่เป็นไปในอรูปภูมิ คือ จิตของพระอรหันต์ผู้กระทำอรูปาวจรกุศล)

(เหมือนกับอรูปาวจรกุศลจิตทุกข้อ เปลี่ยนแต่คำท้ายเป็น ภีรียาจิต)

๔. โลกุตตรจิต ๘ หรือ ๔๐

(จิตที่เป็นโลกุตตระ)

๑) **โลกุตตรกุศลจิต ๔ หรือ ๒๐** (กุศลจิตที่เป็นโลกุตตระ คือ กุศลจิตที่ทำให้ข้ามพ้นอยู่เหนือโลก)

๑. จิตที่ประกอบด้วยโสตาปัตติมัคคญาณ คือ กุศลจิตที่เป็นทางให้ถึงกระแสอันไหลไปสู่นิพพาน
๒. จิตที่ประกอบด้วยสภากามิมัคคญาณ คือ กุศลจิตที่เป็นทางให้ถึงความเป็นพระสภากามี
๓. จิตที่ประกอบด้วยอนาคามิมัคคญาณ คือ กุศลจิตที่เป็นทางให้ถึงความเป็นพระอนาคามี
๔. จิตที่ประกอบด้วยอรหัตตมัคคญาณ คือ กุศลจิตที่เป็นทางให้ถึงความเป็นพระอรหันต์

(อย่างพิสดาร ให้แจกมัคคจิต ๔ นี้ ด้วยฌาน ๕ ตามลำดับ ก็จะได้จำนวน ๒๐)

๒) **โลกุตตรวิบากจิต ๔ หรือ ๒๐** (วิบากจิตที่เป็นโลกุตตระ คือ จิตที่เป็นผลของโลกุตตรกุศล)

๑. จิตที่ประกอบด้วยโสตาปัตติผลญาณ
๒. จิตที่ประกอบด้วยสภากามิผลญาณ
๓. จิตที่ประกอบด้วยอนาคามิผลญาณ
๔. จิตที่ประกอบด้วยอรหัตตผลญาณ

(อย่างพิสดาร ให้แจกผลจิต ๔ นี้ ด้วยฌาน ๕ ตามลำดับ ก็จะได้จำนวน ๒๐)

โดยสรุป “จิต ๘๙” จำแนกออกเป็น ๔ ชนิด ดังนี้

ชาติที่เป็น “กุศล”	๒๑ ดวง
ชาติที่เป็น “อกุศล”	๑๒ ดวง
ชาติที่เป็น “วิบาก”	๓๖ ดวง
ชาติที่เป็น “กิริยา”	๒๐ ดวง

■ นิยามความหมาย

- (๑) “**กุศลจิต**” คือ สภาวธรรมที่เป็นคุณ และเป็นเหตุให้เกิดผลที่เป็นสุข น่าพอใจ ความดีที่เกิดขึ้นภายในใจ ประดุจแต่งจิตให้เป็นบุญ
- (๒) “**อกุศลจิต**” คือ สภาวธรรมที่เป็นโทษ และเป็นเหตุให้เกิดผลที่เป็นทุกข์ ไม่น่าพอใจ ความชั่วที่เกิดขึ้นภายในใจ ประดุจแต่งจิตให้เป็นบาป
- (๓) “**วิบากจิต**” คือ จิตที่เป็นผลของอดีตกรรมทั้งหมด ซึ่งได้กระทำสำเร็จแล้ว เป็นปัจจัยให้วิบากจิตเหล่านั้นเกิดขึ้น ได้แก่ จักขุวิญญาณ ซึ่งทำหน้าที่เห็น สัมผัส จินฺนจิต ซึ่งทำหน้าที่รับอารมณ์ต่อ สันตึณจิต ซึ่งทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ต่อ และตทาลัมพนจิต ซึ่งทำหน้าที่รับรู้อารมณ์ที่ชัดเจนมาก (อติหันทารมณ์)
- (๔) “**กิริยาจิต**” คือ จิตที่ไม่ใช่กุศลจิตและอกุศลจิต ซึ่งเป็นเหตุและไม่ใช่วิบากจิตซึ่งเป็นผล ส่วน “**อเหตุกกิริยาจิต**” คือ กิริยาจิตที่ไม่เกิดร่วมกับเจตสิกที่เป็นเหตุ

เมื่อจำแนกตามบุคคลสามารถระบุจำนวนชาติของจิตได้ ดังนี้

ปุณฺณชน มีจิต ๔ ชาติ ได้แก่ กุศล อกุศล วิบาก กิริยา
พระโสตาบัน มีจิต ๔ ชาติ ได้แก่ กุศล อกุศล วิบาก กิริยา
พระสกทาคามี มีจิต ๔ ชาติ ได้แก่ กุศล อกุศล วิบาก กิริยา
พระอนาคามี มีจิต ๔ ชาติ ได้แก่ กุศล อกุศล วิบาก กิริยา
พระอรหันต์ มีจิต ๒ ชาติ ได้แก่ วิบาก กิริยา

ประมวล “จิต ๘๙” ออกเป็น “วิญญูณธาตุ ๗” ดังนี้

- (๑) จักขุวิญญูณธาตุ
- (๒) โสทวิญญูณธาตุ
- (๓) ฆานวิญญูณธาตุ
- (๔) ชิวหาวิญญูณธาตุ
- (๕) กายวิญญูณธาตุ
- (๖) มโนธาตุ
- (๗) มโนวิญญูณธาตุ

■ เจตสิก ๕๒ (Mental Factors)

“เจตสิก ๕๒” หมายถึง ธรรมที่ประกอบกับจิต สภาวธรรมที่เกิดดับพร้อมกับจิต มีอารมณ์และวัตถุที่อาศัยเดียวกันกับจิต อาการและคุณสมบัติต่างๆ ของจิต ได้แก่

ก. **อัญญสมานาเจตสิก ๑๓** (เจตสิกที่มีเสมอกันแก่จิตพวกอื่น คือ ประกอบเข้าได้กับจิตทุกฝ่ายทั้ง กุศลและอกุศล มิใช่เข้าได้แต่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งพวกเดียว)

๑) **สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗** (เจตสิกที่เกิดทั่วไปกับจิตทุกดวง)

๑. ผัสสะ (ความกระทบอารมณ์)
๒. เวทนา (ความเสวยอารมณ์)
๓. สัญญา (ความหมายรู้อารมณ์)
๔. เจตนา (ความจงใจต่ออารมณ์)
๕. เอกัคคตา (ความมีอารมณ์เป็นอันเดียว)
๖. ชีvitินทรีย์ (อินทรีย์ คือ ชีvit สภาวะที่เป็นใหญ่ในการรักษานามธรรมทั้งปวง)
๗. มนสิการ (ความกระทำอารมณ์ไว้ในใจ ใส่ใจ)

๒) **ปภินณกเจตสิก ๖** (เจตสิกที่เรี่ยรายแพร่กระจายทั่วไป คือ เกิดกับจิตได้ทั้งฝ่ายกุศลและอกุศล แต่ไม่แน่นอนเสมอไปทุกดวง)

๘. วิตก (ความตริกอารมณ์)
๙. วิจาร (ความตรองหรือพิจารณาอารมณ์)

- ๑๐. อธิโมกข์ (ความปลงใจหรือปักใจในอารมณ์)
- ๑๑. วิริยะ (ความเพียร)
- ๑๒. ปีติ (ความปลาบปลื้มในอารมณ์ ความอึ้งใจ)
- ๑๓. ฉันทะ (ความพอใจในอารมณ์)

ข. อกุศลเจตสิก ๑๔ (เจตสิกฝ่ายอกุศล)

๑) สัพพากุศลสาธารณเจตสิก ๔ (เจตสิกที่เกิดทั่วไปกับอกุศลจิตทุกดวง)

- ๑๔. โมหะ (ความหลง)
- ๑๕. อหิริกะ (ความไม่ละอายต่อบาป)
- ๑๖. อนอตตัปปะ (ความไม่สะดุ้งกลัวต่อบาป)
- ๑๗. อุทัจจจะ (ความฟุ้งซ่าน)

๒) ปกิณณกอกุศลเจตสิก ๑๐ (อกุศลเจตสิกที่เกิดเรียงรายแก่อกุศลจิต)

- ๑๘. โลภะ (ความอยากได้อารมณ์)
- ๑๙. ทิณฺณฐิ (ความเห็นผิด)
- ๒๐. มานะ (ความถือตัว)
- ๒๑. โทสะ (ความคิดประทุษร้าย)
- ๒๒. อิสสา (ความริษยา)
- ๒๓. มัจฉริยะ (ความตระหนี่)
- ๒๔. กุกกุจจะ (ความเดือดร้อนใจ)
- ๒๕. ถีนะ (ความหดหู่)
- ๒๖. มิตฺตะ (ความง่วงเหงา)
- ๒๗. วิจิกิฉา (ความคลางแคลงสงสัย)

หมายเหตุ: “เยวาปนกธรรม” คือ ธรรมจำพวกที่กำหนดแน่ไม่ได้ว่าธรรมข้อไหนจะเกิดขึ้นได้แก่ “เจตสิก ๑๖” เป็นพวกที่เกิดใน “กุศลจิต ๘” ได้แก่ ฉันทะ อธิโมกข์ มนสิการ อุเบกขา (ตัตถมัมมัตตตต) กรุณา มุทิตา สัมมาวาจา (วจีทุจริตวิวัติ) สัมมากัมมันตะ (กายทุจริตวิวัติ) สัมมาอาชีวะ (มิจชีวีวิวัติ) และ “อกุศลจิต ๑๐” ได้แก่ ฉันทะ อธิโมกข์ มนสิการ มานะ อิสสา มัจฉริยะ ถีนะ มิตฺตะ อุทัจจจะ กุกกุจจะ

ค. โสภณเจตสิก ๒๕ (เจตสิกฝ่ายดีงาม)

๑) โสภณสาธารณเจตสิก ๑๙ (เจตสิกที่เกิดทั่วไปกับจิตดีงามทุกดวง)

- ๒๘. สัทธา (ความเชื่อ)
- ๒๙. สติ (ความระลึกได้ ความสำนึกพร้อมอยู่)
- ๓๐. หิริ (ความละอายต่อบาป)

๓๑. โอตตัมปะ (ความสะดุ้งกลัวต่อบาป)
๓๒. อโละกะ (ความไม่ยักได้อารมณ์)
๓๓. อโทะสะ (ความไม่คิดประทุษร้าย)
๓๔. ตัตตรัมมัตตตตา (ความเป็นกลางในอารมณ์นั้นๆ)
๓๕. กายปัสสัทธิ (ความสงบแห่งกองเจตสิก)
๓๖. จิตตปัสสัทธิ (ความสงบแห่งจิต)
๓๗. กายลหุตา (ความเบาแห่งกองเจตสิก)
๓๘. จิตตลหุตา (ความเบาแห่งจิต)
๓๙. กายมุกุตา (ความอ่อนหรือนุ่มนวลแห่งกองเจตสิก)
๔๐. จิตตมุกุตา (ความอ่อนหรือนุ่มนวลแห่งจิต)
๔๑. กายกัมมัณฺญูตา (ความควรแก่การงานแห่งกองเจตสิก)
๔๒. จิตตกัมมัณฺญูตา (ความควรแก่การงานแห่งจิต)
๔๓. กายปาคุณฺญูตา (ความคล่องแคล่วแห่งกองเจตสิก)
๔๔. จิตตปาคุณฺญูตา (ความคล่องแคล่วแห่งจิต)
๔๕. กายชุกตา (ความชือตรงแห่งกองเจตสิก)
๔๖. จิตตชุกตา (ความชือตรงแห่งจิต)

๒) วิรติเจตสิก ๓ (เจตสิกที่เป็นตัวความงดเว้น)

๔๗. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)
๔๘. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ)
๔๙. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)

๓) อัปปมัญญาเจตสิก ๒ (เจตสิก คือ อัปปมัญญา)

๕๐. กรุณา (ความสงสารสัตว์ผู้ถึงทุกข์)
๕๑. มุทิตา (ความยินดีต่อสัตว์ผู้ได้สุข)

๔) ปัญฺณินทริยเจตสิก ๑ (เจตสิก คือ ปัญฺณินทริย)

๕๒. ปัญฺณินทริย หรือ อโหมะ (ความรู้เข้าใจ ไม่หลง)

ลองพิจารณาระบบการทำงานร่วมกันของ “เจตสิก ๕๒ ทั้งหมด ดังแผนผังข้างล่างนี้

➡ **เจตสิก ๕๒** (เวทนา สัญญา สังขาร = สังกัปปะ “ความคิด”)

เจตสิกฝ่ายกุศลกรรม ๒๕ เจตสิกฝ่ายอกุศลกรรม ๑๔

- ๗. มนสิการ (ความกระทำอารมณ์ไว้ในใจ ใส่ใจ)
- ๖. ชีวิตินทรีย์ (อินทรีย์ คือ ชีวิตราตุ วิญญาณธาตุ)
- ๕. เอกัคคตา (ความมีอารมณ์ตั้งมั่นเป็นหนึ่งเดียว)
- ๔. เจตนา (ความจงใจต่ออารมณ์)
- ๓. สัญญา (ความหมายรู้อารมณ์)
- ๒. เวทนา (ความเสวยอารมณ์)
- ๑. ผัสสะ (ความกระทบอารมณ์)



ศัพท์จิตตสาขารณเจตสิก ๗

สภาพบังคับ (เกิด –ดับ ตลอดเวลา)

ระดับหยาบ

๑. ผัสสะ ๒. เวทนา ๓. สัญญา ๔. เจตนา ๕. เอกัคคตา ๖. ชีวิตินทรีย์ ๗. มนสิการ

๘. วิตก ๙. วิจาร ๑๐. อธิโมกษ์ ๑๑. วิริยะ ๑๒. ปีติ ๑๓. ฉันทะ

สภาพไม่บังคับ (เลือกเกิดตามสถานการณ์ เช่น สติปัญฐาน ๔ ภาวนาวิปัสสนา)

ระดับละเอียด

ปณิณณเจตสิก ๖



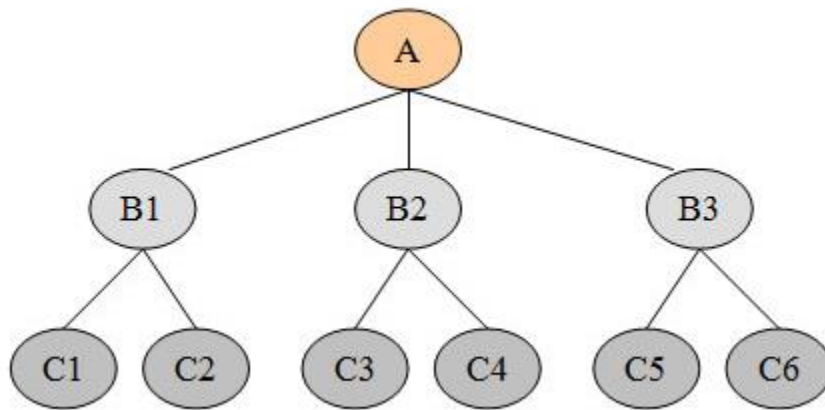
- ๘. วิตก (ความตรึกอารมณ์)
- ๙. วิจาร (ความตรองหรือพิจารณาอารมณ์)
- ๑๐. อธิโมกษ์ (ความปลงใจหรือปักใจในอารมณ์)
- ๑๑. วิริยะ (ความเพียร)
- ๑๒. ปีติ (ความปลื้มปริ่มในอารมณ์ อิ่มเอิบใจ)
- ๑๓. ฉันทะ (ความพอใจในอารมณ์)

เจตสิกฝ่ายกุศลกรรม ๒๕ เจตสิกฝ่ายอกุศลกรรม ๑๔

หมายเหตุ: ในการครองสติสัมปชัญญะกับธรรมารมณ์ทุกขณะนั้น ต้องมีองค์ประกอบเจตสิกกลาง (อัญญาสมานาเจตสิก ๑๓) จำนวน ๑๓ ดวงเสมอ จึงจะสำรวมอินทรีย์ได้

สมมุติฐานแห่งสภาวะจิต (Hypotheses of Mental Phenomena)

“สภาวะจิต” หมายถึง อาการ คุณสมบัติ คุณลักษณะ ที่ประกอบเป็นระบบโครงสร้างแบบทวีคูณเชิงซ้อนด้วยองค์ประกอบย่อยจำนวนหนึ่ง คือ “เจตสิก” ที่สัมพันธ์กับองค์ประกอบหลัก คือ “จิต” หรือ “ดวงจิต” ระบบโครงสร้างดังกล่าวนี้ ก่อรูปปรากฏการณ์ซ้อนทับกันเป็นชั้นๆ อย่างมีระเบียบ ดังแผนผังประกอบข้างล่างนี้



ระดับชั้นโครงสร้าง	องค์ประกอบหลัก (จิต)	องค์ประกอบย่อย (เจตสิก)
๑	A	B๑ + B๒ + B๓
๒	B๑	C๑ + C๒
๓	B๒	C๓ + C๔
๔	B๓	C๕ + C๖

(จิต ๘๙ อัญญาสมานาเจตสิก ๑๓ อกุศลเจตสิก ๑๔ โสภณเจตสิก ๒๕)

ดวงจิตหลักสามารถเกิดขึ้นพร้อมกันได้หลายๆ ดวง พร้อมด้วยเจตสิกทั้ง ๓ ประเภทหลัก ดวงจิตหลักรวมกันตั้งแต่จำนวนหนึ่งดวงขึ้นไป สามารถแสดงเป็นสมการเชิงซ้อนได้ ดังนี้

$$X = (Y + Z_{๑...n})^๒$$

เมื่อค่า X = สภาวะจิต

Y = จิต หรือ ดวงจิต

Z = เจตสิก

n = จำนวนดวงจิต

()^๒ = อัตราเร่งยกกำลังสอง

สภาวะจิตของ “ดวงจิต” หมายถึง ดวงจิตอิสระจำนวนหลายๆ ดวงรวมกัน จำแนกออกเป็น ๓ คุณลักษณะ ได้แก่

- (๑) กุศลจิต
- (๒) อกุศลจิต
- (๓) อพยากตจิต

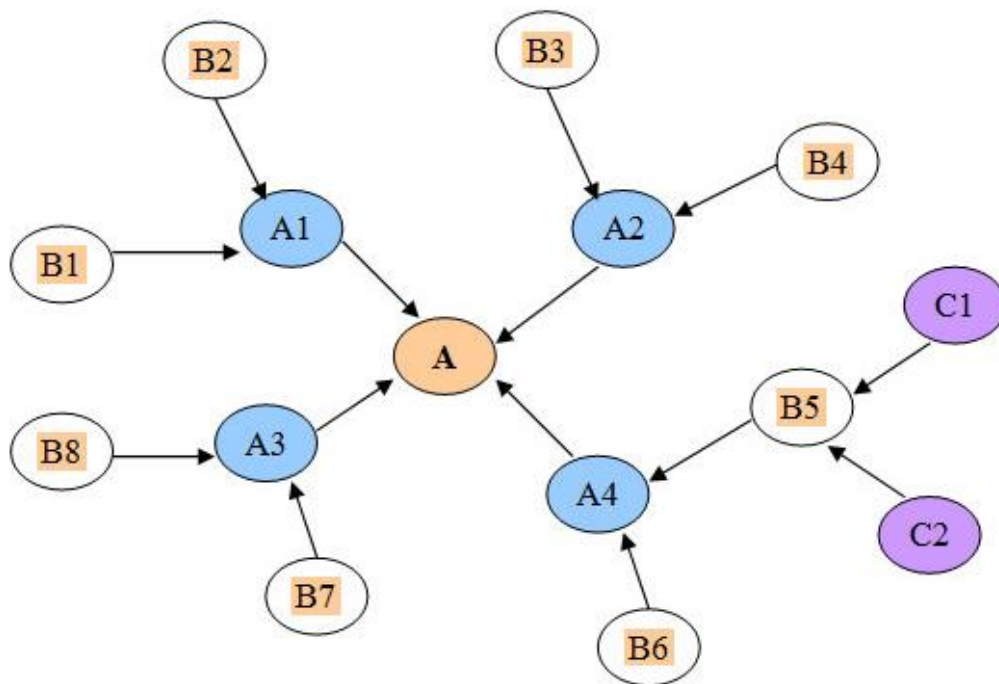
“เจตสิก” หมายถึง อาการหรือคุณสมบัติของจิตที่แปรไปตามดวงจิตอิสระแต่ละดวง จำแนกออกเป็น ๓ คุณลักษณะ ได้แก่

- (๑) กุศลเจตสิก
- (๒) อกุศลเจตสิก
- (๓) อพยากตเจตสิก

ระบบโครงสร้างของจิต (Mental Structural System)

ในการศึกษาปรากฏการณ์ของดวงจิต จึงควรพิจารณาให้รู้ชัดถึงความแปรเปลี่ยนเจตสิกอย่างละเอียด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ พิจารณาถึงระบบโครงสร้างหรือรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยตามหลักธรรม “ปฏิฐาน ๒๔” โดยสัมพันธ์กับกฎปฏิจจนูปบาทและกฎไตรลักษณ์ด้วย สภาวะจิตที่ซับซ้อนจะแสดงออกในรูปความสัมพันธ์ต่างๆ ดังนี้

(๑) แบบแรงระเบิดย้อนกลับจุดศูนย์กลาง (Reversed Explosive-Egocentric Pattern) ดังแผนผังประกอบข้างล่างนี้



หมายเหตุ: A หมายถึง ดวงจิต A๑...n, B๑...n และ C๑...n หมายถึง เจตสิกย่อย

(๒) แบบมีทิศทางชัดเจน (Normally Directed Pattern) มีสภาพเคลื่อนไหวพลวัตตลอดเวลา “เกิดขึ้น-ดำรงอยู่-ดับไป” (อุปาทกขณะ-ฐิตีขณะ-ภังคขณะ) เนื่องจากสัมพันธ์กับ “ผัสสะ” และ “สพายตนะ” ตามเหตุปัจจัยแห่ง “กฎไตรลักษณ์” คือ อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา หมายถึง “ธรรมทั้งหลาย มีความเสื่อมเป็นธรรมดา” ซึ่งเป็นตามหลักธรรม “ธรรมนิยาม ๓” แต่สภาวะจิตก็อยู่ในสภาวะ “เกิดขึ้น-ดำรงอยู่-ดับไป” ต่อเนื่องกันไป (สันตติ) จนมองว่าเป็น “สภาวะแห่งสามัญลักษณ์” ดังกล่าว

$$X = (Y + Z_{๑...n})^๒ (Y + Z_{๑...n})^{-๒}$$

เมื่อค่า X = สภาวะจิต

Y = จิต หรือ ดวงจิต

Z = เจตสิก

n = จำนวนดวงจิต

()^๒ = อัตราเร่งยกกำลังสอง

■ “ธรรมนิยาม ๓” หมายถึง ความเป็นไปอันแน่นอนโดยธรรมดาตามกฎธรรมชาติ ดังนี้

(๑) สพเพ สงฺขารา อนิจฺจา

(สังขารคือสังขตธรรมทั้งปวงไม่เที่ยง)

(๒) สพเพ สงฺขารา ทุกฺขา

(สังขารคือสังขตธรรมทั้งปวงเป็นทุกข์)

(๓) สพเพ ธมฺมา อนตฺตา

(ธรรมคือสังขตธรรมและอสังขตธรรม หรือสังขารและวิสังขารทั้งปวงไม่ใช่ตน)

๑ พุทธพจน์

ยํ ภิกฺขุ สมุทฺยธมฺมํ สพฺพนิทํ นิโรธธมฺมํ

“สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา

สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับเป็นธรรมดา”

(๓) ความสัมพันธ์ของเจตสิกแต่ละดวงเป็นไปตามหลักธรรม “ปฏิฐาน ๒๔” (Modes-Of-Conditionality-Oriented Pattern) โดยมีกระบวนการ ๓ อย่างได้แก่ การสหระคต การสัมปยุตต์ และสัณฺเจตนา (“สสังขาริก” คือ การชักนำ หรือ “อสังขาริก” คือ ไม่มีการชักนำ) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑) สหระคจิต	}	=	๑) กุศลกรรม
๒) ญาณสัมปยุตต์			๒) อกุศลกรรม
๓) ปัจจสัทธาธิ (สัจจะเจตนา)			๓) อัปยาคตกรรม

(๔) “พลังจิต” (Mental Power) คือ “ธาตุพลังงาน” ที่บริสุทธิ์ตามธรรมชาติ “จิตบริสุทธิ์” หมายถึง “สติสัมปชัญญะ” สมบูรณ์อย่างแรงกล้า นั้น หมายถึง “ปัญญา” หรือ “สติปัญญา”

■ ธาตุ ๑๘ (Natural Elements)

“ธาตุ ๑๘” หมายถึง สิ่งที่ทรงสภาวะของตนเอง ตามที่เหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น เป็นไปตามธรรมนิยาม คือ กำหนดแห่งธรรมตา ไม่มีผู้สร้างผู้บันดาล และมีรูปลักษณะกิจอาการเป็นแบบจำเพาะตัว อันพึงกำหนดเอาเป็นหลักได้แต่ละอย่างๆ ได้แก่

๑. จักขุธาตุ (ธาตุคือจักขุปสาท)
๒. รูปธาตุ (ธาตุคือรูปารมณ)
๓. จักขุวิญญาณธาตุ (ธาตุคือจักขุวิญญาณ)
๔. โสตธาตุ (ธาตุคือโสตปสาท)
๕. สัทธาธาตุ (ธาตุคือสัททารมณ)
๖. โสตวิญญาณธาตุ (ธาตุคือโสตวิญญาณ)
๗. ฆานธาตุ (ธาตุคือฆานปสาท)
๘. คันธธาตุ (ธาตุคือคันธารมณ)
๙. ฆานวิญญาณธาตุ (ธาตุคือฆานวิญญาณ)
๑๐. ชิวหาธาตุ (ธาตุคือชิวหาปสาท)
๑๑. รสธาตุ (ธาตุคือรสารมณ)
๑๒. ชิวหาวิญญาณธาตุ (ธาตุคือชิวหาวิญญาณ)
๑๓. กายธาตุ (ธาตุคือกายปสาท)
๑๔. โผฏฐัพพธาตุ (ธาตุคือโผฏฐัพพารมณ)
๑๕. กายวิญญาณธาตุ (ธาตุคือกายวิญญาณ)
๑๖. มโนธาตุ (ธาตุคือมโน)
๑๗. ธรรมธาตุ (ธาตุคือธรรมารมณ)
๑๘. มโนวิญญาณธาตุ (ธาตุคือมโนวิญญาณ)

ข้อสังเกต

ก. ข้อ ๓, ๖, ๙, ๑๒, ๑๕ ได้แก่ ทวิปัญจวิญญานจิต รวมเป็นจิต	= ๑๐
ข. ข้อ ๑๖ มโนธาตุ ได้แก่ สัมปฏิจฉณะ ๒ กับปัญจทวาราวชชนะ ๑ รวมเป็นจิต	= ๓
ค. ข้อ ๑๘ มโนวิญญานธาตุ ได้แก่ จิตนอกเหนือจากนั้นอีก	= ๓๖
รวมเป็นจิตทั้งสิ้น	= ๘๙

✚ **หมายเหตุ:** จิตดำรงอยู่ได้ด้วยการองอาศัยกันกับเจตสิกซึ่งเป็นอาการของจิต รวมกันเป็นกระบวนการและทำงาน ๗ อย่าง คือ “**ธรรมธาตุ ๗**” ได้แก่ จิต มโน ภวังค์ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน ซึ่งเกิดขึ้นตามกลไกของ “**มหาปัฏฐาน ๒๔**” และ “**ปฏิจจสมุปบาท**” กระบวนการทางจิตนี้จะสิ้นสุดลงเมื่อมีการกำจัด “**อวิชชา ๔**” หรือ “**สังโยชน์ ๑๐**”

๘. อินทรีย์ ๒๒ (Faculties)

“อินทรีย์ ๒๒” หมายถึง สิ่งที่เป็นใหญ่ในการทำกิจของตน มีอำนาจพลังเหนืออิทธิพลของธรรมอื่น คือ ทำให้ธรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นไปตามตน ในกิจนั้นๆ ในขณะที่เป็นไปอยู่นั้น (“อินทรีย์ ๕” คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา) ได้แก่

■ หมวดที่ ๑

๑. จักขุอินทรีย์ (อินทรีย์ คือ จักขุปสาท)
๒. โสตินทรีย์ (อินทรีย์ คือ โสตปสาท)
๓. ฆานินทรีย์ (อินทรีย์ คือ ฆานปสาท)
๔. ชิวหินทรีย์ (อินทรีย์ คือ ชิวหาปสาท)
๕. กายินทรีย์ (อินทรีย์ คือ กายปสาท)
๖. มนินทรีย์ (อินทรีย์ คือ ใจ ได้แก่ จิต ที่จำแนกเป็น ๘๙ หรือ ๑๒๑ ก็ตาม)

■ หมวดที่ ๒

๗. อิตถินทรีย์ (อินทรีย์ คือ อิตถิภาวะ)
๘. ปุริสินทรีย์ (อินทรีย์ คือ ปุริสภาวะ)
๙. ชีวิตินทรีย์ (อินทรีย์ คือ ชีวิต)

■ หมวดที่ ๓

๑๐. สุขินทรีย์ (อินทรีย์ คือ สุขเวทนา)
๑๑. ทุกขินทรีย์ (อินทรีย์ คือ ทุกขเวทนา)
๑๒. โสมนัสสินทรีย์ (อินทรีย์ คือ โสมนัสสเวทนา)
๑๓. โทมนัสสินทรีย์ (อินทรีย์ คือ โทมนัสสเวทนา)
๑๔. อุpekขินทรีย์ (อินทรีย์ คือ อุเบกขาเวทนา)

■ หมวดที่ ๔

- ๑๕. สัทินทรี (อินทรี คือ ศรัทธา)
- ๑๖. วิริยินทรี (อินทรี คือ วิริยะ)
- ๑๗. สตินทรี (อินทรี คือ สติ)
- ๑๘. สมาธินทรี (อินทรี คือ สมาธิ ได้แก่ เอกัคคตา)
- ๑๙. ปัญญินทรี (อินทรี คือ ปัญญา)

■ หมวดที่ ๕

- ๒๐. อนัญญาตัญญุสสามิตินทรี (อินทรีแห่งผู้ปฏิบัติด้วยมุ่งว่าเราจักรู้สัจจธรรมที่ยัง มิได้รู้ ได้แก่ โสตาปัตติมัคคญาณ)
- ๒๑. อัญญินทรี (อินทรี คือ อัญญา หรือปัญญาอันรู้ทั่วถึง ได้แก่ ญาณ ๖ ในท่ามกลาง คือ โสตาปัตติผลญาณ ถึงอรหัตตมัคคญาณ)
- ๒๒. อัญญาตาวิณทรี (อินทรีแห่งท่านผู้รู้ทั่วถึงแล้ว กล่าวคือ ปัญญาของพระอรหันต์ ได้แก่ อรหัตตผลญาณ)
(ปัญญาในหมวดนี้ จะเกี่ยวข้องโดยตรงกับ อาสวักขยญาณ คือ ความตรัสรู้)

■ พละ ๕ (Efforts)

“พละ ๕” คือ กำลังแรงความเข้มแข็งที่ทำให้ข่มขจัดได้แม้แต่กำลังแห่งมาร ทำให้สามารถดำเนินชีวิตที่ ดึงมพลอดโปร่งเป็นสุข บำเพ็ญกิจด้วยบริสุทธิ์และเต็มที่ไม่มียกเลสหรือความทุกข์ใดๆ จะ สามารถบีบคั้นครอบงำ ได้แก่ วิมุตติ ความหลุดพ้น หมดสิ้นอาสวะ หรืออรหัตตผล พละหมวดนี้ เป็นหลักปฏิบัติทางจิตใจ ให้ถึงความหลุดพ้นโดยตรง ได้แก่ (๑) สัทธาพละ-สัทธา คือ กำลังแห่ง ความเชื่อ (๒) วิริยพละ-วิริยะ คือ กำลังแห่งความเพียร (๓) สติพละ-สติ คือ กำลังแห่งความ ระลึกได้ (๔) สมาธิพละ-สมาธิ คือ กำลังแห่งความตั้งจิตมั่น (๕) ปัญญาพละ-ปัญญา คือ กำลัง แห่งความรู้ทั่ว

■ วิญญาณฐิติ ๗ (Supports of Consciousness)

“วิญญาณฐิติ ๗” คือ ภูมิเป็นที่ตั้งแห่งวิญญาณ ได้แก่

- (๑) สัตว์บางพวก มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน เช่น พวกมนุษย์ เทพบางเหล่า วินิปา ติกะ (เปรต) บางเหล่า
- (๒) สัตว์บางพวก มีกายต่างกัน แต่มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น เหล่าเทพจำพวกพรหมผู้เกิดในภูมิ ปฐมฌาน
- (๓) สัตว์บางพวก มีกายอย่างเดียวกัน แต่มีสัญญาต่างกัน เช่น พวกเทพอาภัสสร
- (๔) สัตว์บางพวก มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น พวกเทพสุภิกิณหะ
- (๕) สัตว์บางพวก ผู้เข้าถึงชั้นอากาศานัญจายตนะ

(๖) สัตว์บางพวก ผู้เข้าถึงชั้นวิญญูญาณัญญาตนะ

(๗) สัตว์บางพวก ผู้เข้าถึงชั้นอาภิกขุญญาตนะ

📊 วิญญูณกิจ ๑๔ (Functions of Consciousness)

“กิจ ๑๔” หรือ “วิญญูณกิจ ๑๔” คือ กิจของวิญญูณ หรือหน้าที่ของจิต ได้แก่

- (๑) **ปฏิสนธิ** (หน้าที่สืบต่อภพใหม่ ได้แก่ จิต ๑๙ คือ อุเบกขาสันตிரณะ ๒ มหาวิบาก ๘ รูปวิบาก ๕ อรูปวิบาก ๔)
- (๒) **ภวังคะ** (หน้าที่เป็นองค์ของภพ ได้แก่ จิต ๑๙ อย่างเดียวกับปฏิสนธิ)
- (๓) **อาวัชชนะ** (หน้าที่ค้ำนึ่งอารมณ์ใหม่ ได้แก่ จิต ๒ คือ ปญจทวาราวัชชนะ และมโนทวาราวัชชนะ)
- (๔) **ทัสสนะ** (หน้าที่เห็นรูป ได้แก่ จักขุวิญญูณ ๒)
- (๕) **สวณะ** (หน้าที่ได้ยินเสียง ได้แก่ โสตวิญญูณ ๒)
- (๖) **ฆายณะ** (หน้าที่รู้กลิ่น ได้แก่ ฆานวิญญูณ ๒)
- (๗) **สายนะ** (หน้าที่ลิ้มรส ได้แก่ ชิวหาวิญญูณ ๒)
- (๘) **มุสสะ** (หน้าที่ถูกต้องโผฏฐัพพะ ได้แก่ กายวิญญูณ ๒)
- (๙) **สัมปฏิจฉณะ** (หน้าที่รับอารมณ์ ได้แก่ สัมปฏิจฉณะ ๒)
- (๑๐) **สันตிரณะ** (หน้าที่พิจารณาอารมณ์ ได้แก่ สันตிரณะ ๓)
- (๑๑) **โวฏฐัพพะ** หรือ **โวฏฐปะ** (หน้าที่ตัดสินอารมณ์ ได้แก่ มโนทวาราวัชชนะ ๑)
- (๑๒) **ขวนะ** (หน้าที่แล่นเสพอารมณ์ อันเป็นช่วงที่ทำการได้แก่ จิต ๕๕ คือ กุศลจิต ๒๑ อกุศลจิต ๑๒ กิริยาจิต ๑๘ คือ เว้นอาวัชชนะทั้งสอง โลกุตตรผลจิต ๔)
- (๑๓) **ตทาลัมพะ** (หน้าที่รับอารมณ์ต่อจากขวนะก่อนตกภวังค์ ได้แก่ จิต ๑๑ คือ มหาวิบาก ๘ สันตிரณะ ๓)
- (๑๔) **จุติ** (หน้าที่เคลื่อนจากภพปัจจุบัน ได้แก่ จิต ๑๙ อย่างเดียวกับในปฏิสนธิ)

หมายเหตุ: จัดโดยฐานที่จิตทำ “กิจ ๑๔” นี้ มี ๑๐ คือ รวมข้อ ๔, ๕, ๖, ๗, ๘ เป็นข้อเดียว คือ “**ปญจวิญญูณฐาน**” นอกนั้นคงชื่อเดิม “กิจ ๑๔” นี้ ใน “**วิสุทธิมรรค**” เรียกว่า “**วิญญูณปวัตติ**” หรือ “**วิญญูณปวัตติอาการ**” (อาการที่วิญญูณเป็นไป) อย่างไรก็ตาม “กิจ ๑๔” นี้ มีความสำคัญในอธิบายเกี่ยวกับ “**จิตตสังขาร**” (มโนสังขาร) โดยเฉพาะ คือ สภาพปรุงแต่งการกระทำทางใจ เรียกว่า “**มโนสังขาร**” ซึ่งจะรวมถึงกระบวนการ “**การเกิด-การคงอยู่-การดับ**” ที่จิต (นามขันธ์) เกิดเนื่องสืบต่อกันไปตลอดเวลา (สันตติ) จนไม่สามารถแยกความรู้สึกทางจิตเป็นเอกเทศจากกันได้ เพราะมีจำนวน “**การเกิด-การคงอยู่-การดับ**” มากมายในช่วงเวลาหนึ่งๆ อาจเป็นวินาทีจิตมีอาการต่างๆ รวมกันมากกว่า ๑ อย่างเจตสิกขึ้นไป อาจได้ถึง ๑๐๐ เจตสิกก็ได้ การเจริญวิปัสสนา

ด้วย “สติสัมปชัญญะ” จึงจะเห็นอาการจิตได้อย่างละเอียด อาการเปลี่ยนแปลงของจิตนี้ คือ ลักษณะของ “อนิจจัง” คือ ความไม่เที่ยงของจิตใน “กฎไตรลักษณ์” นั่นเอง

๘. ภูมิ ๔ (Planes of Existence)

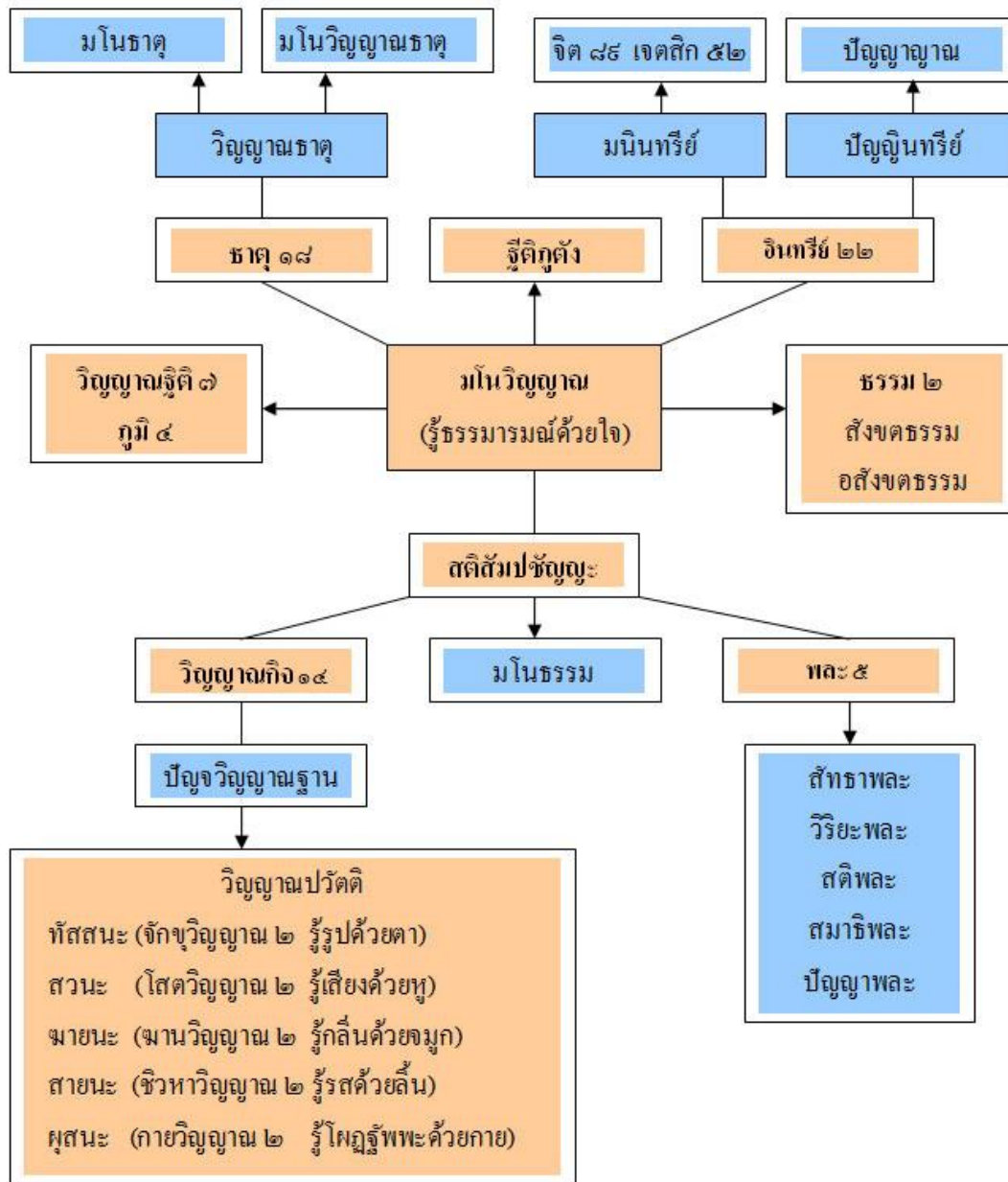
“ภูมิ ๔” หมายถึง ชั้นแห่งจิต ระดับจิตใจ ระดับชีวิต ๓๑ ชั้น ได้แก่

- (๑) กามาวจรภูมิ คือ ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในกาม ระดับจิตใจที่ยังปรารถนากามเป็นอารมณ์ คือยังเกี่ยวข้องกับกามคุณ ระดับจิตใจของสัตว์ในกามภพทั้ง ๑๑ ชั้น
- (๒) รูปาวจรภูมิ คือ ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในรูป ระดับจิตใจที่ปรารถนารูปธรรมเป็นอารมณ์ ระดับจิตใจของผู้ได้ฌานหรือผู้อยู่ในรูปภพทั้ง ๑๖ ชั้น
- (๓) อรูปาวจรภูมิ คือ ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในอรูป ระดับจิตใจที่ปรารถนาอรูปธรรมเป็นอารมณ์ ระดับจิตใจของผู้ได้อรุณฌาน หรือผู้อยู่ในอรูปภพทั้ง ๔ ชั้น
- (๔) โลกุตตรภูมิ คือ ชั้นที่พ้นจากโลก ระดับแห่งโลกุตตรธรรม ระดับจิตใจของพระอริยเจ้าอันพ้นแล้วจากโลกียภูมิ ๓ ข้างต้น หรือ “อปรียาปนินภูมิ” (ชั้นที่ไม่แน่นอนในวัฏฏะ ระดับที่ไม่ถูกจำกัด)

หมายเหตุ: “ภูมิ ๔” เป็นเกณฑ์ในการวัดระดับการปฏิบัติธรรมว่ามีความก้าวหน้ามากน้อยแค่ไหน ซึ่งแบ่งออกเป็น ๔ ภูมิ หรือ ๓๑ ชั้นภูมิ แต่ในอีกแง่มุมหนึ่งนั้น หลักธรรม “ภูมิ ๔” นี้ นำมาใช้ในการอธิบายระดับชีวิตหรือจิตใจของคนที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ว่า จัดอยู่ในระดับฐานะภูมิใด แต่พยายามอย่าเข้าใจผิด โดยผูกความคิดอยู่กับเรื่องนรกสวรรค์ จนเกิดความสับสน และสร้างจินตนาการที่ผิดๆ จนเกิด “อุปาทาน” ขึ้นได้ เช่น (๑) “ทิฏฐุปาทาน” หมายถึง ความยึดมั่นในทิฏฐิ ทฤษฎี ความเห็น ลัทธิ หรือหลักคำสอนต่างๆ และ (๒) “สัสสปาทาน” หมายถึง ความยึดมั่นในศีลและพรต คือ ถือว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและวัตร หลักความประพฤติ ข้อปฏิบัติ แบบแผน ระเบียบ วิถี ขนบธรรมเนียมประเพณี ลัทธิ พิธีต่างๆ ถือว่าจะต้องเป็นอย่างนั้นๆ โดยสักว่าทำสืบๆ กันมา หรือปฏิบัติตามๆ กันไปอย่าง งามาย หรือโดยนิยมน่าขลัง (Sacred) ว่าศักดิ์สิทธิ์ (“Holy” – มีอำนาจให้เสร็จ) ซึ่งมีได้เป็นไปด้วยความรู้ความเข้าใจตามหลักความสัมพันธ์แห่งเหตุและผล เป็นต้น ผลกระทบที่น่ากลัวที่สุด คือ ความหมายเกี่ยวกับ “ภูมิ ๔” ส่งผลกระทบต่อการเจริญสมาธิ ทำให้จิตสร้างมโนภาพขึ้นเองโดยการปรุงแต่งสภาวะธรรมซ้อนทับในจิตอีกชั้นหนึ่งด้วยความอหิโมกข์ ความน้อมใจเชื่อ ซึ่งเป็นข้อหนึ่งของ “อุปกิเลสแห่งวิปัสสนา” (วิปัสสนูปกิเลส) เนื่องจาก สมาธิวิปัสสนายังอ่อนๆ “ตรุณวิปัสสนา” คือ ผู้ปฏิบัติธรรมก้าวหน้าจนเกิดวิปัสสนาญาณข้อแรก “อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ” แล้วชวนให้สำคัญผิดคิดว่าถึงจุดหมาย อันประกอบด้วย “อาการนิมิต ๓” ต่อไปนี้ (๑) รูปนิมิต เช่น เห็นนรกสวรรค์ (๒) เสียงนิมิต เช่น ได้ยินเสียงองค์ธรรม และ (๓) นามนิมิต เช่น เกิดอุปาทานในความคิดขึ้นมา อาทิ ทำนายชะตาชีวิตได้ในบางครั้ง อย่างเช่น อาการของ “คนมีองค์” (“Medium” – ร่างทรง “Psychic” – คนทรงเจ้า) หรือหมอผี (Shaman) เป็นต้น ในการเจริญสมาธิเรียกว่า “อาการนิมิต” ดังกล่าวว่า “อสังขณภูมิ” (อสังขณภูมิ – ฌานภูมิ ซึ่งพระอริยะยอมไม่

เกิดในภุมิภพทั้งสองนี้) คือ สภาวะของจิตขาดสติการควบคุมด้วยปัญญานั้นเอง สิ่งนี้ถือเป็นอุปสรรคขัดขวางความก้าวหน้าในการบำเพ็ญจิตภาวนา ผู้ปฏิบัติธรรมพึงระวังสังวรไว้เป็นอย่างดี “ปัญญา” จะเกิดผลจาก “พลววิปัสสนา” ที่แรงกล้าด้วยสติสัมปชัญญะ

๑ ระบบโครงสร้างของวิญญาน ๖



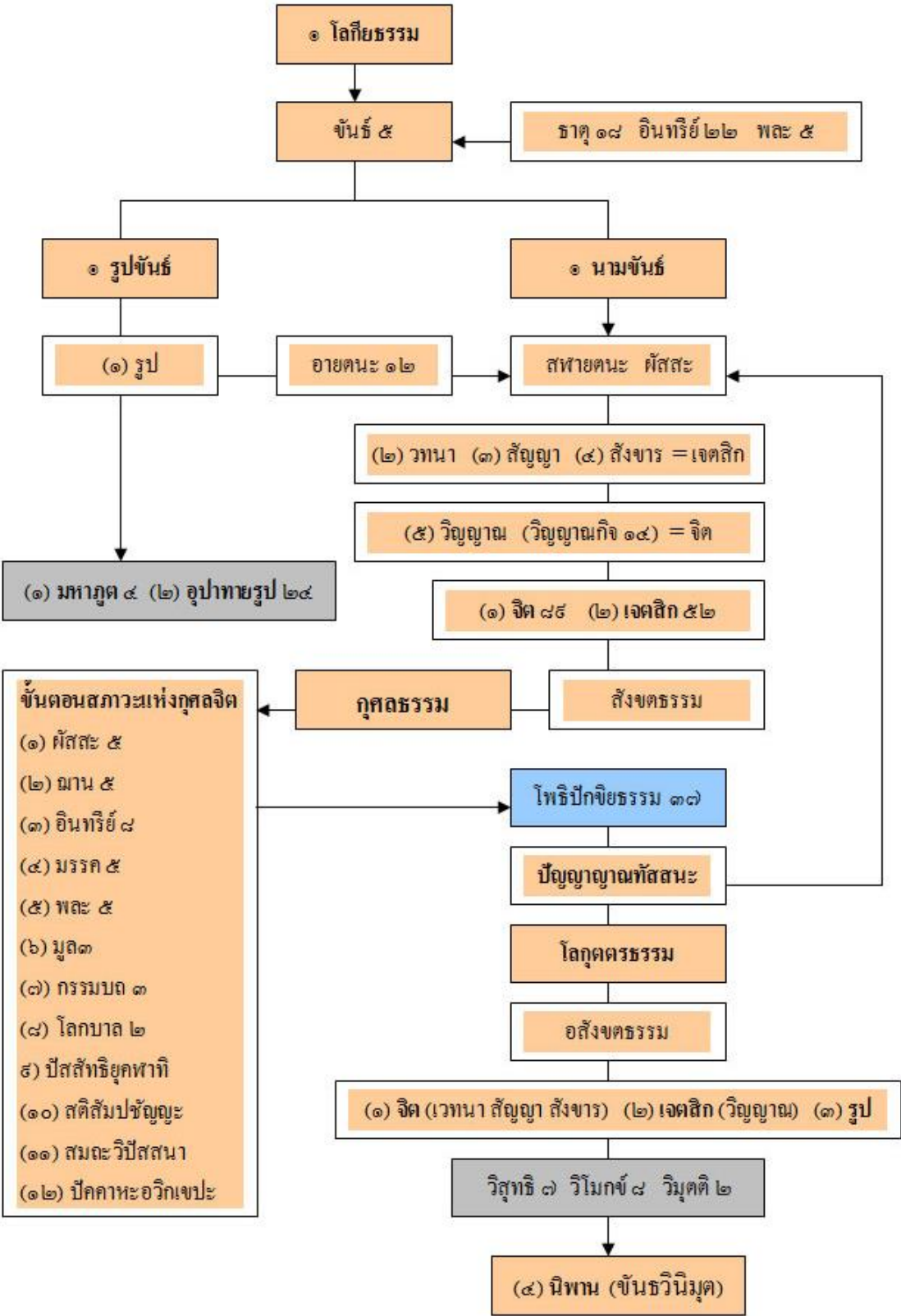
✖ หมายเหตุ: “ฐิติภูตัง” คือ สภาวะแห่งจิตดั้งเดิม จิตประภัสสรที่สงบ สว่างไสว สะอาด หรือ ฐิติจิต
“มโนธรรม” คือ สภาวะแห่งเหตุผล รู้ดีชั่ว สมควรไม่ควร องค์กรความรู้ สติปัญญา

^a ศักยภาพเชิงคุณสมบัติแห่งจิตวิญญาณ

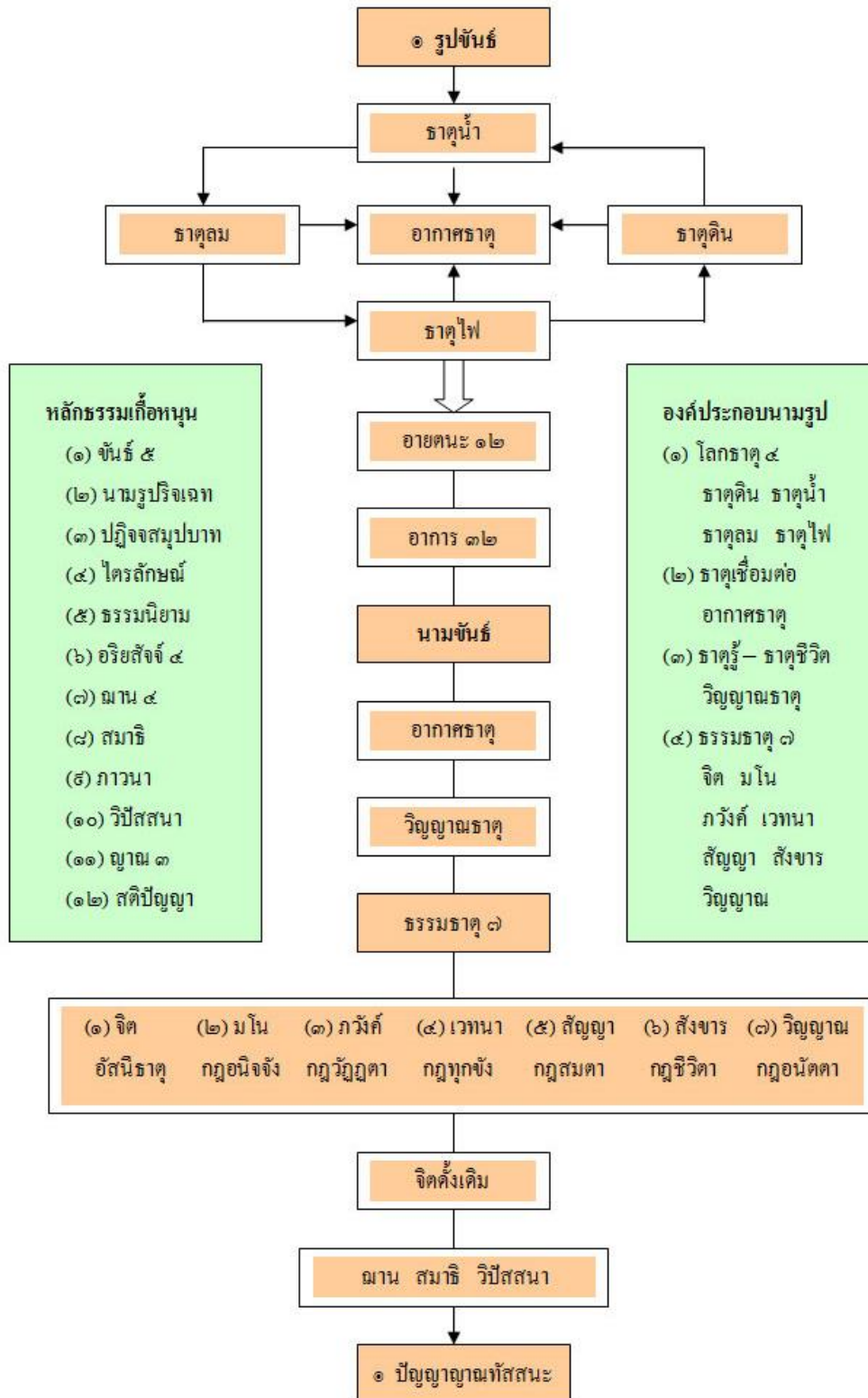
- (๑) มีอำนาจในการจำแนก แยกแยะ และโต้ตอบ ต่อแรงกระตุ้นจากสิ่งแวดล้อม
- (๒) มีระบบตรวจสอบสภาพของตนเองได้
- (๓) ควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้ ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร จิตตสังขาร
- (๔) แยกความแตกต่างระหว่างตื่นกับนอน รวมทั้งฝัน
- (๕) ศูนย์กลางควบคุมระบบความตั้งใจและการตัดสินใจ
- (๖) ประสานข้อมูลจากความจำด้วยประสาทรับรู้สัมผัส
- (๗) รายงานสภาวะของจิตของตนเองได้
- (๘) เก็บสะสมข้อมูลข้ามภพข้ามชาติได้
- (๙) ประมวลข้อมูลภายในตนเอง
- (๑๐) มีอำนาจในการหยั่งรู้ในสรรพสิ่ง
- (๑๑) วิวัฒน์ในสรรพสิ่งเชิงโครงสร้างและเชิงระบบ
- (๑๒) ร่วมใช้ข้อมูลสะสมจากจิตดวงอื่นได้แบบไม่จำกัดขอบเขต
- (๑๓) มีอำนาจเชิงพยากรณ์เหนือข้อจำกัดกาลเวลาและสถานที่
- (๑๔) จิตที่ยังไม่พัฒนา (ฝ่ายตั้งรับ) เป็นองค์ประกอบของจิตที่พัฒนาแล้ว (ฝ่ายรุก)
- (๑๕) จิตมีระดับความสงบหลายรูปแบบโดยเริ่มต้นจาก สติ สมาธิ ปัญญา
- (๑๖) สร้างองค์ความรู้ได้อย่างไม่จำกัด
- (๑๗) จิตดั้งเดิม คือ ความสงบ ปราศจากการปรุงแต่งสังขาร สว่างไสว หรือ จิตประภัสสร
- (๑๘) วิเคราะห์ เปรียบเทียบ เทียบเคียง ตรวจสอบ ปรับปรุง แก้ไข สังเคราะห์
- (๑๙) ฝัน จินตนาการ สร้างภาพนิมิต
- (๒๐) มีความคิดริเริ่มเชิงสร้างสรรค์

จิตเป็นธาตุพลังงานหรือธาตุธรรมชาติที่มีอยู่ในมนุษย์ ดังนั้น จิตที่ได้รับการพัฒนาคุณภาพให้บริสุทธิ์ โดยการดำรงสภาวะอยู่ในความสงบ สะอาด สว่างไสว ผ่องใส เพื่อเป็นจิตที่ประภัสสร เรียกว่า “ฐิติจิต” (ฐิติภูตัง) คือ “จิตดั้งเดิม” หรือ “ปฐมจิต” หมายถึง จิตที่เป็น “ธาตุพลังงาน” (Energy Element) ที่มีศักยภาพหรือคุณภาพสูงควรในการใช้งานได้ปราศจากข้อจำกัดในกาลเวลาและสถานที่ เปรียบเสมือนกับคนที่ทำงานอย่างมีสติปัญญาหรือมีสมาธิ ย่อมให้ผลงานที่มีคุณภาพดีกว่าคนที่ขาดสติปัญญาหรือขาดสมาธิ เพราะฉะนั้น ฐิติจิตจึงเป็น “จิตดำรงมั่น” (ตั้งสติ) คือ เกิด “สัมมาสติ” และ “จิตตั้งมั่น” (สมาธิจิต) คือ เกิด “สัมมาสมาธิ” ตามหลักธรรม “อริยมรรคมีองค์ ๘” ดังนั้น พระศรีศากยมุนีโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงตรัสสั่งสอนให้ละเว้นจากการทำชั่ว หมั่นเพียรทำความดี และทำจิตใจให้ผ่องใสไม่มัวหมอง เพื่อให้เกิด “จิตประภัสสร” ในการดำรงชีวิตที่มีศักยภาพและคุณภาพ

๑๑. สภาวะธรรมแห่งเบญจขันธ์ (State of the Five Groups of Existence)



๑ ระบบโครงสร้างเชิงสัมพันธ์แห่งนามรูป (Relative Systematic Structure of Mind-Matter)



ความสัมพันธ์ระหว่างเบญจขันธ์กับวิปัสสนาญาณ

(Relationship between the Five Groups of Existence and Insight-Knowledge)

“เบญจขันธ์” แสดงบทบาทสำคัญในการบำเพ็ญเจริญสมาธิภาวนาวิปัสสนากรรมฐาน คือทำหน้าที่เป็น “สภาวะธรรมเป้าหมาย” ที่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องนำมาพิจารณาเพื่อการดับกองทุกข์ทั้งปวง และทำให้เกิด “สติปัญญา” หรือ “ญาณแห่งการหยั่งรู้” เพราะฉะนั้น “เบญจขันธ์” จึงมีความสัมพันธ์โดยตรงกับ “วิปัสสนาญาณ ๙” และรวมทั้ง “ญาณ ๑๖” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

■ วิปัสสนาญาณ ๙ (Insight-Knowledge)

“วิปัสสนาญาณ ๙” หมายถึง ญาณในวิปัสสนาญาณที่นับเข้าในวิปัสสนา หรือที่จัดเป็นวิปัสสนา คือ เป็นความรู้ที่ทำให้เกิดความเห็นแจ้ง เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง ได้แก่

- (๑) **อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ** คือ ญาณอันตามเห็นความเกิดและความดับ เพื่อพิจารณาความเกิดขึ้นและความดับไปแห่งเบญจขันธ์ จนเห็นชัดว่า สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นครั้งแล้วก็ต้องดับไปล้วนเกิดขึ้นแล้วก็ดับไปทั้งหมด
- (๒) **ภังคานุปัสสนาญาณ** คือ ญาณอันตามเห็นความสลาย เมื่อเห็นความเกิดดับเช่นนั้นแล้ว คำนิ้งเด่นชัดในส่วนความดับอันเป็นจุดจบสิ้น ก็เห็นว่าสังขารทั้งปวงล้วนจะต้องสลายไปทั้งหมด
- (๓) **ภยตูปฏฐานญาณ** คือ ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว เมื่อพิจารณาเห็นความแตกสลายอันมีทั่วไปแก่ทุกสิ่งทุกอย่างเช่นนั้นแล้ว สังขารทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นไปในภพใดคติใด ก็ปรากฏเป็นของน่ากลัว เพราะล้วนแต่จะต้องสลายไป ไม่ปลอดภัยทั้งสิ้น
- (๔) **อาทีนวานุปัสสนาญาณ** คือ ญาณอันคำนึงเห็นโทษ เมื่อพิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงซึ่งล้วนต้องแตกสลายไป เป็นของน่ากลัวไม่ปลอดภัยทั้งสิ้นแล้ว ย่อมคำนึงเห็นสังขารทั้งปวงนั้นว่าเป็นโทษเป็นสิ่งที่มีความบกพร่อง จะต้องระคนอยู่ด้วยทุกข์
- (๕) **นิพพิทานุปัสสนาญาณ** คือ ญาณอันคำนึงเห็นด้วยความหน่าย เมื่อพิจารณาเห็นสังขารว่าเป็นโทษเช่นนั้นแล้ว ย่อมเกิดความหน่าย ไม่เพิลิตเพิลินติดใจ
- (๖) **มูญจิตุกัมยตาญาณ** คือ ญาณอันคำนึงด้วยใครจะพ้นไปเสีย เมื่อหน่ายสังขารทั้งหลายแล้วย่อมปรารถนาที่จะพ้นไปเสียจากสังขารเหล่านั้น
- (๗) **ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ** คือ ญาณอันคำนึงพิจารณาหาทาง เมื่อต้องการจะพ้นไปเสีย จึงกลับหันไปยกเอาสังขารทั้งหลายขึ้นมาพิจารณากำหนดด้วยไตรลักษณ์เพื่อมองหาอุบายที่จะปลดปล่อยออกไป
- (๘) **สังขารุเพกขาญาณ** คือ ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร เมื่อพิจารณาสังขารต่อไป ย่อมเกิดความรู้เห็นสภาวะของสังขารตามความเป็นจริง ว่ามีความเป็นอยู่เป็นไปของมันอย่างนั้นเป็นธรรมดา จึงวางใจเป็นกลางได้ ไม่ยินดียินร้ายในสังขารทั้งหลาย แต่นั้นมองเห็นนิพพานเป็นสันติบท ญาณจึงแล่นมุ่งไปยังนิพพาน เลิกละความเกี่ยวเกาะกับสังขารเสียได้

(๙) **สัจจานุโลมิกญาณ** (อนุโลมญาณ) คือ ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้หรือริยัสัจจ์เมื่อวางใจเป็นกลางต่อสังขารทั้งหลาย ไม่พะวง และญาณแล่นมุ่งตรงไปสู่นิพพานแล้ว ญาณอันคล้ายต่อการตรัสรู้หรือริยัสัจจ์ ย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไป เป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาญาณ ต่อจากนั้นก็เกิดโคตรภูญาณมาคั่นกลาง แล้วเกิดมรรคญาณให้สำเร็จความเป็นอรียบุคคลต่อไป

หมายเหตุ: ในการพิจารณาถึงเรื่อง “ญาณ” นั้น หมายถึง สภาวะความรู้หรือการหยั่งรู้ที่เกิดขึ้นในวิปัสสนาภูมิเท่านั้น แต่ในระหว่างที่กำลังหนังสือเล่มนี้ ความเข้าใจที่เกิดขึ้นเป็นเพียงเรื่องสมมุติสัจจะหรือโลกียธรรมเท่านั้น การสัมผัส “ญาณ” ได้นั้น ต้องเกิดจากการบำเพ็ญสมาธิภาวนาก่อน ต่อจากนั้นจึงพัฒนาไปสู่การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนา “ปัญญาญาณ” ที่เกิดจากอาณิสสของ “วิปัสสนาญาณ ๙” ต่อไปจึงวิวัฒน์ “ปัญญาญาณ” นั้น เป็น “ญาณ ๑๖” อีกขั้นหนึ่ง การที่ผู้ปฏิบัติต้องศึกษาหลักธรรมดังกล่าวนี้ไว้ก่อน เพื่อให้เป็นบรรทัดฐานทางการปฏิบัติด้วยหลักการหรือทฤษฎีที่ถูกต้องด้วยสัมมาปฏิบัติหรือสัมมาปฏิบัติในกาลข้างหน้า

■ **ญาณ ๑๖ (Insight)**

“ญาณ ๑๖” (โสฬสญาณ) คือ ความหยั่งรู้ ในที่นี้หมายถึงญาณที่เกิดขึ้นแก่ผู้เจริญวิปัสสนาตามลำดับ ตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด ได้แก่

- (๑) **นามรูปปริจเฉทญาณ** คือ ญาณกำหนดจำแนกรู้นามและรูป เพื่อรู้ว่าสิ่งทั้งหลายมีแต่รูปธรรมและนามธรรม และกำหนดแยกได้ว่า อะไรเป็นรูปธรรม อะไรเป็นนามธรรม
- (๒) **ปัจจุยปริคคหญาณ** คือ ญาณกำหนดรู้ปัจจัยของนามและรูป เพื่อรู้ว่า รูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายเกิดจากเหตุปัจจัย และเป็นปัจจัยแก่กัน อาศัยกัน โดยรู้ตามแนวปฏิจจสมุพบาท ก็ดีตามแนวกฎแห่งกรรมก็ดี ตามแนววิญญะ ๓ ก็ดี เป็นต้น
- (๓) **สัมมสนญาณ** คือ ญาณกำหนดรู้ด้วยพิจารณาเห็นนามและรูปโดยไตรลักษณ์ ยกรูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายขึ้นพิจารณาโดยเห็นตามลักษณะที่เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มิใช่ตัวตน
- (๔) **อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ** คือ ญาณอันตามเห็นความเกิดและความดับ เพื่อพิจารณาความเกิดขึ้นและความดับไปแห่งเบญจขันธ์ จนเห็นชัดว่า สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นครั้งแล้วก็ต้องดับไปล้วนเกิดขึ้นแล้วก็ดับไปทั้งหมด
- (๕) **ภังคานุปัสสนาญาณ** คือ ญาณอันตามเห็นความสลาย เมื่อเห็นความเกิดดับเช่นนั้นแล้ว คำนึงเด่นชัดในส่วนความดับอันเป็นจุดจบสิ้น ก็เห็นว่าสังขารทั้งปวงล้วนจะต้องสลายไปทั้งหมด
- (๖) **ภยตูปัญฐานญาณ** คือ ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว เมื่อพิจารณาเห็นความแตกสลายอันมีทั่วไปแก่ทุกสิ่งทุกอย่างเช่นนั้นแล้ว สังขารทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นไปในภพใดคติใด ก็ปรากฏเป็นของน่ากลัว เพราะล้วนแต่จะต้องสลายไป ไม่ปลอดภัยทั้งสิ้น

- (๗) **อาทินวณุปัสสนาญาณ** คือ ญาณอันคำนึงเห็นโทษ เมื่อพิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงซึ่งล้วนต้องแตกสลายไป เป็นของน่ากลัวไม่ปลอดภัยทั้งสิ้นแล้ว ย่อมคำนึงเห็นสังขารทั้งปวงนั้นว่าเป็นโทษเป็นสิ่งที่มีความบกพร่อง จะต้องระคนอยู่ด้วยทุกข์
- (๘) **นิพพิทานุปัสสนาญาณ** คือ ญาณอันคำนึงเห็นด้วยความหน่าย เมื่อพิจารณาเห็นสังขารว่าเป็นโทษ เช่นนั้นแล้ว ย่อมเกิดความหน่าย ไม่เพิลิตเพิลินติดใจ
- (๙) **มูญจิตุกัมมตาญาณ** คือ ญาณอันคำนึงด้วยใครจะพ้นไปเสีย เมื่อหน่ายสังขารทั้งหลายแล้วย่อมปรารถนาที่จะพ้นไปเสียจากสังขารเหล่านั้น
- (๑๐) **ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ** คือ ญาณอันคำนึงพิจารณาหาทาง คือ เมื่อต้องการจะพ้นไปเสีย จึงกลับหันไปยกเอาสังขารทั้งหลายขึ้นมาพิจารณากำหนดด้วยไตรลักษณ์เพื่อมองหาอุบายที่จะปลดปล่อยออกไป
- (๑๑) **สังขารุปেকชาญาณ** คือ ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร เมื่อพิจารณาสังขารต่อไป ย่อมเกิดความรู้เห็นสภาวะของสังขารตามความเป็นจริง ว่ามีความเป็นอยู่เป็นไปของมันเป็นอย่างนั้น เป็นธรรมดา จึงวางใจเป็นกลางได้ ไม่ยินดียินร้ายในสังขารทั้งหลาย แต่นั้นมองเห็นนิพพานเป็นสันติบท ญาณจึงแล่นมุ่งไปยังนิพพาน เลิกละความเกี่ยวเกาะกับสังขารเสียได้
- (๑๒) **สัจจานุโลมิกญาณ (อนุโลมญาณ)** คือ ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้ร้อยสัจจ์เมื่อวางใจเป็นกลางต่อสังขารทั้งหลาย ไม่พะวง และญาณแล่นมุ่งตรงไปสู่निพพานแล้ว ญาณอันคล้อยต่อการตรัสรู้ร้อยสัจจ์ ย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไป เป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาญาณ ต่อจากนั้นก็เกิดโคตรกญาณมาคั่นกลาง แล้วเกิดมรรคญาณให้สำเร็จความเป็นอริยบุคคลต่อไป
- (๑๓) **โคตรกญาณ** คือ ญาณครอบโคตร ความหยั่งรู้ที่เป็นหัวต่อแห่งการข้ามพ้นจากภาวะปุถุชนเข้าสู่ภาวะอริยบุคคล
- (๑๔) **มัคคญาณ** คือ ญาณในอริยมรรค ความหยั่งรู้ที่ทำให้สำเร็จภาวะอริยบุคคลแต่ละขั้น
- (๑๕) **ผลญาณ** คือ ญาณในอริยผล ความหยั่งรู้ที่เป็นผลสำเร็จของพระอริยบุคคลขั้นนั้นๆ
- (๑๖) **ปัจจเวกชนญาณ** คือ ญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณาทบทวน ซึ่งเป็นสำรวจจรรู้มรรคผล กิเลสที่ละแล้ว กิเลสที่เหลืออยู่ และนิพพาน เว้นแต่ว่าพระอรหันต์ไม่มีการพิจารณากิเลสที่ยังเหลืออยู่

หมายเหตุ:

ในญาณ ๑๖ นี้ ข้อ ๑-๑๓ และ ๑๖) เป็นโลกียญาณ ข้อ ๑๔ และ ๑๕ เป็นโลกุตตรญาณ ประการสำคัญทั้ง “วิปัสสนาญาณ ๘” และ “ญาณ ๑๖” เป็นหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด ผู้ปฏิบัติธรรมควรท่องจำให้ได้ด้วยการอ่านทบทวนบ่อยๆ



คำแนะนำในการอ่าน

“อานาปานสติ” เป็นหลักปฏิบัติฝ่ายสมถกรรมฐานเพื่อทำให้เกิดความสงบทั้งทางกายและทางใจ เพื่อนำเข้าสู่ฝ่ายวิปัสสนากรรมฐาน ดังนั้น ในการเจริญ “สติปัฏฐาน ๔” ผู้ปฏิบัติธรรมควรทำความเข้าใจเรื่อง “เบญจขันธ์” สัมพันธ์กับ “อานาปานสติ” อย่างไร

การพิจารณา “เบญจขันธ์” ใน “อานาปานสติ”

“อานาปานสติ” (Mindfulness on Breathing – กำหนดสติตามลมหายใจ) หมายถึง การตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก ซึ่งจัดเป็นหัวข้อธรรมข้อที่ ๙ ของ “อนุสติ ๑๐” และข้อที่ ๑๐ ของ “สัญญา ๑๐” บางทีเรียกว่า “อานาปานสติกัมมัฏฐาน” โดยแยกความหมายออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ (๑) กรรมฐานที่ใช้สติกำหนดตามพิจารณาลักษณะลมหายใจเข้าออกอย่างเดียว และ (๒) กรรมฐานที่ใช้สติกำหนดตามพิจารณาสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ทุกขณะลมหายใจเข้า (Inhalation) และทุกลมหายใจออก (Exhalation) เช่น การเคลื่อนไหวทุกอิริยาบถ การคิดต่างๆ เป็นต้น แบ่งออกเป็นจำนวน ๔ ฐาน และหลักปฏิบัติจำนวน ๑๖ ขั้นตอน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ในการฝึกกำหนดฐานกาย คือ การตั้ง “สติสัมปชัญญะ” ตามพิจารณา “ลมหายใจเข้าออก” (สภาวะธรรม) ในทำนั้งสมาธิ ซึ่งมีลำดับฝึกปฏิบัติ ดังนี้

- (๑) สติตามดูตามเห็นลมหายใจเข้ายาว – ออกยาว
- (๒) สติตามดูตามเห็นลมหายใจเข้าสั้น – ออกสั้น
- (๓) สติตามดูตามเห็นกายลมทั้งปวง (ลมหายใจทุกลักษณะ – สังขารทั้งปวง)
- (๔) สติตามดูตามเห็นกายลมสงบรำงับ

หมายเหตุ: องค์ฌานที่เกิดขึ้น ข้อ (๑) คือ วิตก ข้อ (๒) คือ วิจาร

ในการฝึกในฐานกายนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมต้องพิจารณาให้เห็น “สังสารทุกข์” ที่เกิดขึ้น คือ “ลมหายใจเข้าออก” ทุกลักษณะ (สังขารทั้งปวง) เราหายใจลักษณะอย่างไร ย่อมเป็นอย่างนั้นตามความจริง (ตถตา) อย่างเข้าไปปรุงแต่งลมหายใจ เราไม่สามารถยึดมั่นลมหายใจให้เป็นที่พึ่งอาศัยได้ เพราะลมหายใจมีลักษณะไม่เที่ยงทุกครั้งที่หายใจ (อนิจจัง) ถ้าไปยึดจะทำให้เป็นทุกข์ (ทุกขัง) ไม่ใช่ตัวใช้ตน (อนัตตา) ซึ่งเป็นไปตาม “กฎธรรมชาติ” แห่งไตรลักษณ์ (วิปัสสนากรรมฐาน) ดังนั้น ถ้าเราให้ลมหายใจสงบระงับละเอียดลงไป (สมถกรรมฐาน) ด้วยการกำหนดสติปล่อยวางจากลมหายใจเข้าออก ย่อมไม่เกิดทุกข์ เป็น “การตัดวิบาก” จากการสร้างกรรม คือ การยึดมั่นอยู่กับการกระทำในเบื้องต้นด้วยการหายใจในลักษณะต่างๆ นอกจากนี้ ยังพิจารณาเห็น “ทุกข์” ใน “ขันธ์ ๕” (อุปาทานขันธ์ ๕) “ทุกข์” ใน “ปฏิจจสมุปบาท” (อวิชชา) “ทุกข์” ใน “ไตรลักษณ์” และ “ทุกข์” ใน “อริยสัจ ๔” อีกด้วย สำหรับการพิจารณา “เบญจขันธ์” ใน “อานาปานสติ” ฐานกายนั้น จะเกี่ยวข้องกับ “รูป

ชั้น” โดยตรง คือ “มหาภูต ๔” กับ “อุปาทายรูป ๒๔” เพราะฉะนั้น “ลมหายใจเข้าออก” หมายถึง “ธาตุลม” ที่แสดงความเคลื่อนไหวในแต่ละขณะและสถานที่ จะมีคุณลักษณะไม่เที่ยงเมื่อกายลมสงบรำงับ จึงทำให้เกิดกายสงบ (กายปัสสัทธิ) และใจสงบ (จิตตปัสสัทธิ) กล่าวโดยสรุป ในชั้นตอนนี้ คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย (ลมหายใจเข้า-ลมหายใจออก-ลมหายใจหายาบ-ลมหายใจละเอียด หมายถึง “สังขารทั้งปวง”) การมีสติกำกับดูรู้เท่าทันกายและเรื่องทางกาย สำหรับความสัมพันธ์ระหว่าง “หลักธรรม” กับ “แนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง” มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

หลักธรรม	สัมมาปฏิบัติ
๑. กฎแห่งกรรม	พิจารณาการกระทำที่เป็นเหตุให้เกิดลักษณะต่างๆ ของลมหายใจ
๒. เบญจขันธ์	พิจารณาถึงองค์ประกอบ “รูปชั้น” คือ มหาภูต ๔ กับอุปาทายรูป ๒๔

๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ในการฝึกกำหนดฐานเวทนา คือ การตั้ง “สติสัมปชัญญะ” ตามพิจารณา “ความรู้สึก” ในทำนองสมาธิ “ความรู้สึก” หมายถึง ความรู้สึกที่เนื่องอยู่กับระบบประสาทรับความรู้สึก ซึ่งเป็นธรรมชาติที่เนื่องอยู่กับกาย ดังนั้น “เวทนา” (สภาวะธรรม) จะเป็นส่วนที่คั่นอยู่ตรงกลางระหว่าง “กาย” ที่อยู่ภายนอก กับ “จิต” ที่อยู่ภายใน ซึ่งมีลำดับฝึกปฏิบัติ ดังนี้

(๕) สติตามดูตามเห็นปิติ

(๖) สติตามดูตามเห็นความสุข

(๗) สติตามดูตามเห็นความสุขปรุงแต่งจิต

(๘) สติตามดูตามเห็นความสุขรำงับ

หมายเหตุ: องค์ฌานที่เกิดขึ้น ข้อ (๕) คือ ปิติ ข้อ (๖) คือ สุข

ในการฝึกในฐานเวทนานั้น จะมีทั้ง “สมถกรรมฐาน” และ “วิปัสสนากรรมฐาน” ยกตัวอย่าง ในขณะที่ตามดูตามเห็น “ปิติ” และ “สุข” จิตจะมีความสงบรำงับในระดับหนึ่ง เรียกว่า “สมถกรรมฐาน” ในขณะที่ตามดู “ปิติ” และ “สุข” ก็มองเห็น “ปิติ” และ “สุข” ปรากฏเป็น “อนิจจัง-ทุกขัง-อนัตตา” เรียกว่า “วิปัสสนากรรมฐาน” แต่เป็น “วิปัสสนาญาณ” ฝ่าย “โลกียธรรม” หรือระดับปุถุชน สำหรับ “กฎแห่งกรรม” นั้น จะสามารถพิจารณาเห็น “วิบากฝ่ายกรรมดี” จากฐานกาย คือ กายลมสงบรำงับลงส่งผลทำให้เกิด ปิติ สุข ตามมา แต่อย่าไปยึดติดกับองค์ฌานที่เกิดขึ้นทั้ง ๔ ได้แก่ “วิตก” กับ “วิจาร” ในฐานกาย “ปิติ” กับ “สุข” ในฐานเวทนา ตามลำดับ เพราะทั้งหมดเป็นสภาวะทำให้เกิดทุกข์ได้เช่นกัน ถ้าเกิด “อุปาทาน” ใน “เวทนา” (ปฏิจจสมุปบาท) ขึ้น แล้วเข้าไปยึดมั่นในสภาวะธรรมดังกล่าวนี้ นอกจากนี้ ยังพิจารณาเห็น “ทุกข์” ใน “ชั้น ๕” (อุปาทานชั้น ๕) “ทุกข์” ใน “ปฏิจจสมุปบาท” (อวิชชา) “ทุกข์” ใน “ไตรลักษณ์” และ “ทุกข์” ใน “อริยสัจ ๔” อีกด้วย อย่างไรก็ตาม “เวทนา” ที่เกิดขึ้น “อานาปานสติ” เป็นเรื่องความรู้สึกที่เกิดจากผัสสะระหว่างปัจจัยภายนอก (อายตนะภายนอก ๖) กับปัจจัยภายใน (อายตนะภายใน ๖) ซึ่งเป็นแดนเชื่อม

ระหว่างกายกับใจ ดังนั้น เมื่อ “เวทนา” ถูกทำให้สงบราบลงไปอีกระดับหนึ่ง (สมถะ) ก็จะเกิดสภาวะธรรมแห่งจิตขึ้น คือ “*ความปราโมทย์*” (ความชื่นบานใจ ร่าเริงสดใส) ซึ่งเกิดขึ้นระหว่าง “สุข” กับ “เอกัคคตา” ก่อนก้าวสู่ความตั้งมั่นของจิต คือ “สมาธิ” กล่าวโดยสรุป ในขั้นตอนนี้ คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา การมีสติกำกับรู้เท่าทันเวทนา สำหรับความสัมพันธ์ระหว่าง “*หลักธรรม*” กับ “*แนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง*” มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

หลักธรรม	สัมมาปฏิบัติ
๑. กฎแห่งกรรม	พิจารณาการกระทำที่เป็นเหตุให้เกิดความรู้สึกในเวทนา
๒. เบญจขันธ์	พิจารณาถึงองค์ประกอบ “อายตนะภายนอก ๖” กับ “อายตนะภายใน ๖”

๓. จิตตามปัสสนาสติปัฏฐาน

ในการฝึกกำหนดฐานจิต คือ การตั้ง “สติสัมปชัญญะ” ตามพิจารณา “จิต” (สภาวะธรรม) ในทำนองสมาธิ “จิต” หมายถึง อารมณ์ความรู้สึก อาการของจิต คุณลักษณะของจิต ความจำ (สัญญา) ความคิด (สังขาร) ความรู้-ความเห็น-ความเข้าใจ (วิญญาน) ซึ่งทั้งหมดเป็นคุณลักษณะของ “นามขันธ์” แห่งขันธ์ ๕ ซึ่งมีลำดับฝึกปฏิบัติ ดังนี้

(๙) สติตามดูตามเห็นจิต

(๑๐) สติตามดูตามเห็นความปราโมทย์

(๑๑) สติตามดูตามเห็นความตั้งมั่นของจิต

(๑๒) สติตามดูตามเห็นปล่อยวาง

หมายเหตุ: องค์ฌานที่เกิดขึ้น ข้อ (๑๑) คือ เอกัคคตา (สมาธิ) และข้อ (๑๒) คือ อุเบกขา ได้ “ปฐมฌาน” หมายถึง “*ฐิติจิต*” (ฐิติภูตัง) คือ จิตดั้งเดิม ที่เป็นจิตประภัสสร หลังจากนั้นให้ฝึกการเดินองค์ฌานทั้ง ๕ จนเกิด “ฌาน ๔” (รูปฌาน ๔) ทำให้เกิดความชำนาญในการเข้าออกฌาน (วสี ๔)

ในการตามดูตามเห็นคุณลักษณะหรืออาการของจิตนั้น เรียกว่า ทำให้เห็นแจ้งในธรรมชาติที่แท้จริงของ “เจตสิก” นั้นเอง คุณลักษณะของจิตในฐานจิตจำแนกออกเป็น ๑๖ ลักษณะ (กิเลสชั้นหยาบ) ได้แก่ ๑) รากะ-วิรากะ ๒) โทสะ- อโทสะ ๓) โมหะ-อโมหะ ๔) ถีนะ (หดหู่) ๕) พุ่งซ่าน (อุทธะจะ) ๖) จิตใหญ่ (มหรคต) – อหรรคต ๗) จิตอ่อนยิ่งกว่า (อธิปัตติ) – จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า ๘) จิตตั้งมั่น (สมาธิ) – จิตไม่ตั้งมั่น ๙) จิตพ่นกิเลส (ฐิติจิต) – จิตยังไม่พ่นกิเลส ดังนั้น จะพบว่า ทั้ง “จิต” (จิต ๘๙ และ เจตสิก ๕๒) และ “*ปราโมทย์*” (ความรู้สึกบันเทิงใจ หรือปลื้มใจ ซึ่งเป็นกิเลสฝ่ายบวกชั้นหยาบที่สุด) มองเห็นโทษของปัจจัยทั้งสองและมีความแปรเปลี่ยนไปตาม “กฎไตรลักษณ์” จะยึดเป็นที่พึ่งอาศัยของเราไม่ได้ จึงทำให้เห็นปัจจัยทั้งสองอย่างเป็นสามัญลักษณะ คือ ปรากฏเป็น “อนิจจัง-ทุกขัง-อนัตตา” เรียกว่า “*วิปัสสนากรรมฐาน*” เมื่อเข้าใจในจิตและความปราโมทย์ดีแล้ว จะเห็นว่าปัจจัยทั้งสองจางหายไป ทำให้จิตเกิดความตั้งมั่นเป็น “*สมาธิ*” (เอกัคคตา) ได้ มีความผ่องใส ซึ่งผู้ปฏิบัติ

สามารถใช้ “สติสัมปชัญญะ” (ปัญญา) กำหนดพิจารณาจิตได้ในตอนนี้ ซึ่งทำให้เห็น “จิตดั้งเดิม” (ฐิติภูตัง) คือ จิตว่าง สุญญตา หรือ พระนิพพาน ในขั้นตอนนี้ ปัญญาเกิด “ดวงตาเห็นธรรม” (พุทธจักขุ) หรือ “ธรรมจักขุ” หมายความว่า การมีปัญญาเห็นแจ้งในพระนิพพาน แต่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ เพราะยังไม่หลุดพ้น (วิมุตติ) จากกิเลส อาสวะ และอนุสัย ดังนั้น ต้องฝึกต่อไปอีก เพราะเป็น “วิปัสสนาญาณ” ของ “โลกียธรรม” เท่านั้น ต้องฝึกให้เป็นความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ในฝ่าย “โลกุตตรธรรม” ต่อไปซึ่งอยู่ในฐานธรรม เพื่อก้าวสู่ความเป็น “พระอรหันต์” ในภพภูมิแห่งอริยบุคคล อย่างไรก็ตาม ในการพิจารณา “กฎแห่งกรรม” นั้น สภาวะธรรมที่เกิดขึ้นต่อจากฐานเวทนา คือ “วิบากแห่งกรรมดี” ที่ได้รับ คือ “ปราโมทย์” และองค์ฌาน “เอกัคคตา” ซึ่งเป็นความตั้งมั่นของจิต นั่นคือ “สมาธิ” นั่นเอง ถ้าพิจารณาในอีกแง่หนึ่ง “วิบากแห่งกรรมดี” หมายถึง การพิจารณาถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบัน (ทิฐฐัมมิกัตตะ) และประโยชน์ที่จะเกิดในเบื้องหน้า (สัมปรายิกัตตะ) คือ การตามรู้ตามเห็นอย่างเท่าทันจิตของตน หรือ “ทมะ” ซึ่งหมายถึง การฝึกฝน แก้ไข ปรับปรุงตน ชุมก้าจัดส่วนร้าย และเสริมส่วนที่ดีงามให้ยิ่งขึ้นไป อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาสภาวะธรรมของจิตแห่งขั้น ๕ จะประกอบด้วย (นามขั้น ๔) ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เคล็ดลับสำคัญในขั้นนี้ คือ การสงบริจรับ “นามขั้น ๓” คือ สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งหมายถึง “จิต” กับอาการของจิต “เจตสิก” ทั้ง ๑๖ ลักษณะ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น หรือในอีกแง่หนึ่ง หมายถึง “การดับขั้น ๕” ทั้งหมด ซึ่งแสดงนัยถึง “อุปาทานขั้น ๕” ทั้งหมดนั่นเอง จิตและสติสัมปชัญญะเป็นอิสระจาก “อุปาทานขั้น ๕” อย่างสิ้นเชิง หลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลายแล้ว เหลือเพียงแค่ “จิตดั้งเดิม” (ฐิติภูตัง) ที่เป็นจิตประภัสสร ใส สว่าง สะอาด แต่ยังไม่หมดอาสวะหรือกิเลสในส่วนลึกๆ ขณะนี้จิตตั้งมั่นเป็นหนึ่งเดียว อันประกอบด้วย “เอกัคคตา” กับ “อุเบกขา” จิตดั้งเดิมจึงเป็น “จิตว่าง” ถ้าเป็นสมาธิก็เป็น “อัปนาสมาธิ” หรือ “ฌานที่ ๔” (จตุตถฌาน) และยังเป็นจิตที่ควรแก่งานหรืออยู่ในสภาวะที่พร้อมจะทำงาน (จิตตกัมมัฏญตา) ในฐานธรรมต่อไป ซึ่งจะเป็นขั้นตามดูตามเห็นการทำงานของ “จิตดั้งเดิม” หรือ “จิตว่าง” กล่าวโดยสรุป ในขั้นตอนนี้ คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต การมีสติกำกับดูรู้เท่าทันจิตหรือสภาพและอาการของจิต สำหรับความสัมพันธ์ระหว่าง “หลักธรรม” กับ “แนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง” มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

หลักธรรม	สัมมาปฏิบัติ
๑. กฎแห่งกรรม	พิจารณาการกระทำที่เป็นเหตุให้เกิด “นามขั้น ๓” สังขาร สัญญา วิญญาณ
๒. เบญจขันธ์	พิจารณาถึงองค์ประกอบ “นามขั้น ๓” สังขาร สัญญา วิญญาณ

๔. ัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ในการฝึกกำหนดฐานจิต คือ การตั้ง “สติสัมปชัญญะ” ตามพิจารณา “ธรรม” ในท่านั่งสมาธิ “ธรรม” หมายถึง การตามดูตามเห็นสภาวะธรรมของ “จิตดั้งเดิม” ที่เป็นสุญญตาหรือความว่างเปล่า หรือ “จิตว่าง” ซึ่งมีลำดับฝึกปฏิบัติ ดังนี้

(๑๓) สติตามดูตามเห็นความไม่เที่ยง (อนิจจัง)

(๑๔) สติตามดูตามเห็นความจางคลาย (วิราคะ)

(๑๕) สติตามดูตามเห็นความดับไม่เหลือ (นิโรธะ)

(๑๖) สติตามดูตามเห็นความสลัดคืน (ปฏินิสสัคคะ)

หมายเหตุ: องค์ฌานที่เกิดขึ้นครบทั้ง ๕ องค์ และการฝึกความชำนาญในการเดินองค์ฌาน (วสี ๔) พร้อมทั้งการเข้าออก “ฌาน ๔” เรียกว่า การบรรลุ “ฌานสมาบัติ” (สมาบัติ ๘) เพื่อนำเอา “จิตดั้งเดิม” คือ จิตว่าง มาใช้ในการวิปัสสนากรรมฐานในฐานธรรม โดยการเข้า “นิโรธสมาบัติ” หมายถึง การดับขั้น ๕ (ดับตัณหาได้สิ้นเชิงเป็นภาวะปลอดทุกข์เพราะไม่มีทุกข์ที่จะเกิดขึ้นได้ หมายถึง “พระนิพพาน”) นั่นคือ “การดับสัญญา” คือ ความจำได้หมายรู้ และ “การดับเวทนา” คือ การเสวยอารมณ์ เรียกเต็มว่า “การเข้าสัญญาเวทิตนิโรธ” พระอรหันต์และพระอนาคามีที่ได้สมาบัติ ๘ แล้ว จึงจะเข้า “นิโรธสมาบัติ” ได้

“ปัญญา” ที่เกิดขึ้นในวิปัสสนาภูมิที่คั่นอยู่ระหว่างฐานกาย-เวทนา-จิต (สามัญชน) กับฐานธรรม (อริยบุคคล) เรียกว่า “โคตรภูยาญ” สำหรับในฐานธรรมขั้นที่ ๑ นั้น เป็นกำหนดสติสัมปชัญญะอยู่กับ “จิตดั้งเดิม” (จิตว่าง) โดยตรง หรือ “พระนิพพาน” แต่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ ทำให้เห็นความเป็นอนิจจังของขั้น ๕ คือ เห็นความไม่เที่ยงของ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นความรู้แจ้งต่อ “นามรูป” ที่ปรากฏเป็น “อนิจจัง” มีผลเป็น “วิปัสสนากรรมฐาน” ฝ่าย “โลกุตตรธรรม” หรือ ฝ่าย “พระอริยเจ้า” ในทางตรงกันข้าม การมีสติสัมปชัญญะระลึกจรรู้ต่อรูป หรือระลึกรู้ในการเคลื่อนไหวของกายในอิริยาบถต่างๆ จะมีผลเป็น “สมถกรรมฐาน” การใช้สติระลึกจรรู้ต่อนาม และเห็นความไม่เที่ยงของนาม เห็นความเกิดดับของความคิด จะมีผลเป็น “วิปัสสนากรรมฐาน” ฝ่าย “โลกียธรรม” หรือฝ่าย “ปุถุชน” สำหรับในขั้นที่ ๒ นั้น เป็นขั้นตอน เป็นการกำหนดสติสัมปชัญญะอยู่กับ “จิตดั้งเดิม” อย่างต่อเนื่อง ทำให้ “กิเลส- อาสวะ- อนุสัย” ที่นอนเนื่องในส่วนลึกของจิต อ่อนกำลังลง (วิราคะ) ส่วนในขั้นที่ ๓ เป็นขั้นที่สติสัมปชัญญะเต็มรอบสมบูรณ์เป็นนิรันดร์เนื่องจาก “กิเลส- อาสวะ- อนุสัย” ถูกทำลายอย่างหมดสิ้นไปจากจิต ไม่มีช่องโหว่ให้ผุดเกิดขึ้นมาได้ อีก และในขั้นสุดท้ายนั้น เป็นการกำหนดสติสัมปชัญญะที่เป็นพระอรหันต์แล้ว คือ เป็นความรู้สึกที่ว่า “ขั้น ๕” สักว่า “ขั้น ๕” หมายถึง “เห็นความเป็นเช่นนั้นเองของปรากฏการณ์ต่างๆ” (ตถตา) นั้นหมายความว่า “การสลัดคืน – ปฏินิสสัคคะ” (สลัดคืน “นามรูป” แห่งขั้น ๕ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โสณัฐพะ-สิ่งที่มากระทบผิวหนัง เรียกว่า “อายตนะภายนอก ๖” ที่ผ่านมาในลักษณะ

อาการสลดคั่นทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรียกว่า “อายตนะภายใน๖”) ซึ่งเป็นการอยู่กับจิตดั้งเดิม แห่งพระนิพพานที่เรียกว่า “อนุภาติเสสนิพพานธาตุ” ซึ่งปราศจากการรับรู้ต่อเวทนา ไม่มีความสนใจ ต่อเวทนาอีกต่อไป แต่ถ้ายังมีเหลือเวทนาอยู่นิดๆ บ้าง เรียกว่า “สอฺอนุภาติเสสนิพพานธาตุ” อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาในประเด็น “วิบากแห่งกรรมดี” ตามกฎแห่งกรรมแล้ว ผู้ปฏิบัติธรรมย่อมได้รับผลจากการทำความดี คือ สามารถเปลี่ยนฐานะจากปุณฺณธรรมตกกลายเป็นอริยบุคคลได้เช่นกัน ไม่ต้องวกเวียนอยู่ในอบายภูมิหรือสังสารวัฏอีกต่อไป ดังนั้น “ขั้น ๕” ที่เกิดขึ้นในฐานธรรมนี้ จะเป็นองค์ความรู้ที่กลายเป็น “ปัญญาญาณ” แห่งภาวนามยปัญญาในวิปัสสนาภูมิเท่านั้น ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึง “เบญจขั้น” ในฐานธรรม พยายามพิจารณาถึง สภาวธรรมแห่งขั้น ๕ ที่เกิดขึ้นด้วยหลักธรรมที่อธิบายถึงเหตุปัจจัยด้วยหลักธรรมต่างๆ กล่าวโดยสรุป ในขั้นตอนนี้ คือ การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม การมีสติกำกับรู้เท่าทันธรรม สำหรับความสัมพันธ์ระหว่าง “หลักธรรม” กับ “แนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง” มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

หลักธรรม	สัมมาปฏิบัติ
๑. กฎแห่งกรรม	พิจารณาการกระทำที่เป็นเหตุจากอกุศลมูลและกุศลมูล
๒. เบญจขั้น	พิจารณาถึงองค์ประกอบ “นามรูป” แห่งขั้น ๕

‘ “ศีล คือ ปกติจิตที่อยู่อย่างปราศจากโทษ เป็นจิตที่มีเกราะกำบังป้องกันการกระทำชั่วทุกอย่าง สมภา คือ ผลสืบเนื่องมาจากการรักษาศีล คือ จิตที่มีความมั่นคง มีความสงบเป็นพลัง ที่จะส่งผลต่อไปอีก ปัญญาผู้รู้ คือ จิตที่ว่างเบาสบาย รู้แจ้งแทงตลอดตามความเป็นจริงอย่างไร วิมุตติ คือ จิตที่เข้าถึงความว่างจากความว่าง คือ ละความสบาย เหลือแต่ความไม่มีไม่เป็น ไม่มีความคิดเหลืออยู่เลย”

(หลวงปู่ดูลย์ อตุโล. วัดบูรพาราม อ.เมือง จ.สุรินทร์)

เพื่อให้เกิดความสะดวกมากยิ่งขึ้นจึงลำดับขั้นตอนการปฏิบัติทั้งหมดใหม่อีกครั้ง ดังตารางข้างล่างนี้

อานาปานสติ	วิปัสสนาญาณ
(๑) สติตามดูตามเห็นลมหายใจเข้ายาว – ออกยาว (๒) สติตามดูตามเห็นลมหายใจเข้าสั้น – ออกสั้น (๓) สติตามดูตามเห็นกายลมทั้งปวง (๔) สติตามดูตามเห็นกายลมสงบรำงับ	โลกียญาณ เกิดขึ้น – คงอยู่ – ดับไป อุปาทกขณะ-ฐิตินขณะ-กังคขณะ อนิจจัง – ทุกขัง – อนัตตา
(๕) สติตามดูตามเห็นปีติ (ความอิ่มใจ) (๖) สติตามดูตามเห็นความสุข (ความปลอดโปร่งโล่งใจ) (๗) สติตามดูตามเห็นความสุขปรุงแต่งจิต (๘) สติตามดูตามเห็นความสุขรำงับ	โลกียญาณ เกิดขึ้น – คงอยู่ – ดับไป อุปาทกขณะ-ฐิตินขณะ-กังคขณะ อนิจจัง – ทุกขัง – อนัตตา
(๙) สติตามดูตามเห็นจิต (๑๐) สติตามดูตามเห็นความปราโมทย์ (ความปลื้มใจ)	โลกียญาณ เกิดขึ้น – คงอยู่ – ดับไป

(๑๑) สติตามดูตามเห็นความตั้งมั่นของจิต	อุปาทกขณะ-ฐิตินะ-กัณคขณะ
(๑๒) สติตามดูตามเห็นปล่อยวาง	อนิจจัง – ทุกขัง – อนัตตา
(๑๓) สติตามดูตามเห็นความไม่เที่ยง (อนิจจัง)	โลกียญาณ
(๑๔) สติตามดูตามเห็นความจางคลาย (วิราคะ)	เกิดขึ้น – คงอยู่ – ดับไป
(๑๕) สติตามดูตามเห็นความดับไม่เหลือ (นิโรธะ)	อุปาทกขณะ-ฐิตินะ-กัณคขณะ
(๑๖) สติตามดูตามเห็นความสลัดคืน (ปฏินิสสัคคะ)	อนิจจัง – ทุกขัง – อนัตตา
การบรรลุ “โสดาปัตติมรรค” (โสดาปัตติมัคคญาณ)	โลกุตตรญาณ
การบรรลุ “โสดาปัตติผล” (โสดาปัตติผลญาณ)	มัคคญาณ – ผลญาณ

อย่างไรก็ตาม “กฎแห่งกรรม” มีส่วนเกี่ยวข้องกับ “วิปัสสนาญาณ ๙” และ “ญาณ ๑๖” โดยตรง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- (๑) **นามรูปปริจเฉทญาณ** คือ ญาณกำหนดจำแนกรูปร่างและรูป เพื่อรู้ว่าสิ่งทั้งหลายมีแต่รูปธรรมและนามธรรม และกำหนดแยกได้ว่า อะไรเป็นรูปธรรม อะไรเป็นนามธรรม
- (๒) **ปัจจัยปริคคหญาณ** คือ ญาณกำหนดรู้ปัจจัยของนามและรูป เพื่อรู้ว่า รูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายเกิดจากเหตุปัจจัย และเป็นปัจจัยแก่กัน อาศัยกัน โดยรู้ตามแนวปฏิจสมุปบาท ก็ดีตามแนวกฎแห่งกรรมก็ดี ตามแนววิภูษะ ๓ ก็ดี เป็นต้น
- (๓) **สัมมสนญาณ** คือ ญาณกำหนดรู้ด้วยพิจารณาเห็นนามและรูปโดยไตรลักษณ์ ยกูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายขึ้นพิจารณาโดยเห็นตามลักษณะที่เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มิใช่ตัวตน
- (๔) **อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ** คือ ญาณอันตามเห็นความเกิดและความดับ เพื่อพิจารณาความเกิดขึ้นและความดับไปแห่งเบญจขันธ์ จนเห็นชัดว่า สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นครั้งแล้วก็ต้องดับไปล้วนเกิดขึ้นแล้วก็ดับไปทั้งหมด
- (๕) **กัณคานุปัสสนาญาณ** คือ ญาณอันตามเห็นความสลาย เมื่อเห็นความเกิดดับเช่นนั้นแล้ว คำนึงเด่นชัดในส่วนความดับอันเป็นจุดจบสิ้น ก็เห็นว่าสังขารทั้งปวงล้วนจะต้องสลายไปทั้งหมด
- (๖) **ภยตูปัฏฐานญาณ** คือ ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว เมื่อพิจารณาเห็นความแตกสลายอันมีทั่วไปแก่ทุกสิ่งทุกอย่างเช่นนั้นแล้ว สังขารทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นไปในภพใดคติใด ก็ปรากฏเป็นของน่ากลัว เพราะล้วนแต่จะต้องสลายไป ไม่ปลอดภัยทั้งสิ้น
- (๗) **อาทีนวานุปัสสนาญาณ** คือ ญาณอันคำนึงเห็นโทษ เมื่อพิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงซึ่งล้วนต้องแตกสลายไป เป็นของน่ากลัวไม่ปลอดภัยทั้งสิ้นแล้ว ย่อมคำนึงเห็นสังขารทั้งปวงนั้นว่าเป็นโทษ เป็นสิ่งที่มีความบกพร่อง จะต้องระคนอยู่ด้วยทุกข์
- (๘) **นิพพิทานุปัสสนาญาณ** คือ ญาณอันคำนึงเห็นด้วยความหน่าย เมื่อพิจารณาเห็นสังขารว่าเป็นโทษเช่นนั้นแล้ว ย่อมเกิดความหน่าย ไม่เพิลิตเพิลินติดใจ

- (๙) **มูญจิตุกัมยตาญาณ** คือ ญาณอันคำนึงด้วยใครจะพ้นไปเสีย เมื่อหน่ายสังขารทั้งหลายแล้วย่อมปรารถนาที่จะพ้นไปเสียจากสังขารเหล่านั้น
- (๑๐) **ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ** คือ ญาณอันคำนึงพิจารณาหาทาง คือ เมื่อต้องการจะพ้นไปเสีย จึงกลับหันไปยกเอาสังขารทั้งหลายขึ้นมาพิจารณากำหนดด้วยไตรลักษณ์เพื่อมองหาอุบายที่จะปลดปล่อยออกไป
- (๑๑) **สังขารุเพกขาญาณ** คือ ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร เมื่อพิจารณาสังขารต่อไป ย่อมเกิดความรู้เห็นสภาวะของสังขารตามความเป็นจริง ว่าเป็นความเป็นอยู่เป็นไปของมัน อย่างนั้นเป็นธรรมดา จึงวางใจเป็นกลางได้ ไม่ยินดียินร้ายในสังขารทั้งหลาย แต่นั้นมองเห็นนิพพานเป็นสันติบท ญาณจึงแล่นมุ่งไปยังนิพพาน เลิกละความเกี่ยวเกาะกับสังขารเสียได้
- (๑๒) **สัจจานุโลมิกญาณ** (อนุโลมญาณ) คือ ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้ร้อยสัจจ์เมื่อวางใจเป็นกลางต่อสังขารทั้งหลาย ไม่พะวง และญาณแล่นมุ่งตรงไปสู่นิพพานแล้ว ญาณอันคล้อยต่อการตรัสรู้ร้อยสัจจ์ ย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไป เป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาญาณ ต่อจากนั้นก็เกิดโคตรภูญาณมาคั่นกลาง แล้วเกิดมรรคญาณให้สำเร็จความเป็นอริยบุคคลต่อไป

บทสรุปและอภิปรายผล (Conclusions and Discussion)

ถ้าวิเคราะห์องค์ประกอบ “ขั้น ๕” ให้เป็นตามหลักวิทยาศาสตร์ จะพบว่าโครงสร้างของมนุษย์ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๒ ส่วน คือ (๑) ร่างกาย และ (๒) จิตใจ ในส่วน “ร่างกาย” ที่เป็นกายภาคนั้น ประกอบด้วยอวัยวะสำคัญๆ ที่ถูกหล่อเลี้ยงด้วย สารเคมี อาหาร น้ำ ออกซิเจน และช่องว่างกับแรงยึดเหนี่ยวระหว่างเซลล์ทั้งหลายที่ประกอบเป็นหน่วยโครงสร้างย่อยและใหญ่ ภายใต้ระบบย่อยและใหญ่ เพื่อสร้างความสมดุลทางกายภาคให้มีความสมมาตรและความเสถียรทั้งโครงสร้างและระบบ ความกลมกลืนกันภายในโครงสร้างและระบบจะถูกควบคุมด้วยกระแสแม่เหล็กไฟฟ้าตามประสาท ซึ่งถูกควบคุมด้วยคำสั่งของระบบสมอง ดังนั้น กิจกรรม พฤติกรรม การเคลื่อนไหวของอาการต่างๆ ทางร่างกาย จะถูกควบคุมด้วยหน่วยประมวลผลของสมองส่วนกลาง สมองด้านขวาจะเกี่ยวกับการคำนวณและการให้เหตุผล ส่วนสมองซีกด้านซ้ายเป็นด้านความถนัด ภาษา สำหรับในส่วน “จิตใจ” ที่เป็น “จิตภาค” (จิตกับเจตสิก-อาการหรือลักษณะของจิต) นั้น เป็นการพิจารณาถึงความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงในด้าน ความคิดเห็น ความรู้สึก และอารมณ์ เป็นเรื่องเกี่ยวกับโครงสร้างและระบบของจิตที่ทำหน้าที่ควบคุมระบบและโครงสร้างสมอง โดยให้ความสำคัญเกี่ยวกับศักยภาพของพลังจิตที่ควบคุมหน่วยสมองทั้งหมดในเชิงโครงสร้างและหน้าที่เชิงจิตวิทยา ดังนั้น พฤติกรรมที่แสดงออกทางร่างกาย มีมูลเหตุมาจาก “เจตนา” (สัญญาเจตนา-ความตั้งใจ) ของจิตที่ประมวลเป็นความคิด และแปลงเป็นระบบสัญญาณแม่เหล็กไฟฟ้าทำหน้าที่ควบคุมระบบประสาทและอวัยวะต่างๆ การแสดงพฤติกรรมและอารมณ์ความรู้สึกขึ้นอยู่กับหน่วยโครงสร้างและหน่วยระบบของสมองทั้งหมด เพราะฉะนั้น การตัดสินใจขั้นสุดท้ายของชีวิตขึ้นอยู่กับความล้มเหลวของระบบโครงสร้างสมอง ควบคุม

กับความล้มเหลวของระบบหัวใจ ถ้าระบบหัวใจหยุดทำงาน ถือว่าถึง “ความตาย” อย่างแน่นอน หรือถึง “การสิ้นสุญรูปวิญญาน” พร้อมด้วยการแตกดับของโครงสร้างและระบบด้านกายภาคของ ร่างกายทั้งหมดอย่างสมบูรณ์แบบ คงเหลือเพียงแต่ “จิตวิญญาน” ที่ต้องดำเนินไปตาม “ยถากรรม” หรือ “ชีวิตสันตติ” (วิถีชีวิตเป็นไปตามผลวิบากกรรมที่ได้กระทำไว้) ภายใต้หลักธรรม “กฎแห่งกรรม”

แนวความคิดในการพิจารณาโครงสร้างและระบบของ “ชั้น ๕” ตามหลักวิทยาศาสตร์หรือทางโลกนั้น จะให้ความสนใจเพียงส่วนที่เป็นร่างกายหรือรูปธรรม (สสารแห่งวัตถุ-รูปวิญญาน) ที่เป็นอวัยวะต่างๆ เท่านั้น คือ เน้นความเป็นวัตถุวิสัยหรือวัตถุนิยม ซึ่งความรู้หรือวิทยาการด้านกายภาคทางการแพทย์ได้รับการพัฒนาและการวิจัยก้าวล้ำยุค (Sophisticated) จนถึงขั้นศึกษาค้นคว้าในระดับองค์ประกอบหน่วยที่เล็กที่สุดของระบบโครงสร้างโมเลกุล คือ “โมเลกุลวิทยา” (Nanotechnology) คือ สามารถแยกโครงสร้าง “อะตอม” (Atom) ออกจนเหลือแต่ “ควาก” (Quak) กับ “กลูออน” (Gluon) หรือวิทยาการตัดต่อพันธุกรรม (Genetic Engineering) รวมถึงการศึกษาวิจัยการตัดต่อเพาะเลี้ยงเซลล์ต้นแบบ (Stem Cell Reproduction) และวิทยาการโคลนนิ่ง (Cloning Technology) สำหรับวงการแพทย์ อย่างไรก็ตาม ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ดังกล่าวนี้ เป็นแค่องค์ความรู้แห่งปัญญาที่มี “วาระซ่อนเร้นเชิงการค้า” (Commercially Hidden Agenda) อยู่เบื้องหลังเท่านั้น

ตามแนวคิดทางพุทธศาสนานั้น หลักธรรมทั้งหลายนั้นเน้นความเป็นหลักการ (Principle) หรือทฤษฎี (Theory) เพื่อ “การดับทุกข์แห่งชีวิต” เนื่องจากความไม่รู้หรืออวิชชาและการยึดมั่นถือมั่นในอุปาทานชั้น ๕ องค์ธรรมอวิชชาเป็นองค์ธรรมย่อยของอาสวะ ได้แก่ ภพ กาม ทิฏฐิ อวิชชา ตามลำดับ เพราะฉะนั้น สภาวธรรมแห่งชั้น ๕ ที่ “เกิดขึ้น-ดำรงอยู่-ดับไป” (อุปาทานะ-ฐิติขณะ-กังคขณะ) นั้น เกิดจากเหตุปัจจัยของสภาวธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวพันอย่างเป็นเหตุเป็นผลตามหลักธรรม “ปัจจุสมุปบาท อิทัปปัจจยตา” คือ การอธิบายเหตุแห่งทุกข์ (ทุกข์สมุทัย) คือ ทุกข์เกิดจากอวิชชา ความไม่รู้ ความไม่เข้าใจในอุปาทานชั้น ๕ เรียกว่า “อนุโลมปัจจุสมุปบาท” ส่วนวิธีการดับทุกข์ (ทุกข์นิโรธ) คือ การดับทุกข์ต้องกำจัดอวิชชาให้หมดไป เรียกว่า “ปฏิโลมปัจจุสมุปบาท” ดังนั้น จึงควรทำความเข้าใจอย่างชัดแจ้งเกี่ยวกับหลักธรรม “ปัจจุสมุปบาท อิทัปปัจจยตา” ถึงองค์ประกอบแห่งปัจจัย ๑๒ อย่างนั้น หมุนเวียนเป็นวงล้อหรือวงจรแห่งภพ ไม่มีต้นไม่มีปลาย เรียกว่า “ภวัจกร” โดยพิจารณาถึงอาการที่เกิดขึ้นในอดีต ปัจจุบัน อนาคต โดยจำแนกตามส่วนเหตุและส่วนผล ดังนี้ (๑) อดีตเหตุ ๕ อวิชชา สังขาร ตัณหา อุปาทาน ภพ

(๒) ปัจจุบันผล ๕ วิญญาน นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา

(๓) ปัจจุบันเหตุ ๕ อวิชชา สังขาร ตัณหา อุปาทาน ภพ

(๔) อนาคตผล ๕ วิญญาน นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา

(ชาติ ขรามรณะ โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส)

■ ลำดับของทุกขสมุทัย (อนุโลมปฏิจจสมุปบาท)

เพราะ อวิชชา เป็นปัจจัย สังขาร จึงมี (การนึกคิดหรือการทำงานของสมองเพื่อปรุงแต่ง)

เพราะ สังขาร เป็นปัจจัย วิญญาณ จึงมี (การรับรู้ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ)

เพราะ วิญญาณ เป็นปัจจัย นามรูป จึงมี (ร่างกายและจิตใจ)

เพราะ นามรูป เป็นปัจจัย สฬายตนะ จึงมี (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ / รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์)

เพราะ สฬายตนะ เป็นปัจจัย ผัสสะ จึงมี (การสัมผัสด้วยประสาทต่าง ๆ)

เพราะ ผัสสะ เป็นปัจจัย เวทนา จึงมี (ความรู้สึกในทางทุกข์ สุข หรือ เฉยๆ)

เพราะ เวทนา เป็นปัจจัย ตัณหา จึงมี (ความอยาก ใน รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์)

เพราะ ตัณหา เป็นปัจจัย อุปาทาน จึงมี (ความยึดติดในสิ่งต่าง ๆ)

เพราะ อุปาทาน เป็นปัจจัย ภพ จึงมี (การมีภาระหน้าที่และภาวะทางใจ)

เพราะ ภพ เป็นปัจจัย ชาติ จึงมี (การเกิดอัตตา “ตัวตน” คิดว่าตนเป็นอะไรอยู่)

เพราะ ชาติ เป็นปัจจัย ขรามรณะ จึงมี ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส และความคับ
แค้นใจ ก็มีพร้อม

ดังนั้น ความเกิดขึ้นแห่ง กองทุกข์ ทั้งปวงนี้ จึงมี

■ ลำดับของทุกขนิโรธ (ปฏิโลมปฏิจจสมุปบาท)

ความทุกข์ จะดับไปได้เพราะดับ ชาติ (การเกิดอัตตา “ตัวตน” คิดว่าตนเป็นอะไรอยู่)

ชาติ จะดับไปได้เพราะดับ ภพ (การมีภาระหน้าที่และภาวะทางใจ)

ภพ จะดับไปได้เพราะดับ อุปาทาน (ความยึดติดในสิ่งต่าง ๆ)

อุปาทาน จะดับไปได้เพราะดับ ตัณหา (ความอยาก)

ตัณหา จะดับไปได้เพราะดับ เวทนา (ความรู้สึกในทางทุกข์ สุข เฉยๆ)

เวทนา จะดับไปได้เพราะดับ ผัสสะ (การสัมผัสด้วยประสาทต่าง ๆ)

ผัสสะ จะดับไปได้เพราะดับ อายตนะ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ / รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์)

อายตนะ จะดับไปได้เพราะดับ นามรูป (ร่างกายและจิตใจ)

นามรูป จะดับไปได้เพราะดับ วิญญาณ (การรับรู้ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ)

วิญญาณ จะดับไปได้เพราะดับ สังขาร (การนึกคิดหรือการทำงานของสมองเพื่อปรุงแต่ง)

สังขาร จะดับไปได้เพราะดับ อวิชชา (ความโน้มเอียงไปคลุกเคล้ากิเลสด้วยความขเลา)

โดยสรุป “ทุกข์เกิดจากอวิชชา ถ้าดับทุกข์ก็ต้องดับอวิชชา”

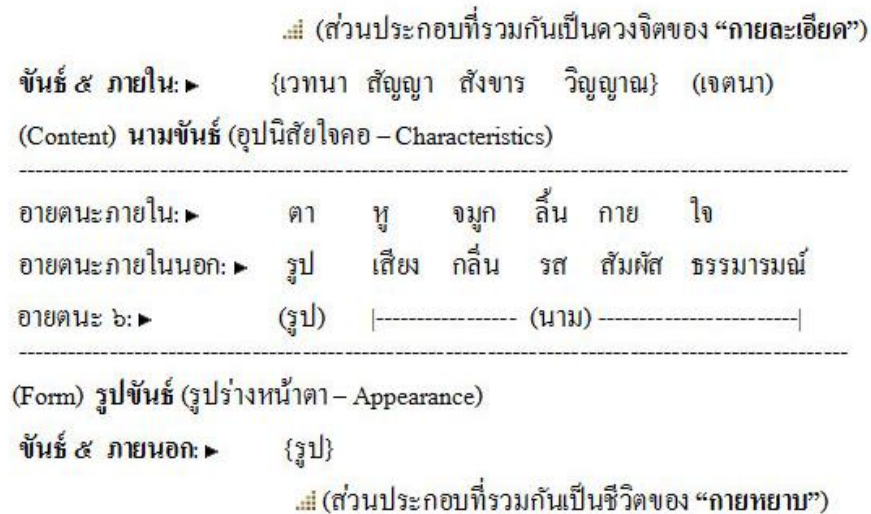
แต่อย่างไรก็ตาม ขั้นตอนการเกิดทุกข์ใน “อนุโลมปฏิจจนูปาท” นั้น อุปาทานชั้น ๕ คือ กองทุกข์ทั้งปวง และหมายถึง สภาวะธรรมที่เกิดจากการยึดมั่นถือมั่นในชั้น ๕ ซึ่งเกิดจากการปรุงแต่งในสังขารชั้น และชั้น ๕ คือ สภาวะธรรมของกองชีวิตจำนวน ๕ กอง ดังนั้น สภาวะธรรมของอุปาทานชั้น ๕ ที่เกิดขึ้นนั้น สามารถนำหลักธรรม “ไตรลักษณ์” มาอธิบายเหตุปัจจัยแห่งความทุกข์ได้ ซึ่งเป็น “สภาวะธรรม” หรือ “ปรากฏการณ์” (Phenomenon) ที่มี (๑) เครื่องกำหนดลักษณะของความไม่เที่ยง (อนิจจัง) คือ “อนิจจลักษณะ” หรือ “อนิจจตา” ซึ่งมีความผันแปรเปลี่ยนแปลงเรื่อยไป (Deviation) หรือความแปรปรวน (Variation) เรียกว่า “วิปริณาม” (๒) เครื่องกำหนดลักษณะของความทุกข์ (ทุกข์) คือ “ทุกข์ลักษณะ” หรือ “ทุกข์ตา” และ (๓) เครื่องกำหนดลักษณะของความไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน (อนัตตา) คือ “อนัตตลักษณะ” หรือ “อนัตตตา” เพราะฉะนั้น ความเข้าใจในประเด็นดังกล่าวนี้ คือ ความสามารถ ความรู้ ความเข้าใจอย่างชัดเจนในการหยั่งรู้ถึงการกำหนดพิจารณา “นามรูป” แห่งชั้น ๕ ตามแนวหลักธรรมไตรลักษณ์ เรียกว่า “สัมมสนญาณ” (Comprehension-Knowledge) ในกรณีนี้ แสดงให้เห็นว่า “ชั้น ๕” คือ องค์ประกอบสำคัญแห่งปัจจัยของการเกิด การดำรงอยู่ การดับ ของสภาวะธรรมตามกฎธรรมชาติดังกล่าวนี้

นอกเหนือจากนี้ ยังพบว่า “ชั้น ๕” ยังเป็นองค์ประกอบสำคัญแห่งปัจจัยของ “การเกิด-การคงอยู่- การดับ” ในการพิจารณาสภาวะธรรมเกี่ยวกับ “ทุกข์” ตามหลักธรรม “อริยสัจ ๔” ซึ่งเป็นหลักการที่อธิบายถึงความจริงอันประเสริฐเกี่ยวกับชีวิตของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ที่ต้องเป็นไปตาม “กฎแห่งกรรม” (กรรมวาท) ซึ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้หลักธรรมนี้ เพื่อเป็นเครื่องกำหนดพิจารณาวิธีดับกองกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวง รวมทั้งแสดงธรรมอันบริสุทธิ์อันไพบูรณ์ด้วยสัมมาปฏิบัติแห่งการดำรงชีวิตอันถูกต้องโดยชอบ คือ “อริยมรรคมีองค์ ๘” ดังนั้น “ชั้น ๕” จึงเป็นองค์ธรรมหลักเบื้องต้นในการศึกษาพิจารณาหลักธรรมต่างๆ ในระดับสูงขึ้นไป ได้แก่ อกุศลธรรม กุศลธรรม และอัปายกตธรรม

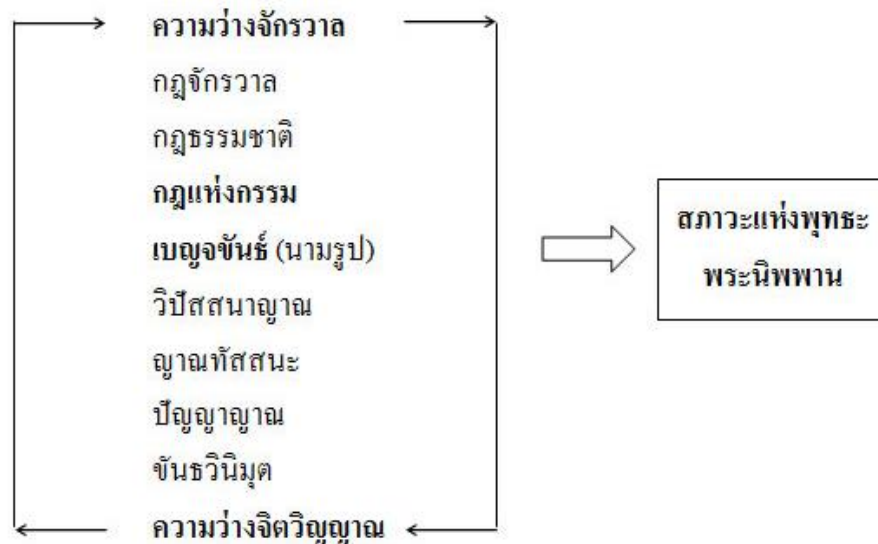
ข้อที่ควรระลึกอยู่เสมอ คือ ชั้น ๕ เกิดจากการรวมกันระหว่าง “รูปชั้น” (รูปธาตุ) กับ “นามชั้น” (นามธาตุ) ส่วนที่เป็นนามชั้นนั้น คือ “จิต” รวมทั้งส่วนประกอบย่อยซึ่งเป็นอาการของจิตต่างๆ และเป็น “ธาตุพลังงาน” หรือ “ธาตุธรรมชาติ” ดังนั้น หลักธรรมในพุทธศาสนาเน้นความเป็น “จิตนิยม” (Idealism) และ “สัจนิยม” (Realism) หรืออีกนัยหนึ่ง คือ เน้นการพิจารณาหรือวิปัสสนาสภาวะธรรมเพื่อค้นหาสัจธรรมอันแท้จริงด้วยการพัฒนาพลังจิตให้บริสุทธิ์เชิงอัต

วิสัย (Subjectivism) จิตเกิดจากการรวมกันขององค์ธรรมย่อยในชั้น ๕ ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ องค์ธรรม “วิญญาณ” คือ จิตที่จำแนกเป็น ๘๘ ประเภท และ กลุ่มองค์ธรรม “เวทนา สัญญา สังขาร” คือ เจตสิกซึ่งเป็นอาการของจิตที่จำแนกเป็น ๕๒ ประเภท เพราะฉะนั้น ควรทำความเข้าใจอย่างเห็นจริงแจ้งชัดในกระบวนการปรุงแต่งจิตและเจตสิก เพื่อเป็นพื้นฐานในการวิปัสสนาสภาวะธรรม

ของจิตทั้งในโลภียธรรมและโลกุตตรธรรม ลองพิจารณาแผนผังในภาพรวมของชั้น ๕ ที่แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะหลักๆ คือ “นามรูป” ข้างล่างนี้



ลองพิจารณาเปรียบเทียบกับ “วงจักรแห่งธรรม” ตามแผนผังข้างล่างนี้



จากแผนผังดังกล่าวข้างบนนี้ แสดงให้เห็นว่า “ความว่าง” (Void) จำแนกออกเป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่ (๑) ความว่างจักรวาล คือ ความว่างที่มีอยู่ในธรรมชาติที่แทรกอยู่ระหว่างนามรูป และ (๒) ความว่างจิตวิญญาณ คือ ความว่างที่เกิดจากการพัฒนาจิตแห่งนามชั้นที่แยกออกจากรูปชั้นอย่างสมบูรณ์ “นามรูป” คือ “เบญจชั้น” (มนุษย์) ทั้ง “ความว่างจักรวาล” และ “ความว่างจิตวิญญาณ” หมายถึง “จิตดั้งเดิม” ที่ได้รับการพัฒนาขึ้นสู่สภาพแห่งความวิสุทธิสมบูรณ์แล้ว ส่วนการปรากฏขึ้นแห่ง “นามรูป” นั้น เนื่องจากปัจจัยที่สืบเนื่องจาก “กรรม” ตามแนวคิด “กฎแห่งกรรม” ซึ่งหมายถึง “กรรมชั่ว” มากกว่า คือ กิเลสอาสวะทั้งปวง แต่เมื่อจิตได้รับการพัฒนาจนถึงขั้น “วิมุตติ” คือ หลุดพ้นอย่างหมดสิ้นสมบูรณ์จาก “นามรูป” แห่งสังขตธรรมแล้ว จึงเป็น “ความว่างจิตวิญญาณ” เป็นสภาวะแห่ง

วิมุตติสุข คือ จิตมีความสะอาดบริสุทธิ์อย่างสมบูรณ์ ปราศจากอาสวะทั้งมวล นั้นหมายถึง “**พระนิพพาน**” (อสังขตธรรม) ซึ่งเป็นสภาวะธรรมที่เรียกว่า “**สหชาตธรรม**” (สหุตติ) ที่เกิดขึ้นระหว่างการรวมกัน “**ความว่างจักรวาล**” กับ “**ความว่างจิตวิญญาณ**” นั่นคือ “**เอกนิสสยะ**” ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นร่วมกันเป็นสิ่งเดียวกัน (อ่านบททวนในบทความ “จิตคือพุทธะ” หลวงปู่ดูลย์ อตุโล. ๒๕๕๔) **มโน ปุพฺพคมา ธมฺมา มโน เสฏฺฐา มโน มยา**
“ธรรมทั้งหลายมีใจถึงก่อน มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ”

ข้อเสนอแนะในทางปฏิบัติ (Practical Recommendations)

“เบญจขันธ์” เป็นมูลการณ์ที่นำไปสู่ความทุกข์ เนื่องจากจิตเข้าไปยึดมั่นว่า “ขันธ์ ๕” เป็นความจริง คือ “อุปาทานขันธ์ ๕” ซึ่งเป็นความสุขที่แฝงอยู่กับความทุกข์ทางด้านกายภาคเท่านั้น นั่นคือ ความต้องการตอบสนองความอยาก ตามแนวคิดทฤษฎี “ความต้องการขั้นพื้นฐาน” ของนักจิตวิทยา ชาวอเมริกัน ดร.อับราฮัม เอช. มาสโลว์ (Abraham H. Maslow. ๑๙๗๐) มีรายละเอียดดังนี้

- (๑) ความต้องการทางด้านสรีระ (Physiological Needs)
- (๒) ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยหรือสวัสดิภาพ (Safety Needs)
- (๓) ความต้องการความรักและเป็นส่วนหนึ่งของหมู่ (Love and Belonging Needs)
- (๔) ความต้องการที่จะรู้สึกรู้ว่าตนเองมีค่า (Self-Esteem Needs)
- (๕) ความต้องการที่จะรู้จักตนเอง ตามสภาพที่แท้จริง (Self-Actualization Needs)

อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงชีวิตต้องอาศัยการดำรงอยู่ด้วยกองชีวิตแห่ง “ขันธ์ ๕” ด้วย”อริยมรรคมีองค์ ๘” เพื่อเป็นการสร้างกรรมดีที่เป็นมงคลแก่ชีวิต และนำชีวิตไปสู่เส้นทางแห่งอริยมรรค ผลและนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต เพราะฉะนั้น การเห็นจริงรู้แจ้งในองค์ประกอบของ “ขันธ์ ๕” จึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งยวด เพื่อเข้าใจสภาพความเป็นจริงของชีวิต นั่นคือ “สภาวะธรรม” และนำมาเป็นสิ่งที่ระลึกเตือนใจในการปฏิบัติธรรมอยู่เสมอตลอดเวลา ดังลำดับข้อเสนอแนะในทางปฏิบัติต่อไปนี้

- (๑) แยกแยะ “นามรูป” แห่งเบญจขันธ์ได้ชัดเจน จำองค์ประกอบย่อยของหลักธรรมได้หมดทั้งฝ่าย “รูปขันธ์” และ “นามขันธ์” สร้างกรอบความคิดตามอย่างแผนผังประกอบที่นำเสนอในบทนี้ พยายามมองให้เห็นความสัมพันธ์กับหลักธรรมอื่นๆ เช่น ปฏิจจสมุปบาท ไตรลักษณ์และอริยสัจ ๔
- (๒) พิจารณาเบญจขันธ์ตามแบบ “ธาตุมนสิการ” รวมกับ “ปฏิภูมมนสิการ” ซึ่งรวมกันเรียกว่า “ปฏิภูมธาตุมนสิการ” ซึ่งเป็นวิธีฝึกสติใน “มหาสติปัฏฐาน ๔” ในฐาน “กายานุปัสสนาปฏิบัติฐาน” อานิสงส์ที่ได้รับ คือ การทำลายความยึดมั่นถือมั่นในความเป็นตัวเป็นตนแห่งภพใน “ขันธ์ ๕” ซึ่งไม่ใช่สภาวะที่พึงที่อาศัย ไม่ใช่สภาวะอันปรารถนาอีกต่อไป ดังนั้น เป้าหมายที่สำคัญ คือ การสร้างความเบื่อหน่ายและหนทางแห่งความหลุดพ้นจาก “สังสารวัฏฏ์” อันเป็นที่กิเลสนอนเนื่องอยู่ในสับ

ดาน (จิตไร้สำนึก-กิเลสอนุสัย คือ กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน จะปรากฏเมื่ออารมณ์มายั่ว) ได้แก่ อวิชชา กิเลส ตัณหา อาสวะ สังโยชน์ หรือ นิวรณ์ ๕ ที่คอยกีดกั้นจิตใจให้เศร้าหมอง ขัดขวางความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมหรือการบำเพ็ญภาวนา

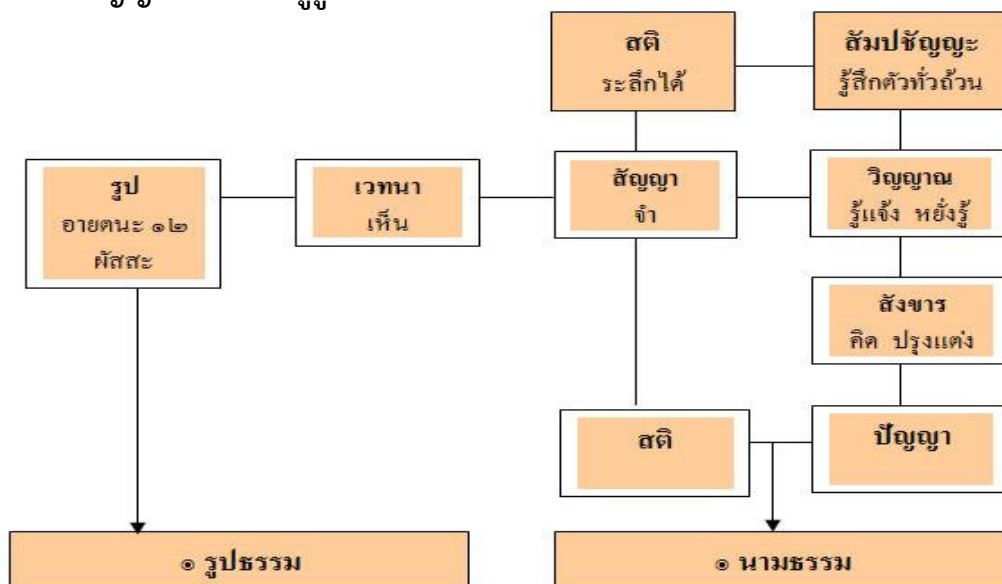
(๓) กำหนดสติตามพิจารณาสภาวะธรรมอันเกิดขึ้นจาก “ขั้น ๕” ทั้งที่เกิดขึ้นกับตนเองและเทียบเคียงเปรียบเทียบกับบุคคลอื่น เพื่อให้เกิดการหยั่งรู้เท่าทันกับสภาวะธรรม ซึ่งหมายถึง “อริยสัจธรรม” อันเป็นความจริงที่ประเสริฐ

(๔) พิจารณาให้เห็นว่า “ขั้น ๕” เป็นเรื่องโลกภายนอก (ร่างกาย) ที่จิตเข้าไปปรุงแต่ง จิตทำให้จิตสร้างสภาวะธรรมที่ไม่เป็นจริงที่เป็นเรื่องโลกภายใน (จิตใจ) ดังนั้น ความเข้าใจในสภาวะธรรมอย่างแท้จริงทำให้เกิดสภาวะแห่งปัสสัทธิ คือ ความสงบทั้งใจและกาย ที่สามารถละกิเลสได้ นั่นคือ “อุปสมะ” หมายถึง ระวังโทษข้อขัดข้องมัวหมองุ่นวายอันเกิดจากกิเลสทั้งหลายแล้วทำจิตใจให้สงบได้ อานิสงส์ที่เกิด คือ ทำให้เกิด “สติ” ความระลึกได้ และ “สัมปชัญญะ” ความรู้สึกตัวทั่วถ้วนในการหยั่งรู้ คาดคะเน พยากรณ์ วางแผน และประเมินสถานการณ์ในสภาวะธรรมนั้นๆ ดังแผนผังข้างล่างต่อไปนี้

หมายเหตุ: ข้อที่ควรสังวรระวังให้มากเกี่ยวกับ “จิตวิญญาน” คือ แหล่งกำเนิดของ “จิตวิญญาน” นั้น

เกิดมาจาก “รูปนามของจักรวาล” ซึ่งเป็นเรื่อง “มายา” (Illusion) หรือ “อนัตตา” (สัจจสุตา) อาจจะเรียกว่า “ความว่าง” ก็ได้ ซึ่งเป็น “จิตจริงแท้” (จิตดั้งเดิม-ฐิติภูตัง) รวมทั้งแหล่งกำเนิดของ “รูปขั้น ๖” อ่านเพิ่มเติมในบทความ “จิตคือพุทธะ” ของ หลวงปู่ดุลย์ อตุโล (๒๕๕๔) ในบทที่ ๖ “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” การเข้าใจถึงแหล่งกำเนิดของ “รูปขั้น ๖” และ “นามขั้น ๖” ทำให้ทราบถึง “มูลการณ์” แห่ง “เหตุปัจจัย” (ปฐมเหตุ) ของเรื่องทั้งหมดได้ดีขึ้น

๑ สติสัมปชัญญะกับการรับรู้รูปธรรมและนามธรรม



จากแผนผังประกอบข้างบนนี้ จะเห็นว่า “สติ” กับ “สัมปชัญญะ” (ปัญญา) ทำหน้าที่ในรับรู้หรือเรียนรู้สภาวะธรรมทั้งที่เป็น “รูปธรรม” และ “นามธรรม” รวมกัน ซึ่งในความเป็นจริงนั้น ทั้ง “สติ” กับ “สัมปชัญญะ” (ปัญญา) ก็คือ “จิต” หรือ “วิญญาณ” นั่นเอง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ใจ” กระบวนการรับรู้ (Acquisition Process) คือ หยั่งรู้ได้ด้วยตนเอง และกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) คือ ศึกษา ค้นคว้า เล่าเรียนจากผู้อื่นและด้วยตนเอง มีความสำคัญต่อทัศนคติ (Attitudes) หรือวิสัยทัศน์ (Visions) ที่มีต่อโลกวิสัยและธรรมวิสัย ซึ่งต้องประกอบด้วยสัมมาทิฐิตามนัยของ “มรรคมงคล ๘” หรือเรียกว่า “อริยอัฏฐังคิกมรรค” หรือ “มัชฌิมาปฏิปทา” อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้นเกี่ยวกับ “เบญจขันธ์” ซึ่งอยู่ในหมวดหลักธรรม “สภาวะอันพึงรู้ตามที่เป็น” ซึ่งเป็นกฎแห่งสมมุติสัจจะและปรมาตมสัจจะ คือ ความจริงที่ปรากฏอยู่ในธรรมชาติ มีและไม่มี การเข้าไปปรุงแต่งด้วยจิตของมนุษย์ แผนผังข้างล่างจะช่วยให้เห็นภาพรวมของการศึกษาหลักธรรมเกี่ยวกับ “สภาวะธรรม” มากชัดเจนขึ้น หลักธรรม “ธรรม ๒” แยกออกเป็น ๔ กลุ่ม หลักธรรม “สุข ๒” แยกออกเป็น ๒ กลุ่ม หลักธรรม “สังขาร ๓” แยกออกเป็น ๒ กลุ่ม รวมจำนวนทั้งหมดมี ๔๘ หลักธรรม ดังรายละเอียดในแผนผังข้างล่างนี้

๑ หลักธรรมในหมวดสภาวะอันพึงรู้ตามที่เป็น

๑ สภาวะธรรม		
สภาวะอันพึงรู้ตามที่เป็น		
กามคุณ ๕	ทุกข์ตา ๓	อาหาร ๔
ทุกข์ ๒	ธรรม ๓	ขันธ ๕
ธรรม ๒	โลก ๓	เจตนา ๖
บัญญัติ ๒	เวทนา ๒	ปิยรูป สาคูรูป ๖ x ๑๐
รูป ๒๑	เวทนา ๓	วิญญาน ๖
รูป ๒๘	เวทนา ๕	สัญญา ๖
มหาภูต ๔	เวทนา ๖	สัมภัส ๖
อุปาทายรูป ๒๔	สังขาร ๓	อายตนะภายใน ๖
รูป ๒๒	อภิสังขาร ๓	อายตนะภายนอก ๖
สังขาร ๒	ธาตุ ๔	อายตนะ ๑๒
สังขะ ๒	ธาตุ ๖	ธาตุ ๑๘
สุข ๒	ปรมัตถธรรม ๔	อินทรีย์ ๒๒
ทวาร ๓	อริยสัจ ๔ (ข้อ ๑)	เจตสิก ๕๒
ทวาร ๖	ธรรม ๔ (ข้อ ๑)	จิต ๘๘ (๑๒๑)
๑หมายเหตุ: หลักธรรมบางข้ออาจมีมากกว่า ๑ ความหมาย		เวทนา ๑๐๘
รายละเอียดเพิ่มเติมค้นได้ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ หมวดศัพท์		

๑ ข้อพึงระวังในทางปฏิบัติ

หลักธรรม “เบญจขันธ์” หรือ “ขันธ์ ๕” มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเมื่อผู้ปฏิบัติธรรมบำเพ็ญภาวนา วิปัสสนาสมาธธรรมทั้ง “รูปธรรม” และ “นามธรรม” โดยแยกแยะจำแนกหมวดสภาวะธรรมออกเป็น “โลเกียธรรม” และ “โลกุตตรธรรม” ความละเอียดลึกซึ้งซึ่งเนื้อหาเป็นเรื่องสำหรับผู้ปฏิบัติจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ยากพอสมควร ดังนั้น ในระหว่างการอ่านควรมีสมาธิในการไตร่ตรองครุ่นคิดอย่างสุขุมลุ่มลึกตลอดเวลา เพื่อให้เกิดความแตกฉานทางปัญญาหลายๆ ด้าน นั่นคือ “ปฏิสัมภิทา ๔” ให้ได้มากที่สุด ได้แก่

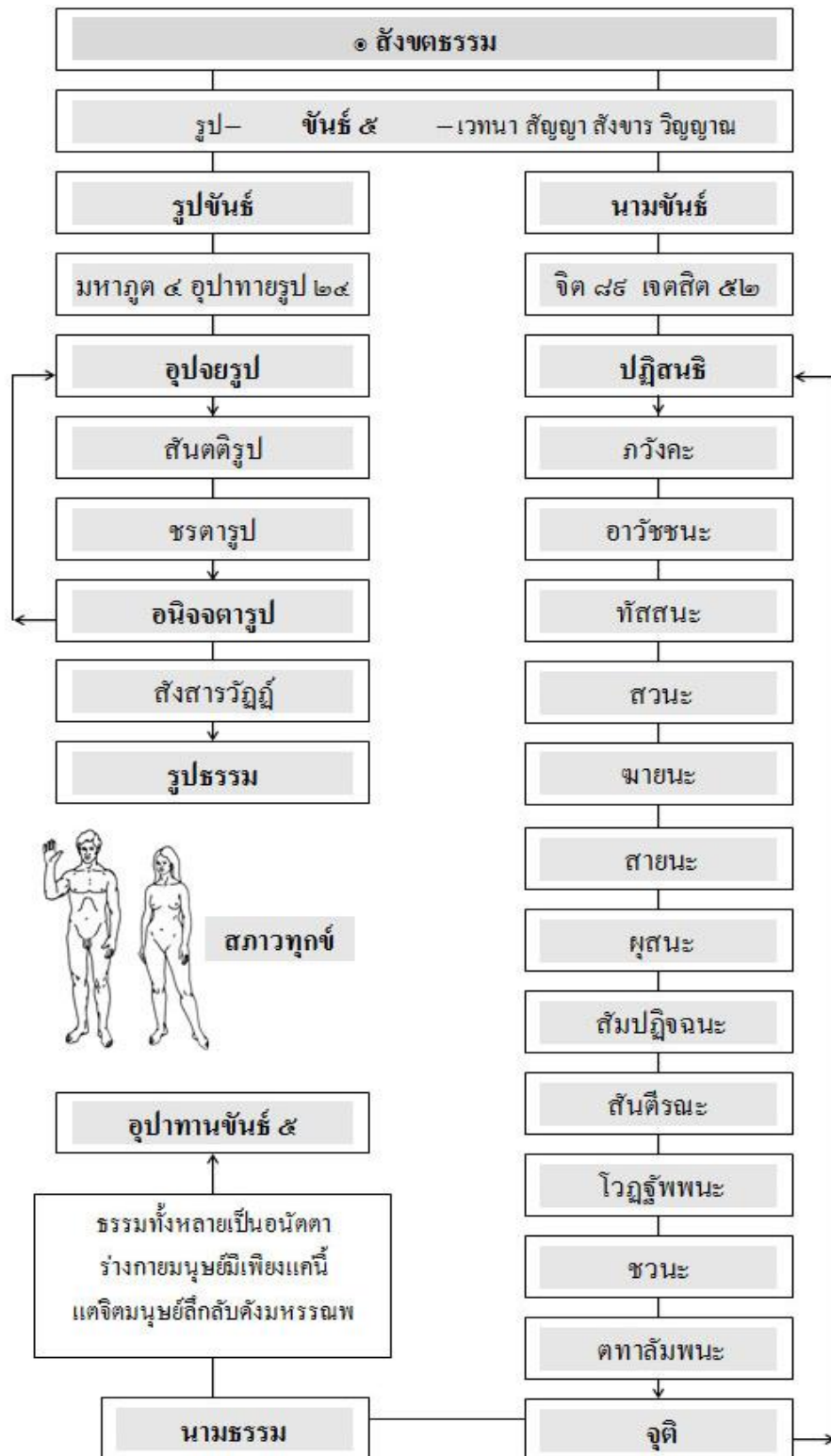
- (๑) **อรรถปฏิสัมภิทา** คือ ปัญญาแตกฉานในอรรถ ปริชาแจ้งในความหมาย เห็นข้อธรรมหรือความย่อก็สามารถแยกแยะอธิบายขยายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่ง ก็สามารถคิดแยกแยะกระจายเชื่อมโยงต่อออกไปได้จนล่วงรู้ถึง
- (๒) **ธัมมปฏิสัมภิทา** คือ ปัญญาแตกฉานในธรรม ปริชาแจ้งในหลัก เห็นอรรถอธิบายพิสดาร ก็สามารถจับใจความมาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เห็นผลอย่างหนึ่ง ก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุได้
- (๓) **นิรุตติปฏิสัมภิทา** คือ ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ ปริชาแจ้งในภาษา รู้ศัพท์ ถ้อยคำบัญญัติและภาษาต่างๆ เข้าใจใช้คำพูดชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจและเห็นตามได้
- (๔) **ปฏิภาณปฏิสัมภิทา** คือ ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ ปริชาแจ้งในความคิดทันการ มีไหวพริบซึมซาบในความรู้ที่มีอยู่ เอามาเชื่อมโยงเข้าสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ ใช้ประโยชน์ได้เหมาะสม เข้ากับกรณี เข้ากับเหตุการณ์

ความชำนาญการดังกล่าวนี้ ทำให้เกิดขึ้นได้ในตัวบุคคล เพราะเป็น “ทักษะ” (Skills) ที่สามารถฝึกฝนได้จนเกิด “ความคล่องแคล่ว” (Mastery) และเป็น “พรสวรรค์” (Gift) ที่สะสมมาจาก “ภูมิปัญญาในอดีต” (Preceding Knowledge) ซึ่งทำให้มี “สัญชาตญาณหยั่งรู้” (Insightful Intuition) อย่างไรก็ตาม “สติปัญญา” ที่เกิดขึ้นย่อมเกิดจากการต่อยอดความรู้ความคิดอยู่เสมอจากการเรียนรู้ศึกษา และจากปัญญาที่เกิดจากการวิปัสสนากรรมฐาน (ภาวนามยปัญญา) ซึ่งเป็นปัญญาที่พุทธศาสนิกชนพึงปฏิบัติให้ได้ เพราะสามารถใช้เป็นเครื่องมือใน “การบรรลุธรรม” (Enlightenment-ความตรัสรู้ธรรม-สัจฉิการณะ) ได้ นั่นคือ “นิพพาน” อันเป็นประโยชน์สูงสุดแห่งพุทธกิจ หรือ “เป้าหมายสูงสุด” (ปรมาตมะ) ที่สุดลงโดยรอบอย่างสมบูรณ์ (ปรีโยสาน) ทุกอย่างสำเร็จได้ด้วยใจที่แน่วแน่ด้วยปณิธานแห่งความเพียรที่ยิ่งใหญ่

อีกประการหนึ่ง ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาวะความแปรปรวนที่เกิดดับตลอดเวลาในสังขตธรรมนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมต้องพิจารณาอย่างลึกซึ้งทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ นอกจากนี้ ยังต้องนำมาปฏิบัติในชีวิตจริงตลอดเวลาในทางสร้างสรรค์ เพื่อไม่ให้เกิดความนึกคิดที่จะเข้าไปปรุงแต่งสภาวะธรรม นั้นหมายความว่า “ขาดสติ” การมองเห็นความแปรปรวนในสภาวะธรรมที่เกิดขึ้น ทำให้เห็นความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยค้ำจุนของสภาวะธรรมที่กำลังปรากฏอยู่ คือ กระบวนการแห่งความเปลี่ยนแปลงที่ต้องเกิดขึ้น และผลลัพธ์ของสภาวะธรรมนั้น คือ ข้อสรุปที่ต้องนำมาต่อยอดสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ และ

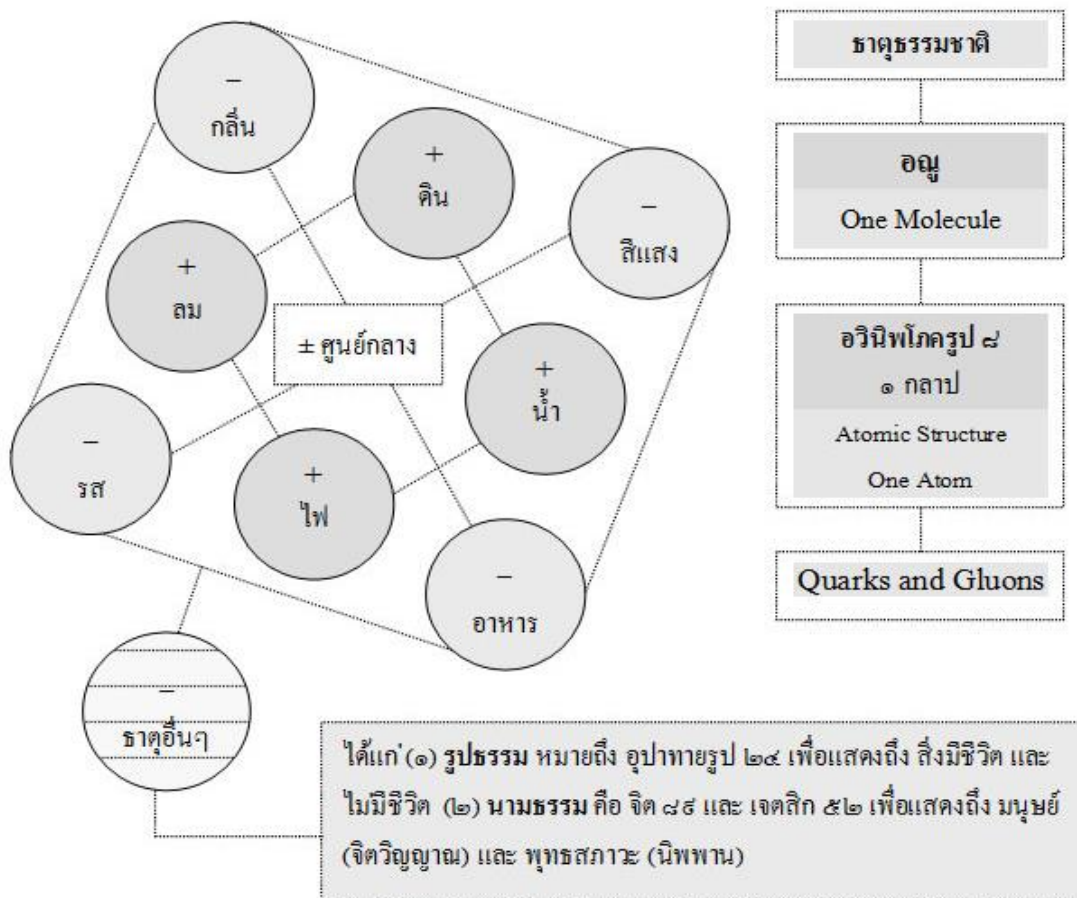
การเพิ่มศักยภาพของปัญญาญาณแห่งการหยั่งรู้ให้ยิ่งขึ้นไป ลองพิจารณาแผนผังข้างล่างนี้ เพื่อเป็นการทบทวนองค์ความรู้ในกฎปฏิจจสมุปบาทอีกครั้งหนึ่ง

๑ สถานะความแปรปรวนที่เกิดดับตลอดเวลาในสังขตธรรม



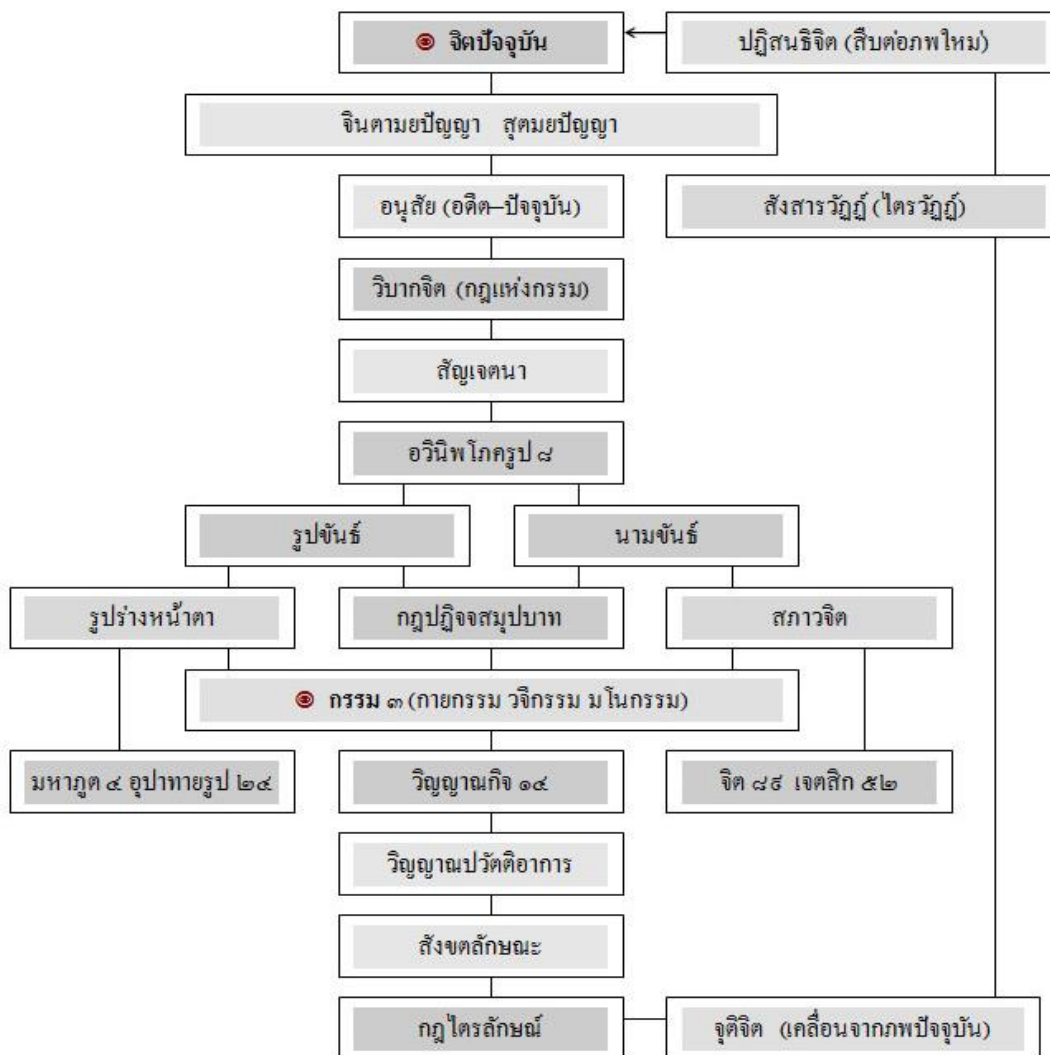
สำหรับคำแนะนำในการประยุกต์ใช้ความรู้เกี่ยวกับ “กลาปวิปัสสนา” (กลาปสัมมสนะ-กลาปสัมมสนญาณ หรือ สัมมสนญาณ ข้อ ๓ ในญาณ ๑๖ หมายถึง ปัญญาพิจารณาเห็นนามรูปแห่งชั้น ๕ โดยไตรลักษณ์ หรือ การพิจารณารูปธรรมที่เป็นหน่วยรวมที่เล็กที่สุด จนเกิดปัญญาเห็นลักษณะของสภาวะธรรมนั้นเป็นไปตามสามัญลักษณะ ได้แก่ อนิจจตา-ทุกขตา-อนัตตตา) เพื่อพัฒนาทักษะในการวิเคราะห์และสังเคราะห์เกี่ยวกับองค์ประกอบในสรรพสิ่งอย่างลึกซึ้ง จากระดับองค์ประกอบที่ใหญ่ที่สุดจนถึงองค์ประกอบที่เล็กที่สุดในระดับ “กลาป” (Atomic Particle) ซึ่งทำให้เห็น “โครงสร้างอณู” (Molecular Structure) และ “โครงสร้างอะตอม” (Atomic Structure) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ในยุคที่ ๕ (The Fifth Generation Computer) คือ “ควอนตัมคอมพิวเตอร์” (Quantum Computer) ที่คอมพิวเตอร์จะมีประสิทธิภาพความเร็วสูงสุด ที่มนุษย์สามารถบังคับการเคลื่อนที่ของกลุ่มอะตอมจำนวน ๘ อนุภาคไว้ได้ด้วยลำแสงเลเซอร์ (Laser Beam) เพื่อสร้างเป็นวงจรอิเล็กทรอนิกส์สำหรับคอมพิวเตอร์ ซึ่งมีพื้นฐานแนวคิดที่เกิดจาก “กลาปวิปัสสนา” ของพระบรมศาสดาทรงหยั่งรู้ได้ครั้งพุทธกาล รวมทั้งพระอรหันตปิณาสพเจ้าทั้งหลายในปัจจุบัน ก็สามารถหยั่งรู้ในสรรพสิ่งแห่งโลกวัตถุสสารเหล่านี้ได้เช่นกัน

๑ โครงสร้างพื้นฐานของรูปธรรมที่แสดงเป็นหน่วยกลาป



แนวคิดแบบ “กลาปวิปัสสนา” ของชั้น ๕ มีส่วนสัมพันธ์กับ “กฎแห่งกรรม” โดยตรง ซึ่งประกอบด้วย “ไตรวิภังค์” ทั้ง ๓ วงจร ได้แก่ (๑) วงจรกิเลส คือ “กิเลสวิภังค์” ประกอบด้วย อวิชชา ตัณหา และอุปาทานชั้น ๕ (๒) วงจรกรรม คือ “กรรมวิภังค์” ประกอบด้วย สังขาร และกรรมภพ (๓) วงจรวิบาก คือ “วิปากวิภังค์” ประกอบด้วย วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา แสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่า อุปัตติภพชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น วงจรทั้ง ๓ อย่าง มีอิทธิพลเหนือการปรากฏรูปของจากระดับหน่วยเล็กที่สุด คือ “กลาป” จนถึงระดับ “เบญจชั้น” ทั้ง ๕ กอง เพราะฉะนั้น “ไตรวิภังค์” จะแสดงความต่อเนื่องของ “ชีวิตสันตติ” ที่เป็นไปตาม “กฎแห่งกรรม” คือ “สังสารทุกข์” คือ “ภวัคจิต” (จิตไร้สำนึก) ซึ่งเป็น “วิปากจิต” ตามประเภทกรรมที่บุคคลได้กระทำไว้ ซึ่งมีสภาวะการเปลี่ยนแปลงตากอารมณ์ความนึกคิด ดังนั้น “วิปากจิต” จะเป็นตัวกำหนดระดับคุณภาพของชีวิตที่จะเกิด “อุปัตติภพ ชาติ ชรา มรณะ” อยู่ตลอดเวลา เรียกว่า “ภูมิ ๓๑” ลองพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง “กฎแห่งกรรม” กับ “เบญจชั้น” ดังแผนผังข้างล่างนี้

๑ ความสัมพันธ์ระหว่างกฎแห่งกรรมกับเบญจชั้นในสังสารวิภังค์



ข้อสังเกต: องค์ประกอบด้านระบบโครงสร้าง ของ “กลาป” (Atomic Particle) นั้น เป็นองค์ความรู้ทั่วไปที่พุทธศาสนิกชนควรเข้าใจได้ แต่ส่วนใหญ่ยังขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและดิ่งดำ (In Depth) ในองค์ความรู้ดังกล่าวนี้ คือ สังคมทั้งสังคมยังไม่ศรัทธาใน “ปัญญาญาณ” (Intellectualism) อย่างแท้จริงทั้งทางทฤษฎีและภาคปฏิบัติ หมายความว่า ยังไม่ก้าวไปสู่ความเป็น “สังคมอุดมปัญญา” (Knowledge-Based Society) ดังนั้น ความล้าหน้าในสาขาวิชาต่างๆ ของเรา จึงไม่สามารถทัดเทียมกับอารยประเทศ ในปัจจุบันมีชาวต่างชาติเข้ามาศึกษาพุทธศาสนามีจำนวนมากขึ้นจากทุกวงการอาชีพ โดยเฉพาะการศึกษาในภาควิปัสสนาธุระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย สายพระกัมมัฏฐาน เช่น วัดปานานาชาติ ของ “หลวงปู่ชา สุภัทโท” วัดหนองป่าพง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี ผู้สืบทอดธรรม “พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต” สำนักป่าหนองผือใน อ.นาแก จ.นครพนม หลวงปู่ชา สุภัทโท กล่าวถึงการเป็นผู้รับมาตลอด ได้ปรารภไว้ว่า:

“ที่ผมได้ความรู้ความฉลาด จนได้มาแบ่งปันพวกท่านทั้งหลายนั้น ก็เพราะผมได้ไปกราบครูบาอาจารย์มั่น ไปพบท่าน แล้วก็เห็นสภาพวัดอารามของท่าน ถึงจะไม่สวย แต่ก็สะอาดมาก พระเณร ๕๐ - ๖๐ แต่เจียบบาก พอทำกิจอะไรเสร็จ ก็เข้าทางจงกรมของคาของมัน ไม่ได้ยินเสียงอะไร นอกจากเสียงเท้าที่เดินเท่านั้นแหละ”

สำหรับประเทศไทยถือว่าโชคดีที่มีครูบาอาจารย์สายวิปัสสนาธุระที่อยู่ในระดับพระอริยสงฆ์จำนวนมาก ที่พุทธศาสนิกชนสามารถเข้าไปศึกษาธรรมและปฏิบัติธรรมได้ อย่างไปคิดว่าพระคุณท่านเป็นแค่ “พระบ้านนอก” อะไรทำนองนั้น ซึ่งเป็นการประมาทต่อคุณพระสงฆ์ ขอให้ทำจริง รู้จริง คิดจริง การได้พบพระอริยชีนาสพเจ้าได้นั้น ถือว่าเป็นความโชคดีของชีวิต เพื่อจะได้พบอริยมรรคแห่งชีวิต อย่างเช่นที่ผู้เขียนบรรยายได้เขียนหนังสือที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้ ผู้เขียนบรรยายได้มีโอกาสได้ไปทำบุญวัดเข้าและได้พบ “หลวงปู่ชา จารุธัมโม” ที่วัดถ้ำชัยมิต อำเภอบ้านดง จังหวัดนครราชสีมา ได้เกิดศรัทธา และได้อธิษฐานไว้ว่า “ถ้ามีโอกาสอยากจะเขียนหนังสือธรรมะสักเล่ม เพื่อเผยแผ่อริยธรรมแก่สาธุชนทั่วไป เพื่อเป็นธรรมทาน และสืบสานพระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่ง” หลังจากตั้งจิตอธิษฐานเสร็จแล้ว หลวงปู่ทรงมีเมตตา ให้พระอุปัชฌาย์เปิดประตูกุฏิ และได้ชมบารมีหลวงปู่ในขณะที่ยิ้มให้กับคณะของเรา ได้แก่ ผู้เขียนบรรยาย คุณพิชญา เข้มเกล็ด และคุณมานิต สุวรรณคำ (ผู้นำทาง) หลังจากนั้น ประมาณ ๓ เดือน หลวงปู่จึงได้ละสังขาร ซึ่งคณะของเรา รวมทั้ง คุณชูชาติ เตือนจิตต์ คุณโสภี เตือนจิตต์ คุณมานะ สุวรรณคำ และคุณอัญชลี สุวรรณคำ ได้ร่วมกันจัดโรงทานของ “พระอาจารย์สุรเนตร อมโร” ในช่วงวันพิธีสวดอภิธรรม สภาพแวดล้อมที่ได้เห็นในสังคมผู้ปฏิบัติธรรมสายพระป่า ทำให้ได้คิดจะทำแต่สิ่งดีๆ เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ทำให้เลือกเส้นทางอริยมรรคอันประเสริฐด้วยสัมมาปฏิบัติ เพื่อความตรัสรู้ธรรมในอนาคตอย่างแน่นอน ขอให้ผู้อ่านทั้งหลายได้พัฒนาปัญญาเบื้องต้นด้วยหลักธรรมต่างๆ จนเกิด “ปัญญาญาณ” ตามภูมิความรู้และภูมิธรรมตามอัตภาพของแต่ละคน เพื่อประโยชน์สูงสุดแห่งปรมาตมธรรม

อย่างไรก็ตาม การประยุกต์ความรู้เป็นเรื่องสำคัญเพื่อให้เห็นภาพรวม ซึ่งเป็นผลลัพธ์ทางทฤษฎี ด้วยแนวคิดแบบสมมาตรทางระบบโครงสร้าง (Symmetry of Structural System) วิธีคิดแบบนี้ คือ การพิจารณาถึงระบบระเบียบทางระบบโครงสร้างที่สมบูรณ์ที่เป็นปัจจัยจำจนเกิดขึ้นพร้อมกัน คือ “เอกุปาทะ” คือ อุบัติขึ้นพร้อมกัน ยกตัวอย่าง เรื่อง “ชั้นธ ๕” ในขณะทีคิดนั้น ต้องแยกองค์ประกอบออกเป็น “รูปชั้นธ” (กาย รูปธรรม) กับ “นามชั้นธ” (จิต นามธรรม) เมื่อเราพิจารณาถึงองค์ประกอบที่เป็นหน่วยที่เล็กที่สุดของรูปชั้นธ ในขณะเดียวกันเราต้องพิจารณาเห็นองค์ประกอบที่เป็นหน่วยที่เล็กที่สุดของนามชั้นธเช่นเดียวกัน โดยพยายามกำหนดรู้ลงในรายละเอียดให้มากที่สุด ซึ่งแบ่งกระบวนการออกเป็น ๒ อย่าง ดังนี้

๑. ฝ่ายรูปชั้นธ

หมวดไม่มีชีวิตและมีชีวิต

- (๑) กำหนดองค์ประกอบหน่วยที่เล็กที่สุดตาม “กลาปิปปัสสนา”
- (๒) ลำดับหลักธรรม “รูป ๒๘” คือ มหาภูตรูป ๔ และอุปาทายรูป ๒๔
- (๓) ลำดับหลักธรรม “ธาตุ ๔”
- (๔) ลำดับหลักธรรม “ธาตุ ๑๘”
- (๕) ลำดับหลักธรรม “พละ ๕”
- (๖) ลำดับหลักธรรม “อินทรีย์ ๕”
- (๗) ลำดับหลักธรรม “อินทรีย์ ๒๒”

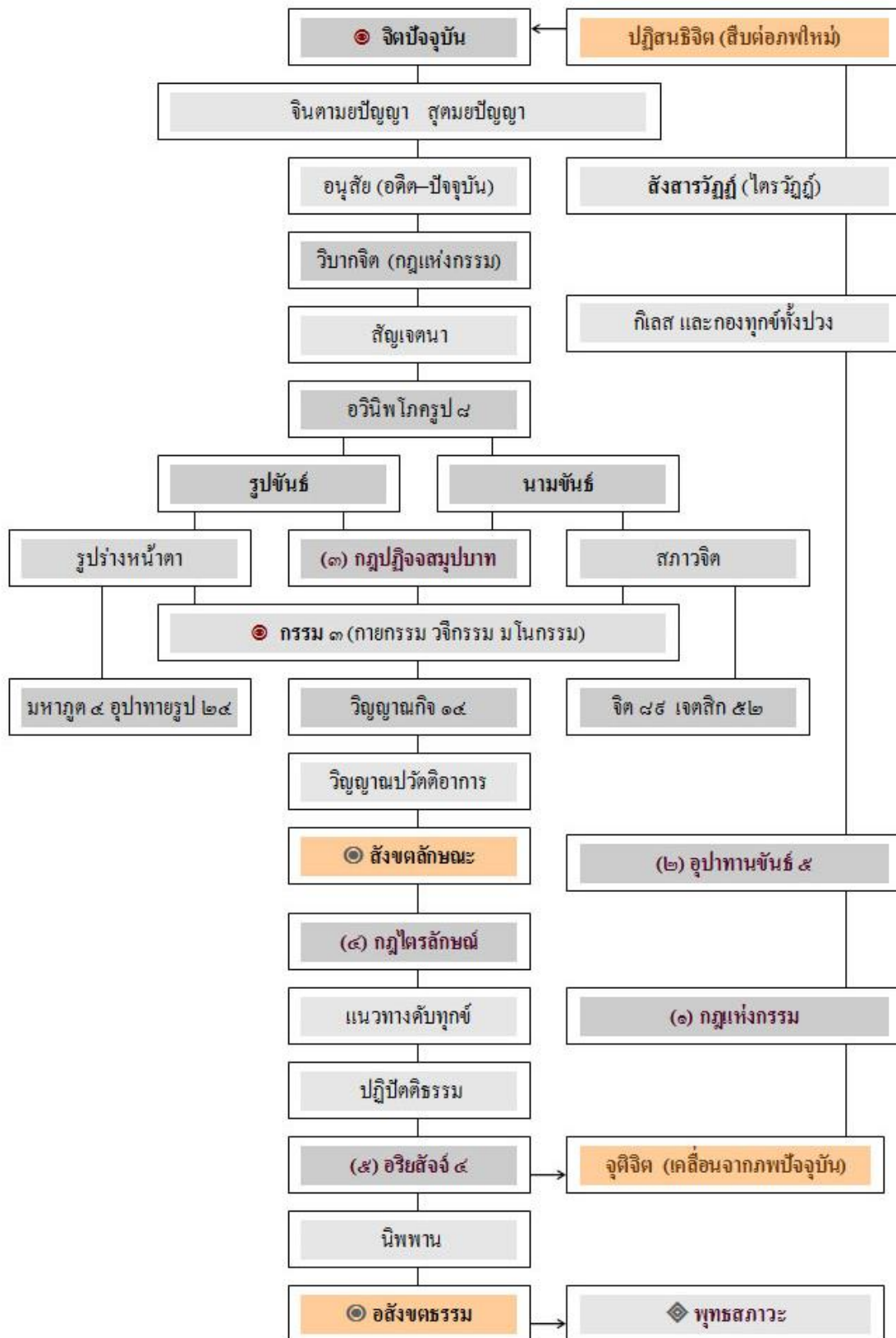
๒ . ฝ่ายนามชั้นธ

หมวดมีชีวิตและจิตวิญญาณ

- (๑) กำหนดองค์ประกอบหน่วยที่เล็กที่สุดตาม “โครงสร้างจิต”
- (๒) ลำดับหลักธรรม “จิต๘๙” หรือ “จิต ๑๒๑”
- (๓) ลำดับหลักธรรม “เจตสิก ๕๒”
- (๔) ลำดับหลักธรรม “วิญญาณกิจ ๑๔”
- (๕) ลำดับหลักธรรม “วิปัสสนาญาณ ๙”
- (๖) ลำดับหลักธรรม “ญาณ ๑๖”
- (๗) ลำดับหลักธรรม “ปัญญาญาณทัสสนะ”
- (๘) ลำดับหลักธรรม “วิมุตติ ๕”
- (๙) ลำดับหลักธรรม “นิพพาน ๒”

ดังนั้น เมื่อรวมทั้งฝ่ายรูปชั้นธกับนามชั้นธแล้ว สามารถนำเสนอเป็นแผนผังดังรายละเอียดข้างล่างนี้

๑ ความสัมพันธ์ระหว่างกฎแห่งกรรม เบญจขันธ์ ปฏิจจสมุปบาท ไตรลักษณ์ และอริยสัจ ๔



จากแผนผังข้างบนนั้น เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมทั้ง ๕ ได้แก่ กฎแห่งกรรม เบญจขันธ์ ปฏิจจสมุปบาท ไตรลักษณ์ และอริยสัจ ๔ แล้ว จะพบว่า เบญจขันธ์หรือขันธ์ ๕ คือ เหตุปัจจัยมูลฐานของความทุกข์ หรือ “ทุกข์แห่งอุปาทานขันธ์ ๕” กฎแห่งกรรมก็เนื่องจาก “ทุกข์แห่งอุปาทานขันธ์ ๕” ส่วนการเกิดทุกข์และการดับทุกข์ตามหลักธรรมปฏิจจสมุปบาท ไตรลักษณ์ และอริยสัจ ๔ ก็เนื่องจาก “ทุกข์แห่งอุปาทานขันธ์ ๕” เช่นกัน ความรู้ความเข้าใจในเรื่องเบญจขันธ์นี้ จึงเป็นเรื่องที่สำคัญมากที่จะบ่งบอกถึงความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม ประเด็นสำคัญ คือ เมื่อกล่าวถึง “เบญจขันธ์” ต้องพิจารณาเห็นองค์ประกอบสำคัญ ๒ ประการ ได้แก่ การแยกแยะ หรือจำแนกความแตกต่างระหว่าง “รูปขันธ์” (กาย รูปธรรม) กับ “นามขันธ์” (จิต นามธรรม) หลังจากนั้น ควรทำความเข้าใจให้ประจักษ์ชัดเจนในองค์ประกอบย่อยของรูปขันธ์และนามขันธ์ให้ครบวงจร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “นามขันธ์” ในส่วนที่เป็น “วิญญาณกิจ ๑๔” เพราะเป็นหลักธรรมที่อธิบายถึง “กฎแห่งกรรม” ตาม “ทุกข์แห่งอุปาทานขันธ์ ๕” ซึ่งหมายถึง “สังสารวัฏฏ์” ทั้ง “รูปขันธ์” (กาย รูปธรรม) กับ “นามขันธ์” (จิต นามธรรม) ก็เป็นเรื่อง “สังขตธรรม” และ “ทุกข์แห่งอุปาทานขันธ์ ๕” จะต้องเกี่ยวข้องกับหลักธรรมปฏิจจสมุปบาท ไตรลักษณ์ และอริยสัจ ๔ ด้วย ดังนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมต่างๆ ให้ได้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์สูงสุดในการเจริญวิปัสสนากรรมฐานในอนาคต เพราะในระหว่างปฏิบัติธรรมนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจะต้องหาข้อสรุปผลจากสภาวะธรรมในการเจริญวิปัสสนากรรมฐานด้วยตนเอง ข้อสรุปตามสมมุติฐานที่ผิดย่อมส่งผลเสียต่อความเข้าใจในหลักธรรม และทำให้ไม่ก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมนั่นเอง การหาข้อสรุปขั้นสุดท้าย คือ ความรู้ความเข้าใจอย่างประจักษ์ชัดเกี่ยวกับ “อสังขตธรรม” ซึ่งเป็นกระบวนการที่ผ่านหลักธรรมที่เรียกว่า “ปฏิบัติธรรม” รวมทั้ง “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” นั่นคือ เส้นทางแห่งอริยมรรคเพื่อความตรัสรู้ธรรม “นิพพาน” เพื่อก้าวสู่ “พุทธสภาวะ” อย่างแท้จริง และการพัฒนาปัญญาญาณแห่งการหยั่งรู้ของมนุษยชาติในเวลาเดียวกัน.

‘ “รู้อยู่ที่ใจ อยู่นิ่งที่ใจ เห็นอยู่ที่ใจ

เพ่งอยู่ที่ใจ กำหนดอยู่ที่ใจ

อริยาบถ ๔ ยืน เดิน นั่ง นอน ...

สติอันเดียว เป็นบ่อเกิดของสมาธิ ...

ให้เห็นความจริง ... ความสว่าง ... ความสงบ ... ขึ้นในใจ”



⚠ คำเตือน

พุทธศาสนิกชนไม่ควรส่งเสริม เดียร์ถีย์เข้ามาบวชในพุทธศาสนาเพื่อลาภสักการะ

a การเปรียบเทียบองค์ความรู้ใน “เบญจชั้น”

นรชนผู้เขลา	นรชนผู้ใฝ่จริยธรรม
๑. มองไม่เห็นสัจธรรมของกองแห่งชีวิต ซึ่งเกิดจากตัณหา กิเลส อุปาทานชั้น ๕	๑. มีสติสัมปชัญญะในการกระทำกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน
๒. มีความสุขในการตอบสนองกิเลส-ตัณหาแห่งชั้น ๕	๒. เข้าใจสภาพทุกข์ที่เกิดจากอุปาทานชั้น ๕ ที่มีเหตุปัจจัยมาจากอวิชชา
๓. มองไม่เห็นเหตุปัจจัยองค์ประกอบชั้น ๕	๓. เข้าใจในกระบวนการเกิดแห่งชั้น ๕
๔. มองไม่เห็นโทษภัยของชั้น ๕	๔. มองเห็นโทษภัยของชั้น ๕
๕. เพลิดเพลินในคุณของชั้น ๕	๕. เกิดความเบื่อหน่ายในชั้น ๕
๖. พอกพูนความยึดมั่นในชั้น ๕	๖. หาแนวทางในการหลุดพ้นจากชั้น ๕
๗. มองไม่เห็นกฎธรรมชาติที่ประกอบด้วยรูปธรรมและนามธรรม	๗. เจริญวิปัสสนากรรมฐานในการแยกนามรูปได้อย่างชัดเจนและมีระบบ
๘. เสื่อมศรัทธาในองค์ธรรมชั้น ๕ เพื่อนำไปแก้ปัญหาชีวิต	๘. เข้าใจการนำชั้น ๕ ไปเจริญสติปัฏฐาน ๔ ได้โดยเฉพาะอย่างในฐานกาย
๙. มีเป้าหมายชีวิตไม่ชัดเจน ดำเนินชีวิตด้วยความประมาท	๙. มีเป้าหมายชีวิตชัดเจน ดำเนินชีวิตด้วยสติสัมปชัญญะ หรือสติปัญญา

เฉลย ใบงานชุดที่ ๒ เรื่อง ชั้น ๕

โรงเรียนบริหารแจ่มใสวิทยา ๕ ปีการศึกษา ๒๕๖๔ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖

ชื่อ-สกุล.....ชั้น..ม.๖/.....เลขที่.....

คำชี้แจง ให้นักเรียนศึกษาเรื่อง ชั้น ๕ ในอริยสัจ ๔ ตอบคำถามต่อไปนี้ให้ถูกต้องได้ใจความที่สมบูรณ์

๑. ชั้น ๕ หมายถึง อะไร มีองค์ประกอบอะไรบ้าง

(ชั้น ๕) หมายถึง กองแห่งชีวิตที่มีองค์ประกอบสำคัญ ๕ กอง ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ “กองแห่งชีวิต” เป็นหน่วยรวมระหว่าง “รูปธรรม” (“รูป” คือ กาย หรือร่างกาย) และ “นามธรรม” (“นาม” คือ จิตใจ หรือจิต)

๒. ส่วนประกอบของร่างกายส่วนใดบ้างที่จัดเป็นธาตุ ๔

รูปชั้น ๕ คือ ได้แก่ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ ซึ่งเรียกว่า “มหาภูตรูป ๔” (ธาตุ ๔)

(๑) ปฐวีธาตุ คือ สภาวะที่แผ่ไปหรือกินเนื้อที่มีลักษณะข้นแข็ง หรือ “ธาตุดิน”

(๒) อาโปธาตุ คือ สภาวะที่เอิบอาบ ดูดซึม ขยายขนาด พูนเข้าด้วยกัน หรือ “ธาตุน้ำ”

(๓) เตโชธาตุ คือ สภาวะที่ทำให้ร้อน หรือ “ธาตุไฟ”

(๔) วาโยธาตุ คือ สภาวะที่ทำให้สั่นไหว เคลื่อนที่ และค้ำจุน หรือ “ธาตุลม”

๓. อายตนะภายใน ได้แก่อะไรบ้าง

อายตนะภายใน ได้แก่ประสาทรูป ๕” คือ รูปที่เป็นประสาทสำหรับรับอารมณ์

๑. จักขุ (ตา)

๒. โสตะ (หู)

๓. ฆานะ (จมูก)

๔. ชิวหา (ลิ้น)

๕. กาย (กาย)

๔. ให้นักเรียนโยงเส้นจับคู่ข้อความทางซ้ายมือให้สัมพันธ์กับข้อความทางขวามือ

๔.๑ ความรู้ที่เกิดขึ้นเพราะตาเห็นรูป

รูป

๔.๒ ส่วนของร่างกายที่รับรู้ได้ด้วยตา หู จมูก ลิ้นและกาย

๔.๓ ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ

เวทนา

๔.๔ นั่งฟังพระธรรมเทศนานานจึงรู้สึกปวดเมื่อย

๔.๕ เบาะนั่งตัวนี้นุ่ม น่านั่งจังเลย

สัญญา

๔.๖ โอ๊ย...เจ็บจังเลย

๔.๗ ได้ยินเสียงร้องมาแต่ไกลก็จำได้ว่าเป็นเสียงเธอ

สังขาร

๔.๘ สภาพที่ปรุงแต่งจิตใจให้ดี ชั่ว หรือเป็นกลาง

๔.๙ ส่วนประกอบของมนุษย์ที่รู้ได้ด้วยใจ

วิญญาณ

๔.๑๐ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่ออายตนะภายในมากระทบอายตนะภายนอก

เช่น เสียงมากระทบหู เป็นต้น

ตอนที่ ๒ ศึกษากรณีตัวอย่างต่อไปนี้แล้ววิเคราะห์ตามประเด็นที่กำหนดให้

ศราวุธปวดท้องอย่างรุนแรง พ่อแม่ต้องนำเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาล แพทย์วินิจฉัย
แล้วบอกว่า ศราวุธเป็นโรคกระเพาะอักเสบ เพราะความเครียดที่สะสมไว้นาน

๑. กรณีตัวอย่างนี้สอดคล้องกับขั้น ๕ (นามรูป) อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

อริยสัจ ๔ มีความสัมพันธ์อย่างไร กับขั้น ๕ นักเรียนมีความคิดเห็นอย่างไร จงแสดงเหตุผล

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๓.นักเรียนสามารถนำหลักธรรม ขั้น ๕ ในอริยสัจ ๔ มาใช้ในการดำรงชีวิตอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

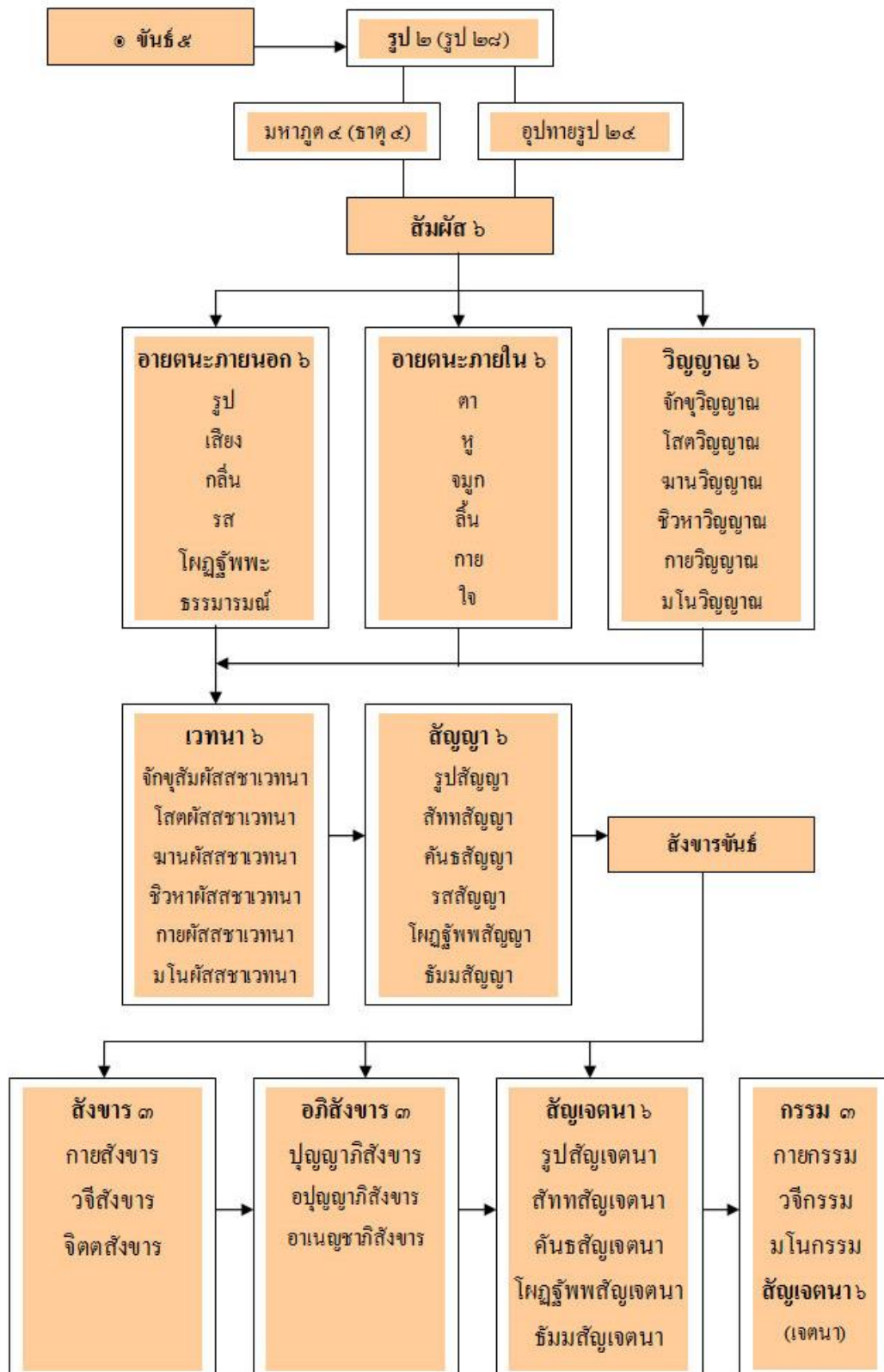
.....

.....

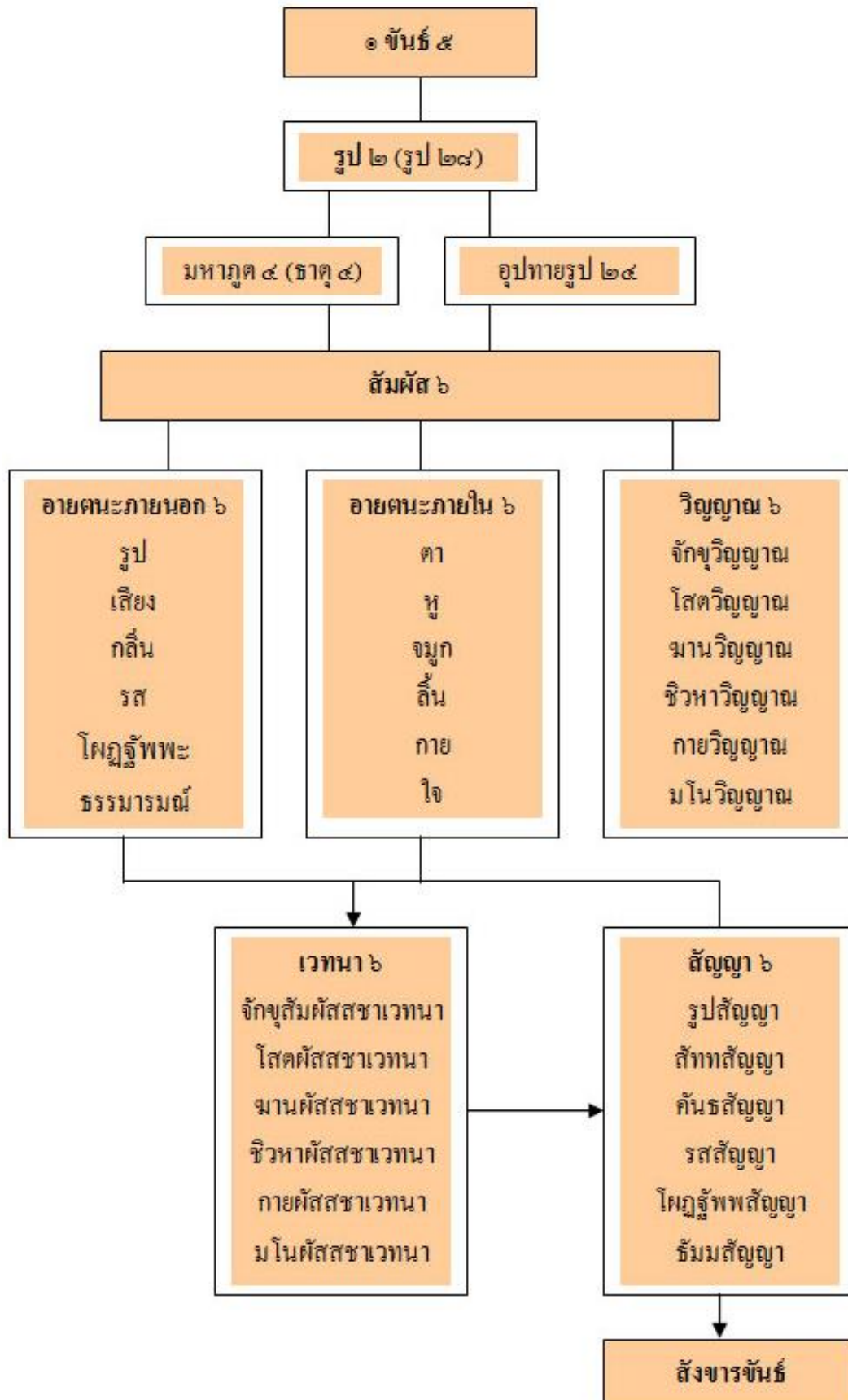
.....

.....

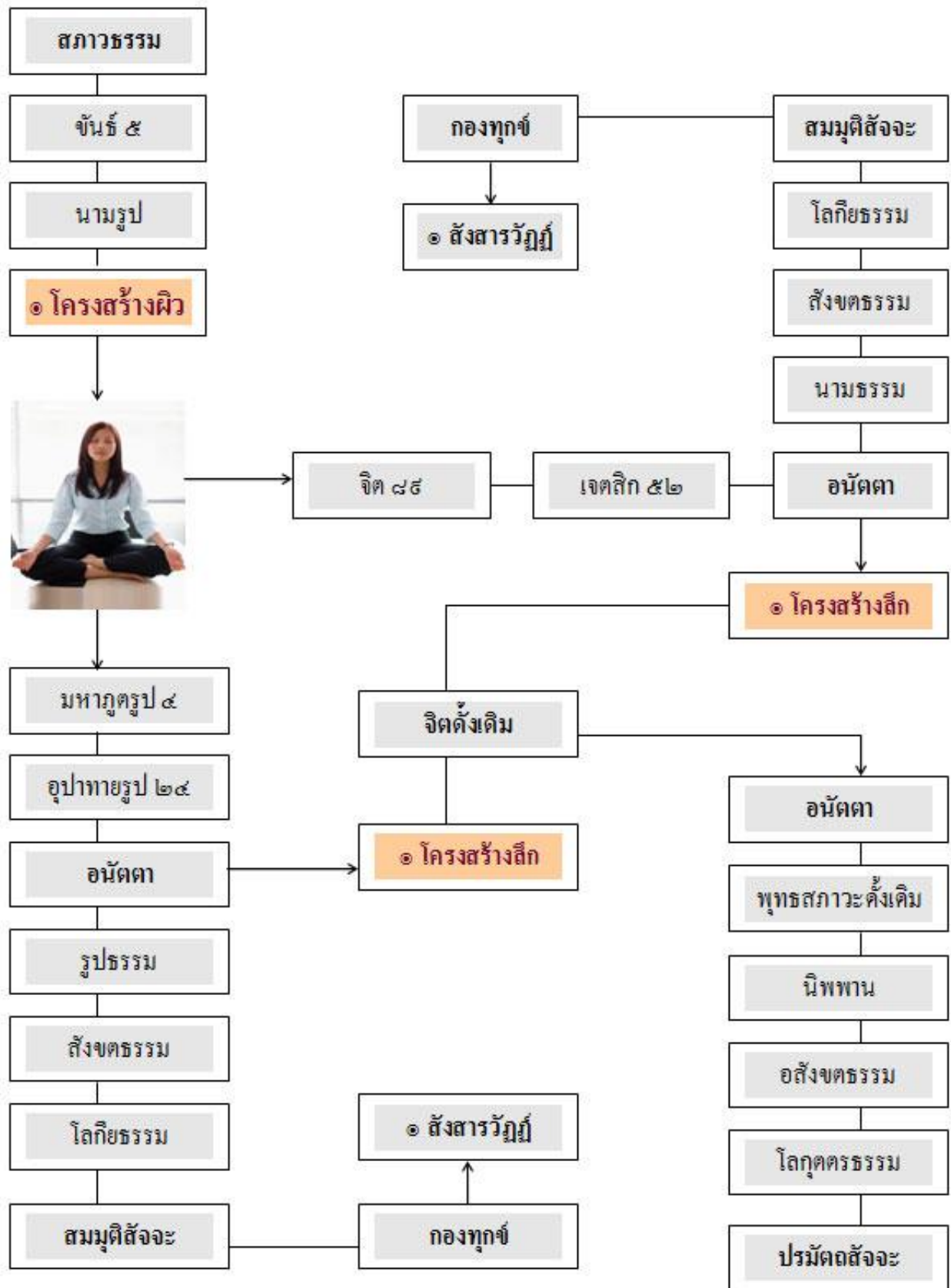
ระบบโครงสร้างของเบญจชั้น



การเกิดสัญญาชั้นร้กับรูปชั้นร้และนามชั้นร้อื่นๆ



ความรู้ในระบบโครงสร้างพื้นฐานระหว่างโครงสร้างผิวกับโครงสร้างลึก ของชั้น ๕



จงเลือกข้อที่ถูกต้อง โดยกาเครื่องหมาย กากบาททับตัวเลือกที่ต้องการ

๑. อาการที่เป็นความสุข ความทุกข์ ความไม่สุขไม่ทุกข์ เกิดขึ้นที่ใดก่อน

- ก. รูปชั้น ข. เวทนาชั้น ค. สัญญาชั้น ง. สังขารชั้น

๒. ส่วนที่เป็นความรู้สึกต่างๆ ในหลักธรรมของเบญจขันธ์ได้แก่สิ่งใด

- ก. รูปชั้น ข. เวทนาชั้น ค. สัญญาชั้น ง. สังขารชั้น

๓. การคิดปรุงแต่งทั้งทางดี ทางชั่ว ไม่ดีไม่ชั่ว ของใจ

- ก. รูปชั้น ข. เวทนาชั้น ค. สัญญาชั้น ง. สังขารชั้น

๔. ความจำได้หมายรู้ในเบญจขันธ์ คือข้อใด

- ก. รูปชั้น ข. เวทนาชั้น ค. สัญญาชั้น ง. สังขารชั้น

๕. ในหลักธรรมเรื่อง ธาตุ ๔ ส่วนประกอบของร่างกายประกอบด้วยกี่ธาตุ

ก. ประกอบด้วย ๒ ธาตุ ข. ประกอบด้วย ๓ ธาตุ ค. ประกอบด้วย ๔ ธาตุ ง.

ประกอบด้วย ๕ ธาตุ

๖. ในหลักธรรมเรื่อง ธาตุ ๔ เล็บ ฟัน ของร่างกายเป็นส่วนประกอบของธาตุใด

- ก. ธาตุดิน ข. ธาตุน้ำ ค. ธาตุไฟ ง. ธาตุลม

๗. ธาตุ ๔ ข้อใดที่มีลักษณะเคลื่อนไหวไปมา

- ก. ปฐวีธาตุ ข. อาโปธาตุ ค. วาโยธาตุ ง. เตโชธาตุ

๘. ข้อใดจัดเป็นองค์ประกอบของขันธ์ ๕

- ก. รูป รส เวทนา สัญญา เสี่ยง ข. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
ค. กาย เวทนา สังขาร วิญญาณ นามรูป ง. ธาตุ สังขาร วิญญาณ สัมผัส นามรูป

๙. ข้อใดจัดเป็นสิ่งที่ปรุงแต่งจิตหรือกระตุ้นให้มนุษย์กระทำการอันเป็นขั้นตอนที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมทั้งด้านบวกและด้านลบ

- ก. สังขาร ข. ธาตุ
ค. สัญญา ง. วิญญาณ

๑๐. “เมื่อสายใจรู้ข่าวการเจ็บป่วยของมารดา เธอคิดวามารดาคงจะอยู่กับเธออีกไม่นาน ดังนั้นเธอจึงร้องไห้

คร่ำครวญด้วยความเสียใจ” การกระทำของสายใจสอดคล้องกับข้อใด

- ก. รูปชั้น ข. สังขารชั้น
ค. สัญญาชั้น ง. วิญญาณชั้น